

International Science Group

ISG-KONF.COM

XXI

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE "PROBLEMS OF PRACTICAL APPLICATION
OF INNOVATIONS, METHODOLOGY AND EXPERIENCE"**

Lisbon, Portugal

April 15-16, 2021

ISBN 978-1-63848-680-0

DOI 10.46299/ISG.2021.I.XXI

PROBLEMS OF PRACTICAL APPLICATION OF INNOVATIONS, METHODOLOGY AND EXPERIENCE

Abstracts of XXI International Scientific and Practical Conference

Lisbon, Portugal
April 15 – 16, 2021

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

UDC 01.1

The XXI International Science Conference «Problems of practical application of innovations, methodology and experience», April 15 – 16, 2021, Lisbon, Portugal. 210 p.

ISBN - 978-1-63848-680-0

DOI - 10.46299/ISG.2021.I.XXI

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liubchych Anna</u>	Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, Scientific secretary of Institute
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines , Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Oleksandra Kovalevska</u>	Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs Dnipro, Ukraine
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Slabkyi Hennadii</u>	Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Health Sciences, Uzhhorod National University.
<u>Marchenko Dmytro</u>	Ph.D. in Machine Friction and Wear (Tribology), Associate Professor of Department of Tractors and Agricultural Machines, Maintenance and Servicing, Lecturer, Deputy dean on academic affairs of Engineering and Energy Faculty of Mykolayiv National Agrarian University (MNAU), Mykolayiv, Ukraine
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D. (Economics), specialty: 08.00.04 "Economics and management of enterprises (by type of economic activity)"

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Господаренко Г.М., Любич В.В., Калантир В.В. СЕДИМЕНТАЦІЯ І СИЛА БОРОШНА ПШЕНИЦІ ТВЕРДОЇ ОЗИМОЇ ЗАЛЕЖНО ВІД ВИДІВ І ПОЄДНАНЬ ДОБРИВ	9
2.	Шох С.С., Шубенко Л.А. ОСОБЛИВОСТІ УСПАДКУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОДУКТИВНОСТІ У РІПАКУ ОЗИМОГО	12
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
3.	Смірнова О.В. ЕКОПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ СЕЛИЩ	16
ECONOMIC SCIENCES		
4.	Fedosov S., Urban O., Nuzhna O. THE IMPACT OF ENERGY EFFICIENT TECHNOLOGIES ON THE FORMATION OF THE PARADIGM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	19
5.	Zhydovska N. PRACTICAL ASPECTS OF FORMATION OF THE INTERMEDIATE FINANCIAL STATEMENTS OF THE BANK ACCORDING TO IFRS	21
6.	Заїчко І.В. БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	23
7.	Карапетян Ц.Д., Мурадян А.Г., Ераносян В.А. ЭТАПЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АРМЕНИИ	26
8.	Кравець І.М., Берник Д.С. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО РИНКУ	30
9.	Ляшинський В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДО НЕТРАДИЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ	34

10.	Ставицький В.В. ПРОГНОЗУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	38
11.	Червяцова К.О., Шушакова І.К. ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	41
12.	Шелега М.М., Кравець І.М. НЕФОРМАЛЬНА ЗАЙНЯТІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ	45
HISTORICAL SCIENCES		
13.	Barannyk S., Trofimov M., Guzenko B. LEBENSWEГ UND PERSÖNLICHER BEITRAG IN DER ENTWICKLUNG DER CHIRURGIE VON UKRAINE UND POLEN PROFESSOR VINCENT TOMASHEVYCH	49
14.	Біланіч Г.П., Біланіч Л.В. КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ – НАДБАННЯ ВСЬОГО ЛЮДСТВА	55
LEGAL SCIENCES		
15.	Ємець О.М., Злагода О.В., Шаповаленко Є.В. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗШУКУ ОСІБ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ	60
16.	Гусак А.П. МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ З НЕПОВНОЛІТНИМИ ЗАСУДЖЕНИМИ	64
17.	Дрозд В.П. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	68
18.	Кадикало О.І. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	71
19.	Левчук В.О. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	74

20.	Савенко О.І., Колісникова Г.В. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ПРИ УКЛАДЕННІ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ	77
21.	Сериков Б. КАЗАХСТАН И РОССИЯ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА	79
MANAGEMENT, MARKETING		
22.	Рахман М.С., Мангушев Д.В., Матвеева К.С. ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ БАНКОМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ	82
MEDICAL SCIENCES		
23.	Savokhina M., Khyzhniak V., Bilovodska I. EVALUATION OF BRONCHIAL ASTHMA CONTROL IN ADOLESCENTS USING SPIROMETRY AND THE STHMA CONTROL TEST	86
24.	Горгошидзе Б.В., Руруа Л.А. ЛЕЧЕНИЕ ТРУБНО-ПЕРИТОНЕАЛЬНОГО БЕСПЛОДИЯ ФИТОПРЕПАРАТОМ «ФЕРТИЛОГЕН»	90
25.	Демецька О.В., Рябовол В.М., Діденко М.М. ВИЯВЛЕННЯ ПОШКОДЖУЮЧОЇ ДІЇ НАНОМАТЕРІАЛІВ ШЛЯХОМ ОЦІНКИ ПЕРЕКИСНОГО ОКИСНЕННЯ МЕМБРАННИХ ЛІПІДІВ СПЕРМАТОЗОЇДІВ БИКА IN VITRO	96
26.	Жумаева З.Ж. ИЗУЧЕНИЯ АЛЛЕРГЕНОВ У ДЕТЕЙ АЛЛЕРГИЧЕСКИМ РИНИТОМ	98
27.	Хомишин В.П., Новицький О.О., Вережкін О.О. ЗАЛЕЖНІСТЬ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ СИСТЕМИ ЗОВНІШНЬОГО ДИХАННЯ ВІД ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА СПОСОБУ ЖИТТЯ У СТУДЕНТІВ І-ІІ КУРСІВ	103

PEDAGOGICAL SCIENCES		
28.	Sazhko H., Nechuiviter O. FORMATION OF INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON THE BASIS OF CLOUD SERVICES	105
29.	Івершинь А.Г., Просенюк А.І. УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	108
30.	Алдабергенова А.О., Даулбаева З.М. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ В ОБУЧЕНИИ	111
31.	Алдабергенова А.О., Есенгабылов И.Ж., Жасыбаева Г.Б. ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ WEB-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ	114
32.	Біскуп В.С., Крижановська А.В. ЗАХОДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЯК ЗАСІБ УБЕЗПЕЧЕННЯ ДІТЕЙ ВІД СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ: ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	118
33.	Бісовецька Л.А. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	121
34.	Касілов Р.А. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ	125
35.	Лук'яник Л.В., Ляшик А.О. МЕТОДИКА КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ НАД МОВЛЕННЄВИМИ НЕДОЛІКАМИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	131
36.	Строганова Г.М., Петрусенко Л.Г. ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	135
37.	Ухєєва О.В. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ОСНОВНИХ РУХІВ	141

PHARMACEUTICAL SCIENCES		
38.	Раганина К.Т., Әділханова Л., Мажитова М. СО2 ЭКСТРАКТ ЗВЕРБОЯ ПРОДЫРЯВЛЕННОГО (HYPERICUM PERFORATUM): ОПИСАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ЕГО ПОЛУЧЕНИЯ, ФАРМАКОЛОГИЧЕСКИЕ И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ	144
PHILOLOGICAL SCIENCES		
39.	Alizadeh A.U.A. ANALYSIS OF WORDS IN NIZAMI'S WORK (BASED ON THE MATERIALS OF THE POEM "KHOSROV AND SHIRIN")	148
40.	Горохова І.В., Руденко М.В. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕЛЕСЕРІАЛУ «SUITS»)	153
41.	Куламанова З.А., Алдабергенова З.А. ПРАГМАТОНИМДЕР СИПАТЫ	156
42.	Нұржаубек А., Бесирова Н.С., Турдиева Д.А. ҚАЗАҚ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТІНДЕГІ «ҚҰДАЛЫҚ» ФРЕЙМІНІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ	161
43.	Рахимбаева Г.К., Монтаева С.Ә. ДУЛАТ БАБАТАЙҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ЗАР ЗАМАН КӨРІНІСТЕРІ	167
44.	Стадніченко О.О. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ДИЛОГІІ СВІТЛАНИ ТАЛАН «ОГОЛЕНИЙ НЕРВ» І «ПОВЕРНУТИСЯ ДОЩЕМ!»	173
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
45.	Столярчук О.А., Мещеряков А.О. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТРИВОЖНО-ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У МОЛОДІ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ	179

TECHNICAL SCIENCES		
46.	Krepych S., Spivak I. SCHOLARSHIP ACCOUNTING SYSTEM TAKING INTO ACCOUNT PRELIMINARY CATEGORIES	183
47.	Prokudin G., Yerko Y., Sheshenya D. PROSPECTS FOR THE EFFECTIVE USE OF TRANSIT POTENTIAL OF UKRAINE	187
48.	Искаков И.Ж., Кучеренко В.Я., Алексеев Г.В. ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ПРОИЗВОДСТВАХ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ	189
49.	Меликян К.В. КЛАССИФИКАЦИЯ И ОБНАРУЖЕНИЕ МЕЛКИХ ГРУЗОВЫХ И ЛЕГКОВЫХ МАШИН НА ИЗОБРАЖЕНИЯХ 4К КАЧЕСТВА	192
50.	Потапенко М.В., Рамш В.Ю., Шаршонь В.Л. АНАЛІЗ МЕТОДІВ МОДЕЛЮВАННЯ СКЛАДНИХ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМ	197
51.	Сук Р.В., Галясний І.В., Гавриш Т.В. ВПЛИВ ЖИРОВОГО КОМПОНЕНТА В БЕЗДРІДЖОВОМУ БЕЗГЛЮТЕНОВОМУ ТІСТІ НА ЯКІСТЬ ВИПЕЧЕНИХ ВИРОБІВ	200
52.	Шаповал В.Г., Терещук Р.Н., Жилинская С.Р. К ОПРЕДЕЛЕНИЮ РАСЧЕТНОГО ЗНАЧЕНИЯ КРИТИЧЕСКОЙ ВЫСОТЫ ВЕРТИКАЛЬНОГО ОТКОСА С УЧЕТОМ ФИЗИЧЕСКОЙ НЕЛИНЕЙНОСТИ ПРОЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ ГРУНТА	203
53.	Қаршыға Ғ.О., Тілесов Д.О. ҒИМАРАТТАРДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚЫСҚЫ БЕТОНДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	206

СЕДИМЕНТАЦІЯ І СИЛА БОРОШНА ПШЕНИЦІ ТВЕРДОЇ ОЗИМОЇ ЗАЛЕЖНО ВІД ВИДІВ І ПОЄДНАНЬ ДОБРИВ

Господаренко Григорій Миколайович
доктор сільськогосподарських наук, професор,
Уманський національний університет садівництва

Любич Віталій Володимирович,
доктор сільськогосподарських наук, професор,
Уманський національний університет садівництва

Калантир В'ячеслав Володимирович
аспірант
Уманський національний університет садівництва

Важливою складовою агротехнології пшениці твердої озимої є застосування добрив, особливо азотних [1]. Відомо [2], що застосування азотних добрив підвищує врожайність зерна та його якість. У дослідженнях учених [3] застосування $N_{120(90+30)}$ і $N_{150(90+60)}$ збільшувало врожайність пшениці озимої від 4,83 до 8,71–9,11 t ha⁻¹ за вирощування після ріпаку озимого. Підвищення дози азотних добрив до $N_{180-240}$ достовірно не впливало на цей показник. Ефективність удобрення пшениці озимої в досліді залежала від інших складових агротехнології.

Зерно пшениці твердої – сировина для виготовлення високоякісних макаронних і круп'яних продуктів [4, 5]. Українськими вченими створено низку сортів цієї культури з високими макаронними і хлібопекарськими властивостями (Харківська 5, Чадо, Харківська 15). Цінність їх у багатоцільовому використанні. Зерно цих сортів пшениці твердої мали високі макаронні властивості та якість хліба [6]. Тому вивчення формування хлібопекарських властивостей зерна пшениці твердої озимої є актуальними.

Експериментальну частину досліджень проведено в умовах Правобережного Лісостепу України у стаціонарному польовому досліді з географічними координатами за Гринвічем 48° 46' північної широти і 30° 14' східної довготи, закладеному у 2011 році на дослідному полі Уманського НУС. Дослід одночасно розгорнутий на чотирьох полях, що дає змогу щорічно отримувати дані врожайності всіх культур сівозміни (пшениця озима, кукурудза, ячмінь ярий, соя). Повторення досліді триразове. Загальна площа дослідної ділянки 110 м², облікова – 72 м². Ґрунт дослідної ділянки – чорнозем опідзолений важкосуглинковий на лесі з вмістом гумусу 3,8 %, вміст азоту

легкогідролізованих сполук – низький, рухомих сполук фосфору та калію – підвищений, $pH_{KCl} = 5,7$.

У варіанті досліду виробничого контролю доза добрив розрахована за господарським винесенням основних елементів живлення культурами сівозміни. Схему досліду складено так, щоб за результатами проведених досліджень можна було визначити можливість зниження доз окремих видів мінеральних добрив.

Схема застосування добрив у польовій сівозміні під пшеницю тверду озиму включала такі варіанти: без добрив (контроль), N_{75} , N_{150} , $P_{60}K_{80}$, $N_{150}K_{80}$, $N_{150}P_{60}$, $N_{75}P_{30}K_{40}$, $N_{150}P_{60}K_{80}$, $N_{150}P_{30}K_{40}$, $N_{150}P_{60}K_{40}$, $N_{150}P_{30}K_{80}$. Відповідно до схеми досліду фосфорні та калійні добрива вносяться під зяблевий обробіток ґрунту, азотні – під передпосівну культивуацію та в підживлення. Нетоварна частина врожаю культур сівозміни (солома, стебелиння) залишається на полі на добриво. Індекс седиментації і силу борошна визначали методом інфрачервоної спектроскопії на приладі Infratec 1225.

Під час проведення дисперсійного аналізу підтверджували або спростовували «нульову гіпотезу». Для цього визначали значення коефіцієнта «р», який показував ймовірність відповідної гіпотези. У випадках коли $p < 0,05$ «нульова гіпотеза» спростовувалась, а вплив чинника був достовірним.

Дослідженнями встановлено, що індекс седиментації пшениці твердої озимої найбільше змінювався від застосування азотних добрив. Так, цей показник збільшувався від 57,1 у варіанті без добрив до 65,6 cm^3 за внесення N_{75} і до 67,4 cm^3 за N_{150} , а у варіанті з повним мінеральним добривом ($N_{150}P_{60}K_{80}$) зростав на 20 %. Застосування половинної дози повного добрива ($N_{75}P_{30}K_{40}$) підвищувало індекс седиментації до 66,4 cm^3 або на 16 % порівняно з контролем. У варіантах досліду із застосуванням парних комбінацій азотно-калійних, азотно-фосфорних і з половинними дозами фосфорних і калійних добрив цей показник становив 67,3–67,9 cm^3 . Отже, у варіантах досліду без добрив і на фосфорно-калійному тлі індекс седиментації був високим (сильна пшениця), а у решти варіантах удобрення – дуже високим (дуже сильна пшениця).

Встановлено, що сила борошна пшениці твердої також істотно змінювалась від доз, видів мінеральних добрив та їх поєднань у сівозміні й безпосереднього внесення під культуру. Так, за внесення N_{75} цей показник зростав до 386 cm^3 або на 22 %, а за подвійної дози азотних добрив (N_{150}) – до 413 cm^3 або на 30 % порівняно з ділянками без добрив (317 cm^3). Найбільшу силу борошна отримано за внесення повного мінерального добрива ($N_{150}P_{60}K_{80}$) – 421 cm^3 або на 33 %. Найменше на цей показник впливало застосування лише фосфорних і калійних добрив – 319 cm^3 . Застосування азотних і калійних та азотних і фосфорних добрив істотно не змінювало сили борошна порівняно з повним мінеральним добривом. У варіантах досліду з половинними дозами фосфорних і калійних добрив сила борошна пшениці твердої озимої становила 391–417 cm^3 . За показником сили борошна зерно, отримане у варіантах без добрив, N_{75} і $N_{75}P_{30}K_{40}$ відповідає сильній (301–399 cm^3), а в решти варіантах досліду – дуже сильній пшениці ($\geq 400 cm^3$).

Отже, зерно пшениці твердої озимої має високу якість. Застосування добрив сприяє поліпшенню таких його показників як індекс седиментації і сила борошна. У системі удобрення пшениці твердої озимої можна зменшувати дози внесення фосфорних і калійних добрив, оскільки це істотно не знижує якість зерна.

Список літератури

1. Господаренко Г. М., Любич В. В., Калантир В. В. Удобрення пшениці твердої озимої. Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference «Topical issues of modern science and education». Tallinn, Estonia. 2021. P. 12–15.
2. Liubych V. Baking properties of spelt wheat. Innovative technologies in science and education. Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference. Jerusalem, Israel 2021. P. 12–14.
3. Litke, L., Gaile, Z., & Ruža, A. (2017) Nitrogen fertilizer influence on winter wheat yield and yield components depending on soil tillage and forecrop. *Agricultural Sciences*. 2, 54–61.
4. Liubych V., Oliinyk O. Output of flattened cereals from emmer wheat after the radiation with high-frequency field. Theoretical and scientific bases of development of scientific thought. Abstracts of V International Scientific and Practical Conference. Rome, Italy, 2020. P. 21–23.
5. Liubych V., Oliinyk O. Culinary quality and output of flattened cereals from emmer wheat after the radiation with high-frequency field. Development of modern science: theory, methodology, practice. Abstracts of XIII International Scientific and Practical Conference. Madrid, Spain 2021. P. 10–13.
6. Голик В.С., Голик О. В. Селекция *Triticum durum*. Харків: Магда ЛТД, 2008. 519 с.

ОСОБЛИВОСТІ УСПАДКУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОДУКТИВНОСТІ У РІПАКУ ОЗИМОГО

Шох Світлана Сергіївна

кандидат сільськогосподарських культур
доцент кафедри генетики, селекції і насінництва
Білоцерківський національний аграрний університет

Шубенко Лідія Анатоліївна

кандидат сільськогосподарських культур
асистент кафедри генетики, селекції і насінництва
Білоцерківський національний аграрний університет

Ріпак має значний потенціал генотипної внутрішньовидової мінливості за господарсько-цінними ознаками. Одним із завдань в селекції ріпаку є селекція на високу врожайність за рахунок збільшення продуктивності рослин ріпаку протягом вегетаційного періоду. Для створення високоврожайних форм ріпаку основним завданням є виявлення джерел і донорів господарсько-цінних ознак. Ефективність підбору батьківських пар для схрещування залежить від знання закономірностей мінливості, успадкування та взаємозв'язків господарсько-цінних ознак [1,2].

Дослідження щодо вивчення кореляційних зв'язків у рослин ріпаку озимого проводили у 2017 - 2018 рр. в умовах дослідного поля навчально-наукового дослідного центру БНАУ. Матеріалом досліджень використовували 50 сортових популяцій різного походження. Агротехніка в досліді загальноприйнята для вирощування ріпаку озимого в умовах Лісостепової зони України. Польові спостереження та біометричні вимірювання проводили за методикою Державного сортовипробування сільськогосподарських культур, проведення експертизи на відмітність, однорідність і стабільність (ВОС)[3]. Коефіцієнти парних кореляцій між структурними елементами продуктивності визначали за методикою Б. А. Доспехова [4].

В селекційній практиці цінними є генотипи, які за фенотипним проявом ознак стійко проявляють високий рівень показника протягом поколінь. За своєю природою продуктивність складається з простих кількісних ознак – кількість насіння в стручку, маса 1000 насінин, кількість стручків на пагоні і рослині та їх взаємодії у фізичному вираженні. Успадкування складного рівня ознак відбувається за системним полігенним контролем та має складне успадкування кожного з компонентів макроознаки [5,6].

Для визначення взаємозв'язку між ознаками було проведено аналіз коефіцієнтів лінійної кореляції простих ознак ріпаку озимого в таблиці 1. Встановлено, що ознака кількість пагонів першого порядку має середній кореляційний зв'язок з кількістю пагонів другого порядку ($r=0,446194$) та кількістю стручків на рослині ($r=0,540062$). А ознака кількості стручків на рослині в свою чергу корелює з довжиною стручка ($r=0,610786$) та кількістю насіння в стручку ($r=0,540663$). Що свідчить про цінність використання цих ознак у комплексному аналізі на продуктивність рослин ріпаку.

Таблиця 1.

Взаємозв'язок між ознаками у рослин сортових популяцій ріпаку озимого

Ознаки	Кількість пагонів першого порядку	Кількість пагонів другого порядку	Кількість стручків на рослині	Довжина стручка	Кількість насіння в стручку
Висота рослин	-0,08462	0,002167	0,137287	-0,03998	-0,07154
Кількість пагонів першого порядку	0	0,446194	0,540062	0,139788	0,125389
Кількість пагонів другого порядку		0	-0,08816	0,002167	0,137287
Кількість стручків на рослині			0	0,610786	0,540663
Довжина стручка				0	0,377487

Для подальшого виявлення зв'язку між ознаками було проведено аналіз кореляційних зв'язків між кращими гібридами F_1 і їх батьківськими формами в таблиці 2.

У гібриду 16 F_1 виявлена середня і висока кореляційна залежність кількості насіння в стручку від ознак материнської форми Пр 85 - висота рослин, кількість пагонів другого порядку і кількість стручків на рослині, довжини стручка та кількості насіння в стручку ($r = 0,380 - 0,755$). Отримані результати свідчать про цінність даної форми як батьківського компонента схрещування.

Таблиця 2.
Коефіцієнт кореляції між ознаками гібридів ріпаку озимого і батьківськими формами.

Ознаки гібридів першого покоління			Метамери батьківських форм							
			Висота рослин	Кількість пагонів першого порядку	Кількість пагонів другого порядку	Кількість стручків на рослині	Довжина стручка	Кількість насіння в стручку		
			1	2	3	4	5	6		
10F ₁	Висота рослин	♀	<u>0,374</u>							
		♂	-0,492	0						
	Кількість пагонів першого порядку	♀	<u>0,688</u>	<u>-0,246</u>						
		♂	-0,470	0,324	0					
	Кількість пагонів другого порядку	♀	<u>0,724</u>	<u>-0,142</u>	<u>0,326</u>					
		♂	-0,791	0,469	0,787	0				
	Кількість стручків на рослині	♀	<u>0,626</u>	<u>-0,122</u>	<u>0,559</u>	-				
		♂	-0,561	0,486	0,690	-	0			
Довжина стручка	♀	<u>0,379</u>	<u>-0,560</u>	<u>-0,476</u>	-	<u>-0,872</u>				
	♂	-0,583	0,430	0,638	-	-0,480			0	
Кількість насіння в стручку	♀	<u>0,746</u>	<u>-0,415</u>	<u>-0,347</u>	-	<u>-0,586</u>			<u>-0,653</u>	
	♂	-0,506	0,009	0,169	-	-0,308			-0,325	
16F ₁	Висота рослин	♀	<u>-0,237</u>							
		♂	0,636	0						
	Кількість пагонів першого порядку	♀	<u>0,234</u>	<u>0,024</u>						
		♂	0,613	-0,118	0					
	Кількість пагонів другого порядку	♀	<u>-0,319</u>	<u>-0,667</u>	<u>-0,353</u>					
		♂	0,064	0,190	-0,210	0				
	Кількість стручків на рослині	♀	<u>0,195</u>	<u>-0,826</u>	<u>-0,937</u>	<u>0,533</u>				
		♂	-0,084	-0,434	-0,427	-0,638	0			
Довжина стручка	♀	<u>-0,147</u>	<u>-0,835</u>	<u>-0,533</u>	<u>0,365</u>	<u>0,852</u>				
	♂	0,613	0,078	0,180	0,141	0,598			0	
Кількість насіння в стручку	♀	<u>-0,297</u>	<u>-0,774</u>	<u>-0,319</u>	<u>0,188</u>	<u>0,892</u>			<u>0,834</u>	
	♂	0,755	0,275	0,481	0,380	0,630			0,492	
23F ₁	Висота рослин	♀	<u>-0,087</u>							
		♂	0,202	0						
	Кількість пагонів першого порядку	♀	<u>-0,562</u>	<u>0,044</u>						
		♂	0,737	-0,455	0					
	Кількість пагонів другого порядку	♀	<u>-0,424</u>	<u>0,204</u>	<u>0,308</u>					
		♂	0,581	-0,640	-0,477	0				
	Кількість стручків на рослині	♀	<u>-0,665</u>	<u>0,007</u>	<u>0,252</u>	-				
		♂	0,848	-0,306	-0,275	-	0			
Довжина стручка	♀	<u>0,251</u>	<u>0,886</u>	<u>0,722</u>	-	<u>-0,697</u>				
	♂	-0,560	-0,501	0,227	-	0,136			0	
Кількість насіння в стручку	♀	<u>0,093</u>	<u>0,946</u>	<u>0,838</u>	-	<u>-0,807</u>			<u>-0,424</u>	
	♂	-0,387	-0,605	0,167	-	-0,026			0,013	

Примітка: в чисельнику - кореляція між ознакою материнської форми і гібридом F₁, у знаменнику - кореляція між ознакою чоловічої форми і гібридом F₁.

Використання в якості материнської форми Чн 66 дає інші результати – довжина стручка і кількість насіння в стручку у гібрида 23 F₁ корелює з кількістю пагонів (r від 0,722 до 0,946), а довжина стручка у материнської форми Чн 66 від'ємно корелює з кількістю насіння в стручку у гібрида ($r = - 0,807$).

Проведення кореляційного аналізу за простими ознаками у гібридів 10 F₁ і 23 F₁ показало, що висота рослин батьківської форми Кс 25 та кількість пагонів першого і другого порядку і кількість стручків на рослині гібридів мають високу кореляційну залежність (r від 0,626 до 0,848). Кількість пагонів першого порядку у батьківської форми від'ємно корелює з довжиною стручка і кількістю насіння в стручку в рослин гібридів (r від 0,415 до 0,605).

Список літератури

1. Ситнік І. Напрямки, завдання, методи селекції ріпаку в Україні. Агрперспектива, № 6. 2007. С. 29-30
2. Шох С.С. Оцінка популяцій ріпаку озимого за тривалістю періодів росту. Сучасні проблеми ведення сільського господарства та підготовки фахівців аграрного профілю. Біла Церква, 15 лютого 2018 р. С. 10-12.
3. Методика проведення експертизи сортів на відмінність, однорідність та стабільність (ВОС)/ Під ред.. В. В. Вовкодава. Київ, 2004. 252 с.
4. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта: уч. пособ. М.: Колос, 1985. 423 с.
5. Шох С.С. Кореляційний аналіз елементів продуктивності та особливості успадкування у різних генотипів ріпаку. Мат. Міжнародної наук.-практ. конференції «Сучасні проблеми ведення сільського господарства та підтримка фахівців аграрного профілю», Біла Церква, 2018, С. 12-13.
6. Шох С.С. Оцінка адаптивності за елементами продуктивності у сортових популяцій ріпаку. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Стан і перспективи розробки та впровадження ресурсощадних, енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур». Дніпро: ДДАЕУ, 2019. С.200-201.

ЕКОПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ СЕЛИЩ

Смірнова Ольга В'ячеславівна,

кандидат архітектури, доцент

Харківський національний університет імені О.М. Бекетова

Формування селищ, як сучасних архітектурно-містобудівних об'єктів, є складним завданням для архітектора. Такі утворення протягом останніх років на просторі СНД не створювалися, оскільки не відповідали запропонованим соціальним вимогам. На сьогодні в нових соціально-економічних умовах перетворення селища важливо визначити як актуальні підходи до формування сільського середовища, так і напрямки, за якими певне середовище буде розвиватися. Соціально-економічно спрямовані зміни сільськогосподарського виробництва, що відбуваються, визначають необхідність не тільки економічних, соціальних, а й містобудівних напрямів. Необхідно проаналізувати існуючий стан сільських поселень і їх господарсько-економічну базу. Цей аналіз призведе до створення нових господарсько-економічних комплексів, які допоможуть змінити архітектурно-планувальну організацію, як в цілому селища, так і його структурних елементів, громадського центру і комплексів житлової забудови, системи озеленення, організації виробництва [1]. Нове середовище повинно бути більш гнучким, враховувати сформовану систему розселення, планування і забудову поселень, відповідати сучасним умовам, а також мати можливість необхідних змін в майбутньому.

У зв'язку з цим проаналізувавши передовий досвід проектування селищ (здебільшого це об'єкти далекого зарубіжжя) були виявлені особливості формування функціональної та естетичної складової при створенні сучасних селищ, визначені їх типологічна характеристика, закономірності та вимоги до формування.

Таким чином, на сучасному етапі в зв'язку з постійним збільшенням екологічних, соціальних, транспортних, енергетичних, економічних, морально-етичних та інших проблем в містах і ресурсозалежних населених пунктах, а також неможливістю в достатній мірі контролювати охорону навколишнього середовища і простору особистісного сприйняття людини актуальним стає розвиток екологічних селищ з послугами оздоровлення та екологічної освіти на найближчу перспективу.

Екоселище – це невеликий населений пункт, в якому місцевий економічний розвиток забезпечується шляхом впровадження органічного землеробства та пермакультури, екологічного будівництва з системами відновлюваної енергетики, переробки відходів життєдіяльності і створення вторсировини (рециклінг).

На сьогодні слід виділити кілька функціональних типів екологічних селищ:
– селища, засновані на базі лікувально-оздоровчих і санаторно-курортних

послуг (поблизу цінних природних територій з наявністю ресурсів для надання оздоровчих послуг та проведення відповідних процедур) [2];

- селища з розробленою системою маршрутів з майданчиками і об'єктами екопросвіти, агро- та екотуризму;

- селища постійного проживання на самозабезпеченні за рахунок власного господарського подвір'я або роботи жителів в інших населених пунктах;

- селища, орієнтовані на об'єкти освіти і виховання молоді (різнопрофільні інтернати з постійним проживанням, дитячі табори, бази моніторингу навколишнього середовища і надр дослідних інститутів);

- селища, засновані на сільськогосподарському або фермерському господарстві;

- селища, створені для віддаленого розміщення адміністративно-офісної функції з проживанням (з локальним бізнес-парком або офісним підрозділом великої компанії зі своєю інфраструктурою і сельбищною зоною).

Всі перераховані вище типи екоселищ є повноцінною платформою для створення сучасних будівель і споруд (рис. 1).

У ХХІ ст. проектування будівель і споруд в структурі екоселищ також повинно здійснюватися нетрадиційно:

- за допомогою використання нових технологій («інтелектуальні» будівлі, біонічні та мобільні споруди, енергоефективні будівлі, будівлі-трансформери тощо);

- за допомогою включення до їх структури природних елементів (будівлі, інтегровані з рослинністю; будівлі, інтегровані з рельєфом (лендформенні будівлі) або будівлі, інтегровані з водним середовищем). В таких будівлях природні компоненти призначені для виконання певних функцій, що вимагають свого ландшафтно-будівельного забезпечення:

- розроблення конструктивно-технічної системи;

- формування системи інженерного обладнання;

- забезпечення дендрологічних вегетаційних умов зростання рослин;

- рішення експлуатаційних задач;

- вирішення певних функціональних завдань організації простору;

- обліку сукупності факторів середовища, зокрема економічних аспектів.

Список літератури

1. Новиков В. А., Архитектурная организация сельской среды, Учебное пособие, Изд. «Архитектура-С», М. : 2006, 376 с.

2. Прокофьева Е. Ю., Экологические приоритеты в проектировании общественных территорий частных загородных поселений, АСADEMIA, Архитектура и строительство, 2008, 3, С. 50–55.

МЕТОДИ

До містобудівних методів належать:

– максимальне збереження і відновлення природного ландшафту

– врахування тимчасового діапазону (сезонної, добової) експлуатації об'єктів природного ландшафту в міському середовищі

– оптимізація системи пішохідних і транспортних комунікацій

– підвищення ступеня функціональної інтегрованості забудови з включенням рекреаційної складової.

До технічних методів належать:

– біокліматичний підхід до проектування об'єктів міського середовища

– організація бар'єрів між об'єктами і суб'єктами забруднення навколишнього середовища

– раціональне використання природних ресурсів, можливість їхнього повторного використання (рециклінг)

До дизайн-методів належать:

– формування естетично комфортного міського середовища

– гармонійне колористичне наповнення простору

– формування інтерактивних просторів

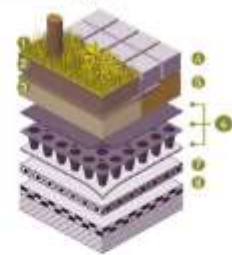
ЕКОЛОГІЯ

наука про взаємодії живих організмів між собою і з їх середовищем проживання.

Екодизайн в архітектурі

Озеленення даху "Зелена" школа в Парижі, Франція

Стандартна композиція системи інтенсивної зеленого даху

1. Інтенсивна рослинність
2. Субстрат інтенсивний
3. Вологоутримувачи панелі
4. Тротуар
5. Вирівнює шар
6. Дренажна система 3 в 1
7. Захисний лист
8. Підізоляційна мембрана з кореневим бар'єром

Озеленення даху від бюро фотодизайна Фікус

Вертикальне озеленення фасаду багатопверхового житлового будинку EDEN

Екопарковка

Рисунок 1 – Формування архітектурного середовища екоселища

THE IMPACT OF ENERGY EFFICIENT TECHNOLOGIES ON THE FORMATION OF THE PARADIGM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Fedosov Serhiy,

Dr. Phys. & Math. Sc., Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University

Urban Oksana,

Ph.D., Associate Professor
Lutsk national technical university

Nuzhna Oksana,

Ph.D., Associate Professor
Lutsk national technical university

In modern economic conditions, ignoring the processes of energy consumption in enterprises and institutions leads to inevitable losses, including economic opportunities, both for individual industrial enterprises and for Ukraine as a whole. The creation and operation of the energy management system involves solving a number of problems: solving the problems of financing the most effective areas of implementation of energy saving measures; determination of software algorithms and organizational structure of energy services; solving the problem of staffing of energy services of enterprises and the problem of motivation to save energy, etc .

Many developed countries legally support the development of renewable energy sources, looking for alternatives to traditional fuels. In order to make Ukraine energy independent, it is advisable to more actively develop and implement the use of alternative energy sources in rural areas, as they are practically harmless to the environment. In addition, they do not need to be extracted, purchased and transported, because they are the result of solar radiation on physical, chemical and biological processes that occur throughout the globe, and hence their practical inexhaustibility and renewability.

The economic situation of many countries does not allow the state to fully ensure the socio-economic development of territorial communities. In Ukraine, this problem is particularly acute today. Modern socio-economic development of territorial communities in Ukraine takes place in conditions of shortage of financial resources, and not in isolated cases the shortage of financial resources leads to economic and social degradation of local communities, which manifests itself in population decline, quality of life, unemployment, poverty , inefficient use of nature, etc.

The basis of the concept of sustainable development is the principle of meeting the needs of the current generation without compromising the ability of future generations

to meet their needs. The basic needs of each person and, consequently, of each society may be different, so this principle is based on subjective assessments of basic (and not only basic) needs and the extent to which they are met. A person who considers himself happy in one society may feel unhappy in another for the same opportunities to meet his needs. Therefore, the approach to the assessment of sustainable local development, based on determining the sustainability of the territorial community by its inhabitants, is reasonable and important.

Especially promising is the integrated use of solar collectors and solar panels in the homes of rural residents, which will provide the house with both hot water supply and uninterrupted power supply. Solar energy installations (solar collectors and solar panels) are the most reliable, easy to operate and require virtually no periodic maintenance.

Biomass energy technologies are in the early stages of development in Ukraine, but have great potential for widespread implementation and commercialization in the near future.

Therefore, the most promising for rural areas is the development of biomass heat production, namely the creation of a closed system - energy cluster:

- cultivation of energy crops (willow, millet, legumes, sugar sorghum, miscanthus, shavnat, etc.) on non-agricultural lands: unproductive, eroded with the subsequent restoration of their fertility;

- harvesting, processing and conditioning of forest, agricultural and energy biomass with a biomass quality control system;

- a network of warehouses for intermediate storage of conditioned biomass with a logistically verified location;

- delivery of conditioned biomass to facilities.

This system will ensure energy independence of rural areas, creation of additional jobs, investment in the agricultural sector, efficient use of unproductive lands and a clean environment.

Given the economic situation in the country and the constant rise in prices for traditional energy, energy conservation, energy efficiency, the use of renewable or alternative energy sources are a priority for sustainable development.

PRACTICAL ASPECTS OF FORMATION OF THE INTERMEDIATE FINANCIAL STATEMENTS OF THE BANK ACCORDING TO IFRS

Zhydovska Nataliia

Candidate of Economics, associate professor, associate professor of the Department of Accounting and Taxation
Lviv National Agrarian University

From the time of transition of the banking system of Ukraine in January 1998 on accounting in accordance with international financial reporting standards (IFRS), the National Bank of Ukraine is actively working on improving the legal process of drafting banking financial reporting and its agreement with the requirements of IFRS. Yet at the same time there are certain differences between the requirements of applicable banking legislation and IFRS, especially for intermediate financial statements.

In the context of the institutional changes taking place in the banking system of Ukraine, in particular regarding the representation of banks financial statements under IFRS, it is necessary to examine in detail the laws and regulations and international practice concerning the drafting of the intermediate financial statements of banks. [4]

Starting in 2016, the banks of Ukraine are obliged to submit all financial statements in accordance with IFRS. General questions related to submission of intermediate financial accounting system to IFRS shall be governed by IAS 1 «Presentation of financial statements» and IAS 34 «Interim financial reporting».

In IAS 34 clearly defined aim, scope, basic terms, the content and form of intermediate financial statements, the significant events and transactions, periods for which you want to apply an interim financial statements, disclosures in the annual financial statements, etc.

In accordance with IAS 34, interim financial statements – financial report, consisting of a complete set of financial statements or with your computer-readable financial statements for an interim period. [1]

The interim financial report should include the following components:

- a) a brief statement of financial position;
- b) a brief statement of profit or loss;
- c) a brief statement of changes in equity;
- d) a brief statement of cash flow;
- e) some explanatory notes.

The use of financial reports, compiled according to international standards have a number of advantages:

1. Objectivity and matching the needs of users of financial reports, compiled according to international standards;
2. Meet the needs of users of financial statements;
3. To facilitate the process of harmonization of standards by the transparency,

irrespective of the country or the industry;

4. Promote trust and understandability among foreign users;
5. Access to international capital markets.

Banks are required to submit electronically to the NBU information on performance indicators for its further publication on the website of the Central Bank:

- Quarterly, as well as the fiscal year up to 30 day of the month following the reporting period;
- To 25 April – more precise information on the reporting year taking into account the annual adjustment postings. [3]

Quarterly and annual financial statements of banks made up based on the file A4 and on the file 02 respectively with explanations to the forms of reporting. [1] The assembly of the bank financial statements on the basis of the accounting occurs taking into account corrective holding on events that correct the data after the date of the balance sheet.

The banks, which are subject to liquidation, not to make up financial statements according to IFRS. The latest fiscal period is the period from the beginning of the fiscal year before the date of the beginning of the procedure of liquidation.

Thus, the introduction of the NBU view banks file A4 on a quarterly basis will promote a time of collecting, processing, and analysis of information and the ability to make corrective holding to ensure preparation and publication of reliable intermediate financial statements according to IFRS.

New requirements of the National Bank to intermediate financial statements according to IFRS expected, though stricter than European. This is not a new separate requirements for accounting units, or reporting. This requirement to the joint work of all structural units of the Bank in whole, the end result of which is the openness and transparency of the activity.

References:

1. IAS 34 «Interim financial reporting». URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/929_049
2. IAS 1 «Presentation of financial statements». URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/929_013
3. On amendments to some normative legal acts of the National Bank of Ukraine: NBU, 21.12.2017 № 135. (with changes and amendments). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0135500-17#n20>
4. URL:<http://stakeholder.com.ua/news/finansova-zvitnist-bankiv-zgidno-msfz-2017.html>

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Заїчко Ірина Володимирівна

Доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національна академія статистики, обліку та аудиту

Проблематика впливу бюджетної політики на інноваційно-інвестиційного розвиток держави набуває все більшої актуальності. Це зумовлено, з одного боку, фундаментальним значенням бюджетної політики в системі забезпечення функціонування усіх галузей економіки, а з іншого – усе ще недостатнім ступенем розробленості дієвих інструментів інноваційно-інвестиційного механізму в контексті зорієнтованості досліджень на практичні потреби розвитку суспільства. Інтерес до дослідження проблем інноваційно-інвестиційного розвитку держави зростає, оскільки він є не тільки одним із дієвих чинників фінансової стабілізації в суспільстві, а й сприяє розширенню складових національної інноваційної інфраструктури.

На інноваційно-інвестиційний розвиток України діють зовнішні (і внутрішні чинники, що потребує задіяння фінансових регуляторів, за допомогою яких держава впливає на розмір вкладення інвестиційного капіталу в нововведення, які призводять до кількісних або якісних змін в суспільстві і макроекономічних процесів, найбільш поширеними є бюджетні (включно з податковими), які сконцентровані на завданнях регулювання руху централізованих фінансових потоків відповідно до пріоритетів і цілей політики соціально-економічного розвитку країни [1, с. 182]. Інноваціям передують науково-виробнича діяльність, пов'язана з появою нововведення. Зважаючи на переважання бюджетної складової як у структурі, так і у рівні фінансування, можна сформулювати наукову гіпотезу щодо виключної важливості та першості бюджетної політики у системі забезпечення [2, с. 22] інноваційно-інвестиційного розвитку держави. Саме від її дієвості залежатиме рівень інноваційного та інвестиційного ризику, розвиненість науково – технічної бази, формування сприятливих умов для залучення інвестицій.

«Бюджетна політика знаходиться в центрі суспільної уваги як центральний блок економічної політики держави. Від її якості залежить рівень соціального захисту громадян, інвестиційні можливості держави, місце країни на міжнародній арені, підприємницька активність суб'єктів господарювання і громадян»[3, с. 83]. Ряд авторів, розглядаючи бюджетну політику держави у контексті інноваційно-інвестиційного розвитку, вказують на те, що бюджетна політика має концентрувати фінансові ресурси на тих напрямках розвитку, які є вирішальними для забезпечення сталого економічного зростання та соціальної справедливості. Основні ж напрями бюджетної політики виходять із соціальних

пріоритетів на середньострокову перспективу, механізмів їх досягнення та загальних пропорцій розподілу додаткових ресурсів бюджету [4, с. 12].

Нагальність проблеми активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в умовах світової інтеграції вказує на необхідність використання різноманітних форм стимулювання інвестиційних ресурсів. Оскільки бюджетна політика є системою заходів і дій органів влади в галузі управління бюджетним процесом на основі концепції розвитку бюджетних відносин у складі загальної економічної політики, спрямованої на реалізацію поставлених завдань і цілей з економічного та соціального розвитку, вона має сприяти державній підтримці зростання економіки, створенню умов для залучення інвестицій [5, с. 3]. Наявність і побудова системи державної підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності передбачає детальне вивчення кожного з елементів, які можуть впливати на інвестиційно-інноваційний потенціал. Приміром, Дж. Кейнс вважав, що якщо дія інвестиційного мультиплікатора, обумовленого багатократним повторенням ланцюжка «зростання інвестицій → зростання зайнятості → зростання національного доходу → зростання сукупного попиту» недостатньо для досягнення необхідної величини валового сукупного попиту, то цю інвестиційну недостатність повинна компенсувати держава через державні трансфертні інвестиції і через політику бюджетної експансії. Активізація інноваційної діяльності, потребує державної підтримки і перш за все з використанням інструментарію бюджетної політики.

Джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є:

- а) кошти Державного бюджету України;
- б) кошти місцевих бюджетів;
- в) кошти спеціалізованих державних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- г) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- д) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб [6]

Використання зазначених джерел фінансової підтримки інноваційних процесів є особливим інструментом, оскільки, їх залучення можливе на певному, достатньо високому етапі розвитку держави.

Удосконалення бюджетної політики, в якій визначені інноваційно-інвестиційні моделі розвитку національної економіки з врахуванням трансформаційних процесів, що відбулися в зв'язку з глобалізацією, має бути націлене на створення економічного базису для запровадження високих соціальних стандартів.

Список літератури:

1. Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України: моногр. / За ред. С. В. Онишко, В. П. Унінець-Ходаківської. Ірпінь: Вид-во Національного університету ДПС України, 2013. 606 с.
2. Zaichko I. V. Methodical provision of financial security assessment of the state. Економічні горизонти. 2020. № 1(12). С. 22.

3. Фещенко Л. В., Проноза П. В., Кузьминчук Н. В. Бюджетна система України : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 440 с.
4. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України [У 6 т] / Т. 2 : Соціальна спрямованість бюджетної політики / за ред. М. Азаров (голова) та ін. Київ : НДФІ, 2004. 376 с.
5. Буковинський С. А. До питання здійснення бюджетної політики в Україні. Фінанси України. 2007. №11. С. 3 – 30.
6. Про інноваційну діяльність від 04.07.2002 р. № 40-IV (зі змінами і доповненнями): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 10.04.2021).

ЭТАПЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АРМЕНИИ

Карапетян Цовинар Дживановна

доцент кафедры макроэкономики, к.э.н., Армянский государственный
экономический университет, г.Ереван

Мурадян Арпеник Гайковна

доцент кафедры макроэкономики, к.э.н., Армянский государственный
экономический университет, г.Ереван

Ераносян Ванине Ашотовна,

ассистент кафедры финансов, к.э.н., Армянский государственный
экономический университет, г.Ереван

Большинство развивающихся стран, особенно с переходной экономикой, сталкиваются с неспособностью значительно повысить свою национальную производительность. В настоящее время растет тенденция к тому, что основным двигателем экономического роста является не использование дополнительных ресурсов, а активизация инновационных процессов.

Инновации всегда были в основе улучшения производства, обеспечения его развития. Чем интенсивнее уровень развития производительных сил, тем важнее нововведения в системе обеспечения экономического роста.

Нововведения, безусловно, вызывают радикальные изменения в структуре имитационной экономики принимающей страны. Поэтому не случайно инновации были в центре внимания экономистов разного времени.

Экономическая политика, направленная на модернизацию производства на традиционном конкурентном рынке, сдерживает создание новой добавленной стоимости. Экономическая политика, направленная на модернизацию производства на традиционном конкурентном рынке, сдерживает создание новой добавленной стоимости¹. Согласно концепции экономического развития инноваций, устойчивый рост национальной экономики может быть достигнут только за счет устойчивого инновационного роста. Таким образом, общепризнанным фактом является то, что инновационные продукты являются мощным двигателем экономического роста. В нынешних условиях глобализации инновации необходимы компаниям, которые конкурируют в среде, где изменения являются повсеместными, непредсказуемыми и непрерывными. Инновации рассматриваются как средство создания стоимости и поэтому считаются источником экономического роста. Исследования причин этих взаимосвязей разнообразны, различаются по глубине и объективно различаются, поэтому можно найти множество аспектов инноваций. Учитывая характер радикальных инноваций, высокую степень неопределенности, низкую

¹Bazhal, Iurii. (2019). Innovations as a Crucial Factor of the Catch-up Economic Growth. Scientific Papers NaUKMA. Economics. 4. 3-8. 10.18523/2519-4739.20194.1.3-8.

вероятность успеха и высокую стоимость исследований, ожидается, что такие инновации будут исходить от развитых стран. Развивающиеся страны выделяют свои ограниченные ресурсы не на разработку радикальных инноваций, а на небольшие улучшения существующих продуктов или их прямое имитацию, в зависимости от эффективности интеллектуальной собственности.

Несмотря на проблемы, возникшие после обретения независимости, вызванные ухудшением макроэкономических показателей, Армения смогла вступить в фазу восстановительного роста, укрепив свой экономический потенциал и создав условия для инноваций. Исходя из целей исследования, мы условно разделили выбранный период с 2000 г. по настоящее время на четыре этапа: Фаза опережающего роста (2000-2008 гг.), Посткризисная фаза (2009-2016 гг.), Фаза относительного роста (2017-2019 гг.), Новая фаза кризиса (с 2020 г. по настоящее время).

Отчетливо просматривается общая картина экономического роста Республики Армения или роста ВВП на душу населения в 2000-2020 гг. При изучении тенденции снижения роста. В течение рассматриваемых двадцати лет экономический рост колебался в среднем около 5,9 процентных пункта. В частности, экономический рост в среднем составлял 11,2% в фазе опережающего роста, 1,3% в посткризисной фазе и 6,8% в фазе относительного роста. В неокризисной фазе, вызванной проблемами, вызванными эпидемией COVID-19 после боевых действий в Арцахе, в 2020 году экономика зафиксировала спад на 7,6%². На наш взгляд, в результате этих внешних шоков в 2020 году. Спад будет иметь экономические, социальные и политические последствия еще долгое время.

Затраты фирм на НИОКР - надежный индикатор инноваций. Однако анализ показывает, что большая часть затрат на НИОКР тратится на разработки, а не на исследования, поскольку любая новая технология должна быть включена в производственную деятельность компании. Таким образом, усилия, затрачиваемые на вывод новых продуктов и процессов на рынок, можно довольно эффективно измерить с помощью затрат на НИОКР. Даже в этом случае высокая неопределенность результатов означает, что не все расходы на НИОКР в Республике Армения считаются важным показателем, характеризующим социальную ситуацию и попадают в категорию «научно-техническая деятельность». Он рассчитывается на основании отчетов о своей научно-технической работе научно-исследовательскими организациями, в частности, научно-технической, проектной, научно-исследовательской, университетской, промышленной, медицинской, сельскохозяйственной, культурной и других сфер. График показывает, что расходы научно-исследовательских организаций РА на НИОКР постепенно увеличивались с 1.97 млрд драм (2000 г) до максимума 12,7 млрд драм (2017), после чего индекс начал постепенно снижаться, что может быть связано с сокращением количества научно-исследовательских организаций и их сотрудников. Расходы на НИОКР в

²<https://www.armstat.am/am/?nid=12&id=01001>

Армении в течение рассматриваемого периода в среднем колебались около 0,24% ВВП³.

Высокотехнологичная промышленность в Армении играет ключевую роль в повышении конкурентоспособности экономики. Высокие технологии обеспечивают значительный рост доходов, способствуют модернизации экономики, ее отраслей, повышают производительность труда. В результате экономической политики, направленной на увеличение экспорта, доля высокотехнологичных товаров в структуре экспорта Армении в 2007-2019 гг. был значительный рост.

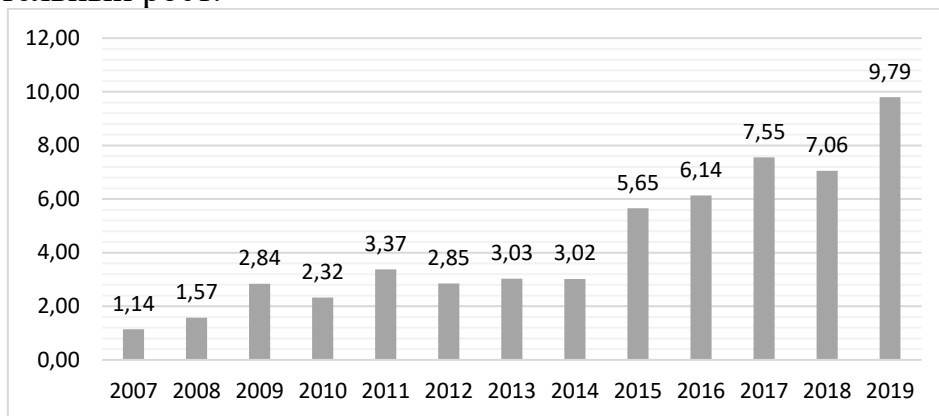

Рисунок 1. Экспорт высоких технологий в Армении (в общем экспорте,%)⁴

2019 г. Экспорт высоких технологий в общем объеме экспорта составил 9,79%, увеличившись на 39% по сравнению с предыдущим годом и более чем в 8⁵ раз по сравнению с 2007 годом. 2020 г. Министерство высокотехнологичной промышленности Республики Армения, несмотря на препятствия, вызванные эпидемией коронавируса из-за Арцахской войны, реализовало предусмотренные в рамках стратегии программы, благодаря которым можно было обеспечить двойную защиту. темпы роста цифр. В частности, оборот высокотехнологичных компаний в этом году увеличился на 20,6%, составив 198 млрд драмов, количество сотрудников в сфере увеличилось на 22%, достигнув 18747 человек. Кроме того, объем уплаченных налогов в сфере высоких технологий увеличился на 14%, составив 41 млрд⁶ драмов. Кроме того, ряду армянских стартапов с исследовательскими центрами и сопутствующими продуктами удалось привлечь 50 миллионов долларов инвестиций из-за рубежа, которые, на наш взгляд, при разумном использовании, особенно в направлении исследований и разработок, могут стимулировать инновации в Армении и экономический рост.

Инвестиции в инновационные области исследований, а также расширение грантовых программ, финансируемых международными организациями, могут иметь прямое влияние на экономический рост. Они напрямую ускоряют темпы экономического роста как факторы, увеличивающие объем научно-технических работ или услуг. Результаты научно-образовательной деятельности,

³Расчет выполнен авторами на основании данных Статкомитета РА

⁴<https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS?locations=AM>

⁵Расчет выполнен авторами на основании данных Статкомитета РА

⁶<https://hti.am/>

осуществляемой за счет средств государственного бюджета, с частным финансированием и грантовыми программами, отражаются в ВВП страны как научно-образовательные услуги, приобретаемые субъектами рынка (в том числе государством)⁷.

На рисунке 8 показаны объемы этих работ и услуг. Например, в 2000 г. Объемы научно-технических научно-исследовательских работ составили 2,6 млрд. и 1,6 млрд. драмов, достигнув максимального уровня в 2015 году с 12,6 и 10,4 млрд. драмов, после чего они снижались до 2018 г., когда объем научно-технических работ составил 10,8 млрд драм. В неокризисной фазе эти показатели снизились, что неизбежно сыграло свою роль в экономическом спаде⁸.

В рамках инноваций в измерении воздействия на экономический рост статьи в научных и технических журналах являются относительно новым явлением, которое, по данным Всемирного банка, относится к научным и техническим статьям, опубликованным в следующих областях: физика, биология, химия, математика, клиническая медицина, биомедицинские исследования, инженерия, технологии, науки о Земле и космосе. По данным Всемирного банка, в 2000 г. В Республике Армения этот показатель составил около 346 статей, достигнув максимума в 2011 году (586). После этого индекс оставался почти на одном уровне в течение десяти лет,⁹

Анализ показывает, что хотя некоторые показатели были выделены в течение двадцати лет наблюдаемой тенденции роста, их общая картина говорит о снижении инновационного потенциала в Армении и неполном использовании. Эти критерии новаторства показали, что экономика Армении чувствительна к внешним шокам и кризисам, в частности, почти все показатели были снижены из-за финансово-экономического кризиса 2008 года и кризиса здравоохранения 2020 года. Это говорит о потенциальной взаимосвязи между экономическим ростом и инновациями.

«Список литературы»

1. Bazhal, Iurii. (2019). Innovations as a Crucial Factor of the Catch-up Economic Growth. Scientific Papers NaUKMA. Economics. 4. 3-8. 10.18523/2519-4739.20194.1.3-8.
2. <https://www.armstat.am/am/?nid=12&id=01001>
3. Расчет выполнен авторами на основании данных Статкомитета РА
4. <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS?locations=AM>
5. Расчет выполнен авторами на основании данных Статкомитета РА
6. <https://hti.am/>
7. <http://lraber.asj-oa.am/6488/1/146.pdf>
8. https://www.armstat.am/file/article/soc_vich_2018_8.pdf
9. <https://data.worldbank.>, <https://armstatbank.am/pxweb/hy/ArmStatBank/>

⁷<http://lraber.asj-oa.am/6488/1/146.pdf>

⁸https://www.armstat.am/file/article/soc_vich_2018_8.pdf

⁹<https://data.worldbank.>, <https://armstatbank.am/pxweb/hy/ArmStatBank/>

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО РИНКУ

Кравець І.М.,

к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
фінансів, банківської справи та страхування,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

Берник Д.С.,

магістрант
спеціальності менеджмент,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

В ринкових умовах економічного розвитку конкурентоспроможність будь-якого підприємства визначається здатністю забезпечувати виробництво інноваційної продукції, здатної задовільнити зростаючі потреби споживача. Гнучка реакція на вимоги економічного сьогодення, здатність здійснювати своєчасні зміни є фундаментом досягнення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Підприємства, які націлені на розширення власних конкурентних переваг на ринку, особливу увагу приділяють інноваційному аспекту розвитку. Під час розгляду історії еволюційних перетворень та відносин на ринку можна дійти висновку, що інновації є обов'язковими складниками бізнес-процесу для підприємств, які займають на ринку міцні позиції і націлені на збереження і зміцнення такого становища в майбутньому.

Інноваційна діяльність розглядається як діяльність, яка орієнтована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення й оновлення номенклатури, підвищення якості продукції, вдосконалення технології її виготовлення з подальшим впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і зовнішніх ринках. Основною метою інноваційної діяльності є створення, накопичення і розвиток науково-технічного потенціалу суб'єкта господарювання, що забезпечує його конкурентоспроможність, економічну безпеку і розвиток [1, с. 59].

Особливістю інноваційного типу розвитку є перенесення акценту на застосування принципово нових прогресивних технологій, випуск високотехнологічної продукції.

Загальні стратегічні положення інноваційної діяльності підприємства конкретизуються в інноваційних програмах розвитку, які передбачають розробку тактичних заходів щодо досягнення цілей, визначених в інноваційній стратегії підприємства [2, с.53].

Інноваційна програма – це комплекс інноваційних процесів та заходів, узгоджених за ресурсами, виконавцями і термінами їх здійснення; які забезпечують ефективне вирішення завдань щодо освоєння та поширення принципово нових видів продукції або технологій. До інноваційної програми входять наступні складові елементи: 1. Цілі та завдання. 2. Заходи підтримки та механізми реалізації завдань. 3. Виконавці програми. 4. Ресурсне забезпечення програми.

Своїми особливостями характеризується інноваційна діяльність торговельних підприємств.

Під інновацією торговельного підприємства розуміють отриманий корисний результат від комерціалізації творчих ідей персоналу на стадіях закупівлі, зберігання та продажу товару на ринку, який досягається завдяки сформованому та реалізованому потенціалу підприємства на основі генерації знань персоналу та розвитку його підприємницьких здібностей, використання новітніх форм і методів організації праці та управління, що дає змогу забезпечити інтенсивний розвиток підприємства, збільшити прибуток та обсяг збуту товару [3, с.355].

Глобалізація технологічного розвитку призводить до загострення конкуренції між компаніями у світовому масштабі. Як наслідок, торговельні компанії різних країн світу вимушені орієнтуватися при організації торговельних процесів на кращі технічні рішення, пристосовуючи їх до умов і потреб локальних ринків. Це продукує потужні стимули для торгівлі технологіями і поглиблення міжнародної кооперації на принципах стратегічного партнерства.

Практика успішних компаній показує, що впровадження інновацій, різних інформаційних технологій у торгівлі збільшує ефективність і якість процесу доведення товару до споживача, мінімізує витрати й скорочує рівень втрат при торговельному документообігу через вплив людського фактору, створює необхідні умови праці для персоналу з метою підвищення його продуктивності, а також формування системи безпеки [4, с. 18].

Водночас, інновації в торгівлі здебільшого пов'язані з появою нової або вдосконаленням існуючих послуг або технології їх надання, з'являються не як результат НДДКР, а як результат конкурентного аналізу й (або) бенчмаркінгу; на торговельних підприємствах впроваджуються нововведення, пов'язані з виникненням нових елементів торгово-технологічного процесу або маркетингу; більшість інновацій – маркетингові, процесні, товарні або асортиментні, управлінські. Такі нововведення пов'язані зі стимулюванням продажів товарів і послуг, викладенням товарів, їх просуванням і рекламою, відкриттям інноваційних магазинів; інновації у роздрібній торгівлі нерозривно пов'язані з іншими галузями економіки, які взаємодіють між собою й швидко реагують на вихід на нові ринки збуту й просування своєї продукції.

Попри зазначене, ефективність управління економічною активністю у торговельній сфері визначається відповідно вибраною стратегією.

Перш, ніж обрати конкретну інноваційну стратегію для торговельного підприємства, доцільно визначити загальний напрямок інноваційного розвитку. Напрямок інноваційного розвитку підприємства - визначений шлях або рух, що

базується на впровадженні і реалізації інновацій, які зумовлюють поліпшення кількісних та якісних характеристик діяльності підприємства, забезпечують зміцнення його ринкових позицій та створюють умови для його прогресивного розвитку

Вибір інноваційної стратегії підприємства суттєво впливає на посилення конкурентоспроможності його продукції, та, навпаки, вибір інноваційної стратегії у свою чергу залежить від рівня конкурентоспроможності його інноваційної продукції [5].

Специфічні умови господарювання торговельних підприємств, що ускладнюються під впливом безлічі внутрішніх та зовнішніх факторів, визначають необхідність розроблення інноваційних стратегій, орієнтованих на стабілізацію та зростання економічної активності, які враховують платоспроможний попит та швидкозростаючі потреби споживачів, наявний потенціал конкурентоспроможності, можливість гнучкої адаптації до змін бізнес-оточення й потреб стейкхолдерів, а також передбачають активне залучення торгово-технологічних інновацій [6].

Формування, вибір і реалізація інноваційної стратегії управління економічною активністю підприємства торгівлі підпорядковуються певним принципам (зокрема, визнання пріоритетності моделі інноваційного розвитку; чітка ідентифікація внутрішніх можливостей та зовнішніх загроз для розвитку; перманентний моніторинг споживчого ринку; адекватність фінансово-ресурсного потенціалу; цілеспрямованість, комплексність, планомірність; клієнтоорієнтованість та високий рівень адаптивності; мотивація персоналу до якісного розроблення та ефективності стратегічних змін), а визначаються логічною послідовністю етапів процесу розроблення та реалізації стратегії.

Таким чином, формування інноваційної стратегії – це системний процес, що базується на відповідній методології та передбачає оцінювання умов, у яких працює підприємство, у тому числі торгівельне, визначення його місії, стратегічних інноваційних цілей та завдань активізації економічної діяльності. Правильно обрана та продумана стратегія інноваційного розвитку підприємства є найважливішим результатом і водночас ефективним механізмом стратегічного управління, оскільки вона мобілізує використання науково-технічного, виробничо-технологічного, фінансово-економічного, соціального та організаційного потенціалу підприємства в певних напрямках, який спрямований на досягнення успіху.

Список використаних джерел

1. Колодяжна І. В. Розвиток інноваційної діяльності підприємства в умовах конкуренції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 18, частина 2. 2018. С. 58-62
2. Олійник Л.В. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі формування інноваційних програм. Економіка і організація управління. № 3 (27). 2017.

3. Колодяжна І.В., Букрін М. О. Формування економічної стратегії інноваційного розвитку підприємств. Економіка і суспільство. Випуск 7. 2016. С. 354-360

4. Федулова Л. Інноваційність розвитку сфери торгівлі. Вісник КНТЕУ. 2016. № 3. С.17-32 URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2016/03/3.pdf>

5. Рошка М.С. Методичний підхід до формування інноваційної стратегії торговельного підприємства. URL: <http://precon.donnuet.education/pdf/zaschuk/zaschuk4.pdf>

6. Кащена Н. (2020). Формування інноваційної стратегії управління економічною активністю підприємства торгівлі. Підприємництво та інновації, (11-2), 37-43. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/11.24>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДО НЕТРАДИЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ляшинський Валерій

Аспірант*

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, м. Київ

З екологічної та економічної точки зору стан землекористування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств в Україні перебуває у критичному стані. Так, за дослідженнями Третьяка А.М. [1] в 6-ти областях України землекористування є екологічно нестабільним, що негативно впливає на якість отриманої сільськогосподарської продукції. Це обумовлено тим, що сьогодні здійснюється недотримання сівозмін, неконтрольоване внесення хімічних добрив, монокультурний характер виробництва та інші шкідливі чинники. У зв'язку з цим слід звернути увагу на позитивну динаміку саме екологізації сільськогосподарського землекористування шляхом застосування нетрадиційного землекористування.

Метою нетрадиційного сільськогосподарського землекористування є сприяння підвищенню його стійкості, збалансованості та капіталізації шляхом успішного управління землекористуванням з метою задоволення потреб людини, при цьому одночасно забезпечується збереження або поліпшення якості ґрунтів та навколишнього середовища і захист земельних та інших природних ресурсів для майбутніх поколінь [2].

Нетрадиційне сільськогосподарське землекористування базується на принципах і логіці живого організму, згідно з якими всі елементи (ґрунт, рослини, сільськогосподарські тварини, комахи, селянин та фермер і місцеві умови) тісно пов'язані між собою. Це досягається шляхом застосування, у міру можливості, організаційно-інституційних, агротехнічних, біологічних і механічних методів у відповідності до принципів таких зв'язків з використанням природної екосистеми в якості моделі (рис. 1).

При організації нетрадиційного сільськогосподарського землекористування застосовуються багато методів використання та охорони земель, що використовуються в інших підходах до ведення сталого сільського господарства (наприклад, поєднання культур, сівозміни, об'єднання рослинництва і тваринництва). Однак використання природних ресурсів (несинтетичних), поліпшення структури і родючості ґрунту, а також використання сівозміни та охорона земель - це основні правила, що роблять

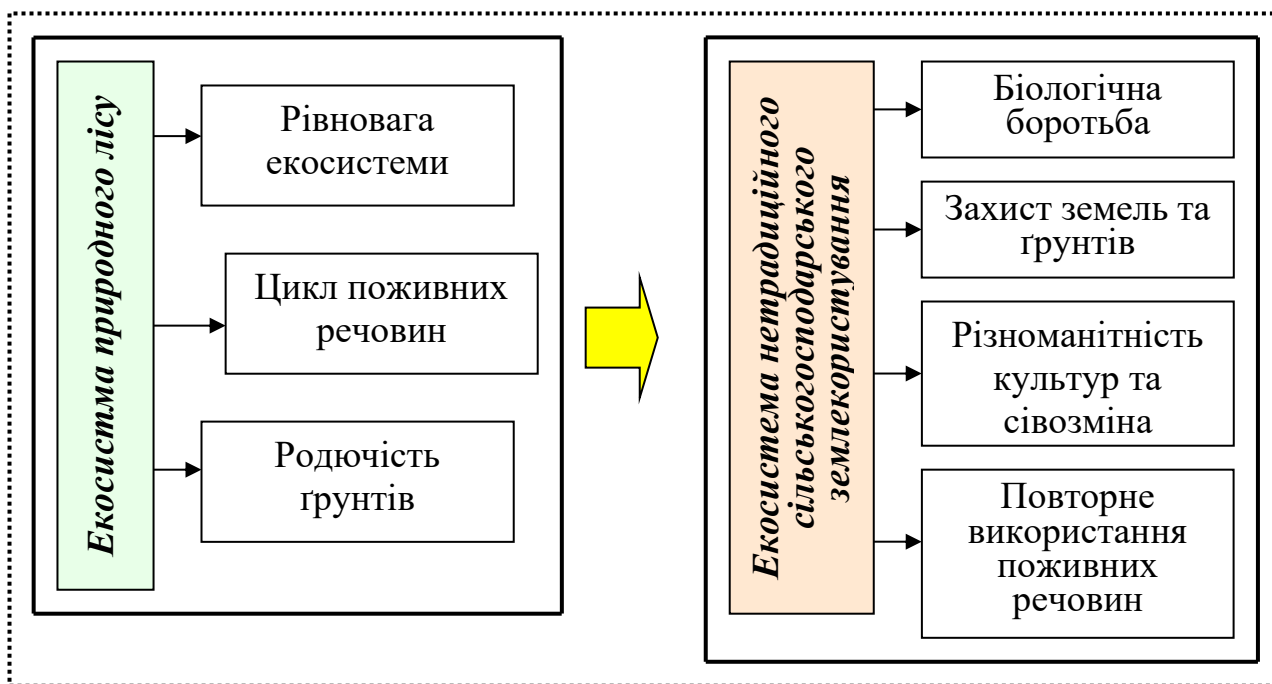

Рисунок 1. Логічно-змістовна модель сутності формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування

нетрадиційне сільськогосподарське землекористування унікальною системою організації використання та охорони сільськогосподарських земель.

Для переходу від традиційного до нетрадиційного землекористування потрібно пройти перехідний період, під час якого нетрадиційні методи організації використання та охорони земель застосовуються поступально відповідно до встановленого плану. Протягом цього періоду важливо ретельно аналізувати реальну ситуацію, яка існує в сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах, і визначати дії, які необхідно вживати. Аналіз землекористування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств повинен охоплювати (рис. 2):

1). Характеристику землекористування сільськогосподарського підприємства або фермерського господарства: розмір, розподіл земельних ділянок і культур, які види сільськогосподарських культур, дерев і тварин включені в систему господарства.

2). Аналіз ґрунтового покриву: оцінка структури ґрунтового покриву, вмісту поживних речовин, вмісту гумусу, масштабу ерозії (або іншого виду деградації) і / або факту забруднення ґрунтів небезпечними речовинами.

3). Клімат: розподіл і кількість опадів, температури, ризик заморозків, вологість.

4). Джерела органічної речовини і їх використання (органічні добрива).

5). Граничні чинники, такі як капітал, трудові ресурси, доступ до ринків, крім усього іншого.

Ця інформація допоможе отримати чітку картину про землекористування сільськогосподарського підприємства або фермерського господарства і прийняти рішення.

Залежно від ситуації щодо організації використання і охорони земель в

Рисунок 2. Логічно-змістовна схема переходу від традиційного до нетрадиційного землекористування

сільськогосподарському підприємстві або фермерському господарстві в процесі переходу можуть виникати різні проблеми, які можна об'єднати в 3 групи:

1). Землекористування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств з високим рівнем споживання зовнішніх ресурсів.

В Україні більшість землекористування сільськогосподарського підприємства або фермерського господарства з інтенсивною системою виробництва, яке в значній мірі залежить від зовнішніх ресурсів - це більш великі господарства за розмірами. Такі господарства, в основному, вирощують кілька однорічних або багаторічних товарних культур і дуже сильно залежать від використання добрив, які забезпечують рослини поживними речовинами, а також пестицидів і гербіцидів для боротьби з шкідниками, хворобами і бур'янами. У таких сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах культури найчастіше вирощуються без проектів сівозміни, а сільськогосподарські тварини не включені в цикл поживних речовин.

2). Землекористування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств з низьким рівнем споживання зовнішніх ресурсів.

Як правило, землекористування середніх і дрібних сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, функціонує з невеликою кількістю зовнішніх ресурсів і в яких використовуються традиційні методи, можуть вирощувати різні культури в системі змішаного компактного вирощування на одній ділянці землі, безсистемно змінюючи культури. Вони можуть тримати невелику кількість таких сільськогосподарських тварин, як кури, свині, велика рогата худоба

і / або кози, гній яких розкидається по їх кормовим майданчикам, в результаті чого дуже мало гною потрапляє в сади і городи. Врожаї, ймовірно, невеликі, і з кожним разом їх отримання стає все складніше через ненадійність і недостатності дощових опадів.

3). *Землекористування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств із інтегрованими методами організації використання та охорони земель.*

У сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств із інтегрованими методами організації використання та охорони земель вирощування органічних та нішових сільськогосподарських культур поєднується з тваринництвом, внаслідок чого гній збирається і використовується в рослинництві після перегнивання протягом декількох тижнів. Можуть застосовуватися деякі заходи щодо збереження ґрунтів, такі як мульчування багаторічних культур і траншеї для зменшення ерозії. При виробництві плодоовочевої продукції час від часу можуть використовуватися гербіциди, пестициди і оброблене насіння для боротьби з бур'янами. Очевидно, що фермери та інші господарюючі суб'єкти, які ведуть таке інтегроване господарство, знайомі з вирощуванням нішових культур та деякими методами органічного землеробства. Вони навчаться новим методам у інших фермерів, їм також нескладно застосовувати органічні практики в усіх напрямках виробництва у фермерському та селянському господарстві.

Таким чином, нетрадиційне сільськогосподарське землекористування є цілісною системою управління використанням та охороною земель і інших природних ресурсів, яка сприяє розвитку і зміцненню здоров'я агроєкосистеми, включаючи біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунту [3]. У ньому наголошується на підвищену капіталізацію землекористування та використання природних ресурсів (*тобто мінеральних продуктів і продуктів рослинного походження*) і на відмову від синтетичних добрив і пестицидів.

Список література.

1. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія / А.М. Третяк. – Херсон : Грінв Д.С., 2012. – 440 с.

2. Valentina TRETIAK, Valeriy Lyashynskyy, Nataliia TRETIAK, Natalia Kapinos. **SCIENTIFIC PAPERS SERIES MANAGEMENT, ECONOMIC ENGINEERING IN AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT** (укр. *Нетрадиційне сільськогосподарське землекористування – базова основа його капіталізації та соціалізації в сільських районах*) Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. - VOL., ISSUE, 09, 2020. – (PRINT ISSN 2284-7995, E-ISSN 2285-3952).

3. Комиссия "Кодекс Алиментариус". Руководство по процедуре. Двадцать четвертое издание. Совместная программа ФАО/ВОЗ по стандартам на пищевые продукты. Продовольственную и сельскохозяйственную организацию Объединённых Наций. Рим, 2015 г. Электронный ресурс: http://www.fao.org/3/i5079r/i5079r.pdf?utm_source=visiting+cards&utm_medium=qr code&utm_campaign=occ-book-cards.

ПРОГНОЗУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Ставицький В'ячеслав Вадимович

студент 2 курсу магістратури
кафедра економічної кібернетики
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Сутність поняття доходів місцевих бюджетів полягає у формуванні фінансових надходжень і використанні їх органами місцевого самоврядування для задоволення потреб регіону, а також забезпечення стабільного розвитку [1].

Джерела, процес та порядок утворення фінансових надходжень до бюджетів місцевого рівня – це найбільш важлива складова процвітання регіону, а, як наслідок, і держави в цілому. Тому прогнозування бюджетних надходжень є важливим етапом процесу бюджетного планування, від якого залежать фінансові можливості регіону. Сучасна практика формування та прогнозування місцевих бюджетних доходів в Україні має ряд проблем, які негативно впливають на процес складання прогнозу. Впродовж останніх п'яти років структура та процес формування доходів змінилися, це відбулось під впливом реформ, які спрямовані на децентралізацію місцевих бюджетів. Динамічні зміни у структурі та порядку формування бюджетів створюють нові проблеми при прогнозуванні надходжень, тому методологічні підходи потребують удосконалення.

Проблематика формування та прогнозування доходної частини місцевих бюджетів є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних вчених. Але дане питання все ще залишається актуальним, тому існує необхідність розвитку теоретичних основ формування та прогнозування доходів.

Для ідентифікації ключових домінант формування доходів місцевих бюджетів розглянемо динаміку останніх у розрізі структурних частин. Аналізуючи дані на рисунку 1, можна зробити наступні висновки. По-перше, доходи від операцій з капіталом, цільових фондів та урядів іноземних держав не здійснюють суттєвого впливу на загальну тенденцію доходів місцевих бюджетів. По-друге, частка податкових надходжень має суттєвий вплив на суму надходжень до місцевих бюджетів. До 2015 року частка податкових надходжень постійно знижувалась з незначним підвищенням у 2013 році, а після 2015 року почала постійно зростати. У 2015 році податкові надходження склали 33,36% від загальної суми надходжень і зростали до 60,57% у 2020 році. Це пов'язано з Законом про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин та рядом інших законів спрямованих на децентралізацію місцевих бюджетів. Водночас роль трансфертів з боку центрального уряду постійно знижується. Отже, можна зробити висновок, що місцеві бюджети стали більш самостійними. Тому в сучасних умовах процеси бюджетного планування і прогнозування потребують вдосконалення на основі впровадження новітніх підходів до їх організації, зокрема, шляхом вибору відповідних методів.

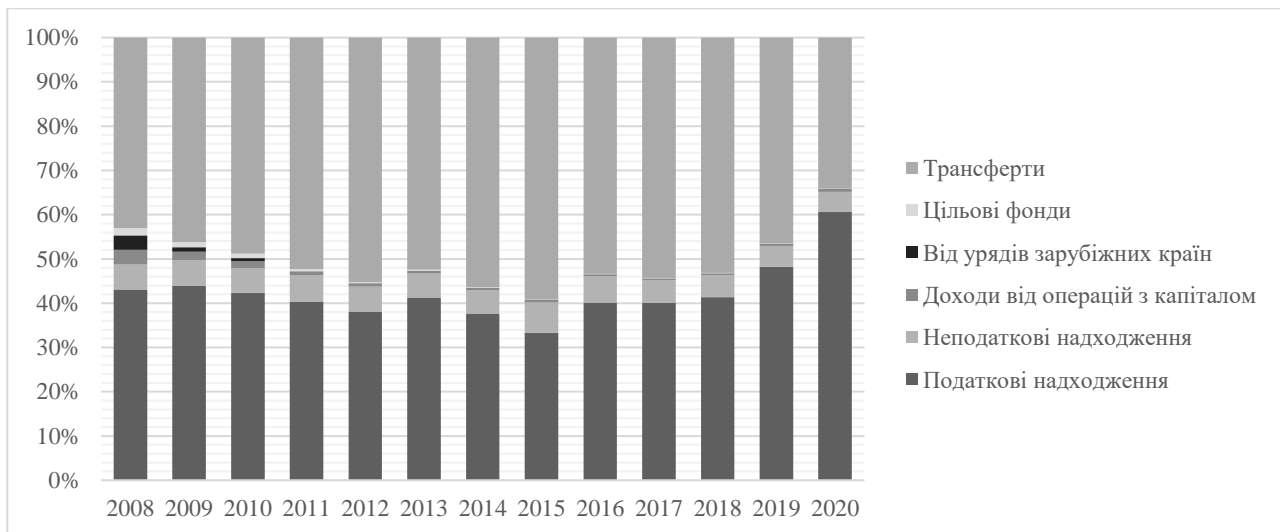

Рис. 1. Доходи місцевих бюджетів у розрізі структурних елементів
Джерело: складено автором на основі даних [2].

Методи, які використовують для прогнозування доходів бюджетів місцевого рівня, розділяються на якісні і кількісні. Кількісні методи використовують статистичні методи та економетричні моделі для побудови прогнозів. Кількісна оцінка надходжень до бюджетів місцевого рівня дозволяє місцевому уряду скласти плани дій, а також оцінити несприятливі сценарії та підготуватися до них раніше і більш продумано, ніж заходи реагування, які, ймовірно, будуть прийняті після того, як настане день підрахунку недоотриманих доходів. Кількісні методи можна умовно поділити на прості та більш складні. До простих кількісних методів можна віднести ковзне середнє та просте експоненціальне згладжування. До складних методів можна віднести авторегресивну інтегровану ковзну середню, векторні авторегресивні методи, метод багатовимірних часових рядів та нейронні мережі. Складні методи, як правило, використовують місцеві уряди, які мають значний бюджет для прогнозування [3].

На практиці більш складні методи, які застосовують для прогнозування надходжень до бюджету, не завжди дають кращі результати, ніж складні. До такого висновку дійшло досить велика кількість зарубіжних дослідників, таких як: С. Макрідакіс, М. Хібон, Д. Уильямс, С. Кавана, С. Бретшнайдер, Г. Грізл, Е. Клай. Це підтверджує і сучасна практика США, в якій прості трендові моделі на рівні з консенсус прогнозами та лінійною регресією є найбільш популярним способом прогнозування бюджетних надходжень [4].

В ході дослідження були для розрахунку прогнозних значень були використані наступні методи: метод експоненціального згладжування, ковзне середнє, екстраполяція на основі середнього абсолютного приросту, екстраполяція на основі середньорічного коефіцієнту росту, авторегресійне інтегроване ковзне середнє та метод тренду.

Результати розрахунків

Назва показника	Найбільш точний метод
Доходи місцевих бюджетів	Експоненціальне згладжування
Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів)	Екстраполяція на основі середньорічного коефіцієнту росту
Податкові надходження	Авторегресійне інтегроване ковзне середнє
Неподаткові надходження	Експоненціальне згладжування
ПДФО	Авторегресійне інтегроване ковзне середнє
Плата за землю	Екстраполяція на основі середнього абсолютного приросту

Джерело: складено автором.

Отже, Аналізуючи отримані результати можна зробити висновок, що жоден з перевірених методів не може самостійно забезпечити достовірний прогноз для кожної розглянутої категорії бюджетних доходів. Порівняльний аналіз методів прогнозування свідчить про те, що для забезпечення точного і ефективного прогнозування для кожної категорії доходів місцевих бюджетів потрібно підбирати свій власний метод прогнозування. Тому при складанні прогнозів варто використовувати декілька методів, поєднуючи їх для узагальнення отриманих результатів.

Список літератури

1. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: Навчальний посібник. – К.: Знання-Прес, 2006. – 607 с.
2. Міністерство Фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mof.gov.ua/uk>.
3. Williams D. W. The Status of Budget Forecasting / D. W. Williams, T. D. Calabrese. // Journal of Public and Nonprofit Affairs. – 2016. – №2. – С. 127–160.
4. Bretschneider S. Political and Organizational Influences on the Accuracy of Forecasting State Government Revenues / S. Bretschneider, W. Gorr, G. Grizzle, E. Klay // International Journal of Forecasting. – 1989. – No 5(3). –P. 307-319.

ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Червяцова Катерина Олексіївна

Студентка 4 курсу 6 групи спеціальності
Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу
Київський національний торговельно-
економічний університет, м. Київ

Шушакова Ірина Костянтинівна

к.е.н., ст. викладач кафедри обліку та оподаткування
Київський національний торговельно-
економічний університет, м. Київ

В умовах ринкової конкуренції ціноутворення відіграє провідну роль в будь-якій галузі господарства, у тому числі в такій конкурентній як готельне господарство.

Залучення гостей з врахуванням відношення “ціна VS якість”, при одночасному підтриманні стабільного прибутку та конкурентоздатності серед споживачів - важливе завдання, яке потребує постійної уваги для побудови успішного бізнесу.

Саме тому в сучасних умовах господарювання для ефективного розвитку потенціалу підприємств сфери надання послуг необхідним є забезпечення оптимального рівня витрат та формування собівартості наданих послуг.

Собівартість послуг, що надаються підприємствами готельного господарства, являє собою сукупність поточних трудових, матеріальних і фінансових витрат, виражених у грошовій формі, та відображає досягнутий техніко-організаційний рівень експлуатаційної діяльності готелів, пов'язаної з виробництвом і реалізацією послуг [1].

Слід зазначити, що для розробки результативного механізму управління готельним господарством необхідно враховувати вплив не лише внутрішніх, а й зовнішніх факторів на формування собівартості послуг готельного господарства (рис 1).

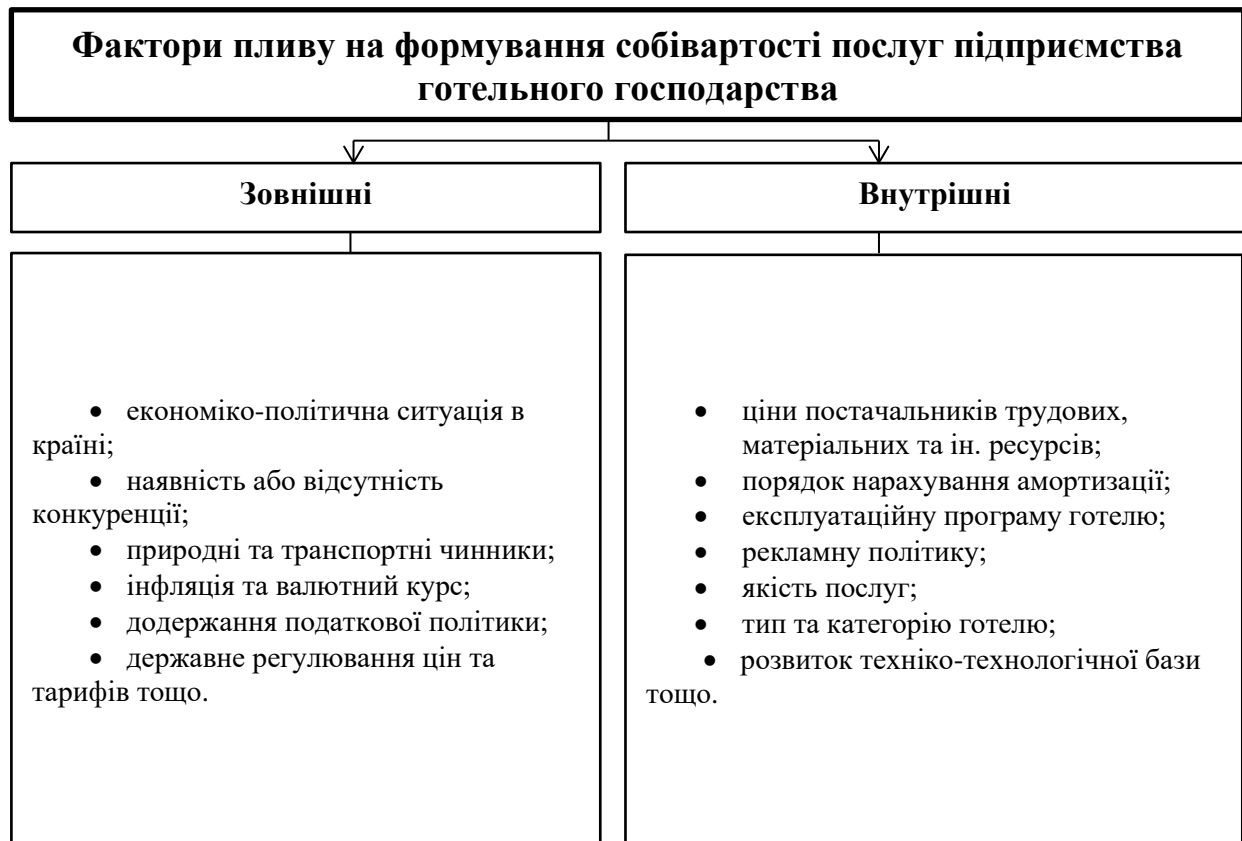

Рис. 1. Фактори впливу на формування собівартості послуг підприємства готельного господарства

Джерело: сформовано на основі [2; 3]

Найбільш доцільним способом визначення собівартості готельних послуг є система калькулювання, що полягає в акумулюванні затрат на виробництво і віднесення їх на готовий продукт. Іншими словами, калькулювання – це система обчислення собівартості одиниці готельних послуг за елементами витрат [2, с. 31].

Важливим етапом калькулювання собівартості готельної послуги є визначення об'єкта калькулювання, тобто продукції, робіт, послуг або виду діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат.

Для прикладу такі науковці як С. Король та О. Стешенко схиляються до того, що доцільно розраховувати собівартість «ліжко-добы» проживання в готелі [3, с. 164; 4, с. 567], у свою чергу Г. Зима та З. Балченко доводять, що оптимальним об'єктом калькулювання є «людино-доба» [5, с. 56; 6, с. 77], інші науковці – «місце-доба» [7, с. 306] чи «місце-день» [8, с. 36].

Проте, на думку А. Крутової та О. Нестеренко, всі ці традиційні об'єкти виміру готельних послуг (ліжко-доба, людино-доба, місце-доба та місце-день) є застарілими та не враховують сучасну специфіку діяльності підприємств готельного господарства, а найбільш правильним об'єктом калькулювання вартості готельної послуги (мається на увазі основної – як засобу розміщення) має бути саме «номера-доба», собівартість якої доцільно розраховувати з

врахуванням кількості місць, комфортності, площі та інших факторів, які мають прямий вплив на розмір витрат. Адже на собівартість готельної послуги значний вплив має популярність того чи іншого готелю, площа та укомплектованість номера, наявність додаткових послуг тощо [2, с. 31].

Для ефективного управління витратами, їх планування, контролю, аналізу та оптимізації необхідно калькулювати собівартість в розрізі основних трансакцій, які здійснюються на підприємстві, що зумовлюється галузевою специфікою підприємств готельного господарства.

Надання готельної послуги перш за все повинно мати позитивні наслідки для двох сторін:

- для споживача – задоволення потреби, і чим вища якість послуги, тим більша ймовірність, що він замовить її знову;
- для підприємства готельного господарства - величина доходу, а щоб отримати дохід, необхідно здійснити певні витрати для досягнення високої якості готельної послуги.

Таким чином, між собівартістю і якістю готельних послуг є цілком певна залежність, тому необхідно калькулювати собівартість не тільки послуги проживання, але й кожної з послуг, що надаються готелем, не тільки з метою визначення величини витрат, пов'язаних з наданням тієї чи іншої послуги, але і для управління ними [2, с. 32].

У світовій практиці існують різні підходи до визначення цін на готельні номери, проте найпоширенішими є метод “великого пальця” та формула Хаббарта.

Відповідно до методу “великого пальця”, визначення вартості номеру відбувається в розмірі 1\$ на кожні 1000\$, витрачених на будівництво умеблювання кожного номеру, виходячи 70% завантаження готелю. Проте навіть такий підхід має свої недоліки, адже якщо завантаження готелю є нижчим, ніж 70%, то для отримання запланованого доходу доведеться збільшувати ціни на номери. Крім того, такий метод ціноутворення не враховує внесок додаткових послуг до загального доходу готелю, а також вплив інфляції.

Формула Хаббарта у свою чергу є досить ефективною для розрахунку середніх стратегічних цін, виходячи з яких визначаються реальні ціни. Вона полягає насамперед в бажаному прибутку, потім додається податок на дохід, постійні витрати, пов'язані з оплатою праці управлінського персоналу, прямі та накладні витрати. Зазвичай, новозбудований готель не приносить прибутку за перші два-три роки його функціонування, проте ціни розраховані за формулою Хаббарта забезпечують готелю якнайшвидший вихід на стадію прибутковості [1].

Можна зробити висновок, що для економічного розвитку як окремих суб'єктів господарювання, насамперед підприємств готельного господарства, так і економіки держави в цілому необхідно, щоб процес надання послуг був ефективним, тобто здійснювався при оптимальному витрачанні ресурсів, мінімальних витратах та максимальній прибутковості.

Список літератури

1. Кузнецова Н. М. Основи економіки готельного та ресторанного господарства [Електронний ресурс] / Н. М. Кузнецова // Навч. посібник, Київ. – 1997. – Режим доступу: <https://buklib.net/books/21976/>
2. Крутова А. Теоретико-методичний інструментарій врахування трансакційних витрат у звітності підприємств готельного господарства [Електронний ресурс] / А. Крутова, О. Нестеренко // Economy and Finances Fundamental Tools and Innovative Techniques. – 2017. – Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/6279/1/11.pdf>
3. Король С. Я. Бухгалтерський облік в готельному господарстві., С.Я. Король. – К., КНТЕУ, 2005. – 353 с.
4. Стешенко О. Д. Оптимізація витрат готельного підприємства / О. Д. Стешенко, В. В. Юр'єв // Комунальне господарство міст: наук.-техн. зб. Вип. 108: Серія: Економічні науки: – Х. : ХНАМГ, 2013. – С. 563–570.
5. Зима Г.І. Підходи до удосконалення обліку калькулювання собівартості готельних послуг., Г.І. Зима, Н.І. Самбурська., Інвестиції: практика та досвід. – 2014., № 20., С. 52–56.
6. Балченко З.А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України: навч. посіб., З.А. Балченко. – К., КУТЕП, 2006. – 232 с.
7. Маначинська Ю.А. Вплив методів обліку витрат та калькулювання собівартості готельних послуг на фінансовий результат., Ю.А. Маначинська., Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2012. – Вип. 3., С. 305–310
8. Кузнецова Н.М. Основи економіки готельного та ресторанного господарства: навч. посіб., Н.М. Кузнецова. – К., Федерація профспілок України. Інститут туризму, 1997. – 173 с.

НЕФОРМАЛЬНА ЗАЙНЯТІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ

Шелега М.М.,
студентка 3 курсу спеціальності
фінанси, банківська справа та страхування,
Хмельницький університет управління та права
ім. Леоніда Юзькова

Кравець І.М.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницький університет управління та права
ім. Леоніда Юзькова

Міжнародна конференція статистиків праці МОП у 2002 р. запропонувала перейти від поняття зайнятості в неформальному секторі до поняття неформальної зайнятості. Для його визначення було запропоновано критерії, що визначають характер робочих місць. На підставі цього критерію вся сфера зайнятості поділяється на формальну зайнятість та неформальну зайнятість. Головною ознакою неформальності робочих місць є відсутність реєстрації трудових відносин у державних органах або недотримання інших вимог держави щодо оформлення трудових договорів [1].

Неформальна зайнятість – це загальна кількість неформальних робочих місць на будь-яких підприємствах формального або неформального секторів або у домогосподарствах упродовж певного періоду. Фактично це діяльність у неформальному секторі економіки, та виникає вона тоді, коли економіка країни не може задовольнити потреби людей.

Неформальна зайнятість у широкому розумінні ототожнюється з торговельною, економічною, фінансовою або професійною діяльністю, що здійснюється з порушенням законодавства – зокрема, в частині приховування доходів, отриманих без: заснування підприємства, придбання ліцензії, офіційної реєстрації, документування фактичної чисельності працівників чи фактично виробленої ними продукції тощо [2, ст.23].

В сучасних умовах проблема неформальної зайнятості заслуговує особливої уваги з огляду на зростання її масштабів, наслідком чого є значні втрати державних коштів через несплату податків і внесків до соціальних фондів. На ринку праці України спостерігаються негативні явища переміщення зайнятого населення з офіційного сектора економіки до неофіційного.

Особливо актуальною ця проблема стала в Україні у 2020 році через пандемію COVID і глобальну кризу, пов'язану зі світовою економічною рецесією. У цей час в умовах скорочення економічної активності та зменшення мобільності населення значно загострилась проблема безробіття.

Саме тому в сучасних умовах господарювання значна частина населення України змушена вдаватися до пошуку додаткових джерел заробітку, якими нерідко стають доходи від неформальної зайнятості. На сьогодні не існує жодного регіону чи країни світу, навіть високорозвинених, де неформальна зайнятість була би подолана. Це дає змогу сприймати її як певну нову норму (повсюдно поширене, усталене явище) сучасного глобального ринку праці.

Так, у 2020 році в Україні 26,5% економічно активного населення – а це понад 4 млн осіб – отримують тіньові доходи. Обсяг неофіційних надходжень економічно активного населення складає близько понад 22 млрд 543 млн грн. При цьому розрахована оцінка є заниженою, оскільки не враховує внесок осіб з «дуже високим прибутком».

За оцінками експертів, до неформального сектору економіки на різних умовах залучене практично все населення України. Проте в Україні останні роки тривають тенденції в напрямі зменшення рівня неформальної зайнятості населення [3].

Внаслідок вивчення цього питання було виявлено, що загальна кількість та частка неформально зайнятих розподілені нерівномірно та залежать від регіону та місцевості проживання. Наприклад у сільській місцевості неформальна зайнятість є чи не єдиним засобом виживання (у 2018 році 54,8% населення), саме через це в аграрних областях заходу та півночі України частка неформально зайнятих осіб найбільш висока (41-50 %) [3].

Для оцінки стану неформальної зайнятості на ринку праці України скористаємося порівняльною таблицею, у якій відображена інформація щодо неформально зайнятого населення за видами економічної діяльності (табл.1) [4].

Порівнюючи статистичні дані за 2016-2020 рр. помічено, що найбільша кількість неформально зайнятого населення у віці 15 років і старше була зафіксована у 2017 році, після чого вона почала знижуватися. У 2020 р. найвищий рівень неформальної зайнятості спостерігався у сільському, лісовому та рибному господарствах – 44,7 %, що на 9,5 % більше показника 2016 р.

Якщо у промисловості мала місце тенденція до зменшення рівня неформальної зайнятості, то для будівництва характерною була зворотна ситуація.

Таблиця 1

Неформально зайняте населення за видами економічної діяльності в Україні

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість неформально зайнятого населення у віці 15 років і старше - усього, тис. осіб	3961,2	3695,6	3541,3	3460,4	3275,9
у тому числі за видами економічної діяльності, у % до підсумку					
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	40,8	42,1	42,9	42,3	44,7
промисловість	6,1	5,6	5,5	5,9	5,6

будівництво	15,5	16,1	15,9	17,0	17,0
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	20,9	19,6	18,2	17,3	15,9
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3,5	3,3	4,2	3,9	4,1
тимчасове розміщення й організація харчування	2,6	2,4	2,2	2,6	2,5
інші види економічної діяльності	10,6	10,9	11,1	11,0	10,2

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4]

В науковій літературі зазначається, що найбільш вагомими причинами виникнення неформальної зайнятості в економіці України на даному етапі є [5, с. 173]:

- нестабільність податкового законодавства;
- складна система оподаткування;
- високий податковий тиск на роботодавця,
- високе податкове навантаження на особисті доходи громадян,
- процент відрахувань до соціальних фондів, що провокує перехід великої частини економіки у «тінь»;

Розвиток прихованих видів економічної діяльності спричиняє низький рівень життя населення. Відсутність підходящого місця роботи штовхає частину населення до отримання доходів будь-яким способом. Крім того, сьогодні ступінь довіри громадян до суспільного устрою не є високим.

Неформальна зайнятість негативно впливає і на працівника через зниження стабільності в трудових відносинах, нерегулярність оплати праці та її зменшення, зростання соціальної незахищеності (прав на деякі пільги: виплата вихідної допомоги, оплачувана щорічна відпустка, оплачуваний лікарняний, медичне і пенсійне страхування, звільнення без попереднього повідомлення тощо). За таких умов підвищується ризик безробіття, відбувається обмеження прав щодо регулювання умов праці тощо.

У свою чергу роботодавця неформальна зайнятість позбавляє мотиваційних механізмів впливу на працівника, підриває лояльність працівників, не сприяє підвищенню довгострокової конкурентоспроможності підприємства [6, с.2].

Таким чином, пріоритетним завданням Державної служби зайнятості щодо регулювання ринку праці має стати подолання неформальної зайнятості, принаймні виведення з тіні лівової її частки. У цій ситуації доцільним, на наш погляд, буде використання провідного досвіду зарубіжних країн, які проводять ефективну політику щодо легалізації трудових відносин. Позитивний ефект матимуть процеси децентралізації, застосування та розвиток активних програм регулювання зайнятості, надання широкого спектру послуг з працевлаштування тощо.

Важливе значення матиме реалізація зазначених у Розпорядженні Кабінету міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1396-р. “Про затвердження Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року” напрямів

щодо розвитку національної економіки як основи для забезпечення продуктивної зайнятості та створення нових робочих місць. Серед них: поліпшення інвестиційного середовища і підвищення інвестиційної привабливості національної економіки; формування сприятливої системи оподаткування та регуляторного режиму; забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів, робіт і послуг вітчизняних підприємств та експортного потенціалу українських виробників; зростання рівня інноваційності та наукоємності економіки; забезпечення розвитку системи професійного навчання впродовж життя; забезпечення розвитку Національної системи кваліфікацій, сприяння розробленню та впровадженню професійних стандартів і стандартів освіти; забезпечення розвитку дуальної форми здобуття освіти; удосконалення системи професійного навчання на виробництві; сприяння зайнятості молоді, її кар'єрному розвитку тощо [7].

Список використаних джерел

1. Звіт “Незадекларована праця в Україні: характер, масштаби та заходи з її подолання”. Проект ЄС-МОП “Зміцнення адміністрації праці з метою покращення умов праці і подолання незадекларованої праці”. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/projectdocumentation/wcms_630069.pdf
2. Ринок праці та зайнятість в Україні : реалії та перспективи : кол. монографія / За ред. С. Кожем'якіної, С. Калініної. Київ : ПІК ДСЗУ, 2018. 424 с.
3. Неформальна зайнятість в Україні: причини, наслідки, можливі рішення. Громадська спілка “Мережа правового розвитку” URL: <https://ldn.org.ua/event/neformal-na-zayniatist-v-ukraini-prychyny-naslidky-mozhlyvi-rishennia/>
4. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_ved_u.htm
5. Orlyk O. Неформальна зайнятість населення як фактор тінізації та економічної небезпеки. Вісник соціально-економічних досліджень. 1 (72).2020. с. 164-177.
6. Наумова М. Неформальна зайнятість в Україні : аналіз факторів впливу. Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства. 2018. № 2. URL: <http://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/169/162>
7. Розпорядження Кабінету міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1396-р. “Про затвердження Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2019-%D1%80#Text>

LEBENSWEG UND PERSÖNLICHER BEITRAG IN DER ENTWICKLUNG DER CHIRURGIE VON UKRAINE UND POLEN PROFESSOR VINCENT TOMASHEVYCH

Barannyk Serhiy

Doktor der medizinischen Wissenschaften, Professor
Professor der Abteilung für Allgemeine Chirurgie
Dnipro State Medical University

Trofimov Mykola

Doktor der medizinischen Wissenschaften, außerordentlicher Professor
Leiter der Abteilung für Allgemeine Chirurgie
Dnipro State Medical University

Guzenko Boris

Kandidat der medizinischen Wissenschaften, außerordentlicher Professor
Assoziierter Professor für Allgemeine Chirurgie
Dnipro State Medical University
Dnipro, Ukraine

2018 wurde das 100-jährige Bestehen der Abteilung für Allgemeine Chirurgie der Staatlichen Medizinischen Universität Dnjepr gefeiert. Dies ist nicht nur ein bedeutendes Ereignis, sondern auch das Ergebnis der jahrhundertelangen Arbeit der Abteilung. Zu dieser Zeit erinnern Sie sich nicht nur an die Errungenschaften und Beiträge zur Entwicklung der nationalen und Weltwissenschaft. Die Gründer der Abteilung, die Menschen, die den Grundstein gelegt und die Voraussetzungen für ihre weitere Bildung und Entwicklung geschaffen haben, brauchen großen Respekt. In diesem Artikel erwähnen wir den Beitrag von Professor Vincent Tomaszewicz nicht nur zur Schaffung unserer Abteilung, sondern auch zur Organisation und den ersten Schritten unserer Universität. Über viele Jahre war wenig über sein Leben und seinen Beitrag zur Weltwissenschaft bekannt. Auch nach den Erwähnungen in der veröffentlichten Literatur tauchten lange Zeit "Lebensjahre unbekannt" auf. Eine aktive Gruppe von Mitarbeitern der Abteilung für Allgemeine Chirurgie hat festgestellt, dass es notwendig ist, die wichtigsten Lebens- und Arbeitsphasen des Gründers unserer Abteilung wiederherzustellen. Dies wurde durch sorgfältige Arbeit mit in- und ausländischen Literaturquellen, freundschaftliche Beziehungen zu polnischen Kollegen der Warschauer Medizinischen Akademie und der Medizinischen Akademie von Lodz erleichtert. Es wurde nicht nur der wirkliche Name des Gründers unserer Abteilung bestimmt, sondern auch die Daten seines Lebens festgelegt, sein schwieriges Leben und sein kreativer Weg in der Medizin in unserem Staat und nach seiner Rückkehr in seine historische Heimat bestimmt.

Vincent Tomaszewicz wurde am 5. April 1876 in einem Vorort von Mogilev geboren. Sein Vater, Cesar Tomaszewicz, wurde als Teilnehmer des Aufstands von 1863 von Polen nach Russland deportiert und arbeitete als Chef des Gryazi-Bahnhofs. Seine Mutter ist Isabel Polevska. Es ist bekannt, dass er am Gymnasium der Stadt Zhelen in der Provinz Orel studierte. Der Großvater von V. Tomashevych war Arzt, und alle Familienmitglieder träumten davon, seinem Sohn eine medizinische Ausbildung zu ermöglichen. Nach seinem Abitur trat Vincent in die medizinische Fakultät der Moskauer Universität ein, wo er von 1894 bis 1900 studierte. Nach seinem Abschluss an der Universität war er Bezirksarzt im Dorf. Sandstein der Provinz Tambow. Mit Beginn der Arbeit zeigte der junge Arzt eine erhebliche Neigung zur Operation. Sein Traum war es, die Chirurgie zu meistern und seine chirurgischen Fähigkeiten zu verbessern. Dies könnte in den führenden chirurgischen Kliniken der Zeit geschehen. Die Jahre seiner Ausbildung fielen mit der Einführung der Asepsis-Methode in der Chirurgie zusammen, die Antiseptika veränderte und signifikant ergänzte. Er versuchte, in den Aufbaustudiengang an der Klinik von Professor Klein (Wien, Österreich) einzusteigen, wo er einst Ignac Semmelweis arbeitete. Aufgrund der Zurückhaltung der Universitätsverwaltung, Polen einzustellen, war er jedoch gezwungen, weiterhin als Bezirksarzt im Bezirk Lipetsk in der Provinz Tambow zu arbeiten. Seine Aufmerksamkeit wurde auf die Universität Charkiw gelenkt. Am Ende des 19. Jahrhunderts erreichte die Gesamtzahl der Polen in Charkiw 3969 Menschen. (3,3% der Stadtbevölkerung). Es umfasste Gesellschaften, die versuchten, ebenso viele Anhänger der polnischen Selbstbestimmung - kulturelle, politische und nationale - in die Kultur- und Bildungsarbeit einzubeziehen. Nach dem Januaraufstand von 1863 ging die Zahl der polnischen Universitätsprofessoren deutlich zurück, aber prominente Polen, die nicht nur in Russland, sondern auf der ganzen Welt bekannt waren, arbeiteten hier weiter. Es gab besonders viele von ihnen an der medizinischen Fakultät. 1901 hatte V. Tomashevych die Gelegenheit, ein Praktikum in einer chirurgischen Klinik in Charkiw unter der Leitung von Professor Julian Pesky, ebenfalls ein Pole, Absolvent der Universität Charkiw, einem der bekanntesten Professoren der Zeit, zu absolvieren. Ein hervorragender Chirurg, Doktor der Medizin, Abteilungsleiter und Direktor der Klinik für Chirurgie der Universität Charkiw Yu. Pesky und von 1911 bis 1920 Dekan der medizinischen Fakultät nahmen ebenfalls aktiv am öffentlichen Leben der Gemeinde Charkiw teil. war Sekretär und Ehrenmitglied der römisch-katholischen Wohltätigkeitsorganisation, blieb eine der zentralen Figuren der polnischen Gemeinde in Charkiw und unterstützte ständig die polnische junge Intelligenz. Nach einem Jahr Praktikum wurde V. Tomashevych als fähiger Organisator und Spezialist zum Chefarzt des Zemstvo-Krankenhauses in Makarovo ernannt.

Im Juni 1904 wurde V. Tomashevich als Militärarzt in der russischen Armee mobilisiert und in die Mandschurei geschickt, um am russisch-japanischen Krieg teilzunehmen. Der Militärdienst und die sorgfältige Arbeit eines Militärarztes gaben ihm die Gelegenheit, außergewöhnliche Erfahrungen in der militärischen Feldchirurgie zu sammeln. Als junger Arzt, der Ende 1905 aus der Armee demobilisiert wurde, erhielt er schließlich die Gelegenheit, ein sechsmonatiges Praktikum in Chirurgie in der Klinik von Professor Rose in Lausanne, Schweiz, zu absolvieren.

Nach seiner Rückkehr nach Russland trat V. Tomashevich in die Arbeit der III. Moskauer Chirurgischen Klinik ein, die dann von Professor P.I. Diakone. Die Klinik hatte zu dieser Zeit eine führende Position inne und war ein aktiver Prediger von Asepsis und Antiseptika. Während seiner Arbeit in einer chirurgischen Klinik arbeitet er intensiv, erweitert seine chirurgischen Fähigkeiten, setzt die Erfahrung eines Militärarztes bei der Behandlung von Schusswunden ein, studiert verschiedene Bereiche der Chirurgie und macht Wissenschaft. Das Material der Klinik hatte zu dieser Zeit Erfahrung in der chirurgischen Behandlung verschiedener Erkrankungen der Nieren und des Harnsystems. In dieser Richtung wurde die Arbeit von V. Tomashevich zur chirurgischen Behandlung der intraperitonealen Blasenruptur zur Kenntnis genommen. Das Spektrum der wissenschaftlichen Fragen des jungen Wissenschaftlers war breit. Er interessiert sich für Knochen- und plastische Chirurgie, die Behandlung eitriger Wunden, Urologie und mehr. Studien zur Untersuchung tuberkulöser Läsionen des Hüftgelenks bei 138 Patienten und den Folgen ihrer Behandlung wurden 1907 zur Grundlage einer brillant verteidigten Dissertation "Über den Tuberkel des Hüftgelenks". Nach ihrer Verteidigung, V.Ts. Tomaszewicz erhält den Titel eines Doktors der Medizin.

Nach dem Tod seines Lehrers verließ V. Tomashevich die Moskauer Klinik und verband seine Tätigkeit mit der Zemstvo-Medizin. Ab 1908 arbeitete er als Chefarzt des Krankenhauses in Sumy (damals Provinz Charkiw) und zog 1911 auf die Krim, wo er Chirurg und Chefarzt des Feodosiya Zemstvo County Hospital wurde. Mit dem Ausbruch des Ersten Weltkriegs im August und September 1914 sammelte die Feodosia-Zweigstelle der Russischen Rotkreuz-Gesellschaft zusammen mit dem Damenkomitee unter der Leitung der Tochter des berühmten Künstlers Aivazovsky Spenden für die Eröffnung eines örtlichen Krankenhauses mit 50 Betten in Feodosia. Zu diesem Zweck appellierten sie an die Leitung des Krankenhauses Feodosia Zemstvo unter der Leitung von Dr. V.Ts. Tomashevich über die Versorgung des Krankenhauses mit medizinischem Personal und die Schaffung von Kursen für Krankenschwestern der Barmherzigkeit. Vincent Tsezarevich erinnerte sich in seinen Memoiren: „Nach einem Treffen mit ihren Mitarbeitern im städtischen Krankenhaus beschlossen Ärzte und Sanitäter, dieses Angebot anzunehmen, jedoch unter der Bedingung, dass Ärzte ohne Bezahlung arbeiten und Sanitäter ein Gehalt erhalten sollten, sofern sie es nicht freiwillig erhalten wird aufgegeben. Ich nahm die Möglichkeit an, dass mit der Wehrpflicht der Mehrheit der arbeitsfähigen männlichen Bevölkerung die Arbeit im städtischen Krankenhaus viel geringer wurde, so dass die Freizeit genutzt werden konnte, um auf der Krankenstation für die Verwundeten zu arbeiten. Wir haben die Krankenstation ziemlich schnell in einem großen Haus außerhalb der Stadt organisiert. Auf diese Weise teilten wir die Lehre der Schwestern unter uns. Der Unterricht am Krankenbett des Patienten und die Wissenschaft der Patientenversorgung wurden Sanitätern anvertraut. 50 junge Mädchen erklärten sich bereit, als Schwestern der Nächstenliebe im Krankenhaus zu arbeiten. Wir haben 30 davon ausgewählt, die gleichzeitig auf der Ebene von Intelligenz und Gesundheit unseren Anforderungen entsprechen. In der Krankenstation "kochte" es, weil auch in der ersten Stunde Klassen mit Schwestern abgehalten wurden. Die jungen Schwestern brachten zunächst Chaos,

aber andererseits brachten sie viel Frische, Begeisterung für Arbeit und Dienst an der Gesellschaft mit. " Im Februar 1915 wurde V.Ts. Tomaszewicz wurde offiziell zum Leiter des örtlichen Krankenhauses in Feodosia ernannt und hatte diese Position bis Februar 1916 inne, als er durch einen jungen ausgebildeten Militärarzt, einen Stabsoffizier der russischen Armee, ersetzt wurde. Die sorgfältige Arbeit in dieser Position wurde im März 1915 durch die Auszeichnung von V.Ts. Tomaszewicz Gedenkzeichen ROCHH (Zeitung "Südliches Wort" vom 19. März 1915).

1916 kam er in die Provinz Ekaterinoslav und wurde zum Chefarzt des Provinzkrankenhauses Zemstvo eingeladen. Doktor der Medizin V.C. Tomaszewicz akzeptierte aktiv die Entscheidung der Regierung, höhere medizinische Kurse für Frauen zu organisieren, die später in eine Hochschuleinrichtung umgewandelt wurden. Er war einer der Organisatoren der Medizinischen Universität in Ekaterinoslav, wo er von 1917 bis 1920 den Dekan der medizinischen Fakultät innehatte, und 1918 wurde er Gründer der Abteilung für Allgemeine Chirurgie mit einer Propädeutikklinik.

Die Abteilung für Allgemeine Chirurgie des Staatlichen Medizinischen Instituts Ekaterinoslav wurde im September 1918 gegründet. Es befand sich auf der Grundlage des ehemaligen Provinzkrankenhauses Zemstvo und besetzte eine chirurgische Abteilung mit 25 Betten. Die Vorträge wurden in der Lobby des Hauptgebäudes gehalten, in dem sich die Klinik befand, oder in einer der Stationen des Nachbargebäudes sowie in der Krankenhauskirche, die sich im 2. Stock des Hauptgebäudes befand. Später wurde die Kirche geschlossen und die Räumlichkeiten in ein Auditorium umgewandelt.

Das Personal der Abteilung bestand aus 3 Assistenten und 5 Bewohnern, darunter DA Vasylenko, zukünftiger Professor und Leiter der Abteilung für Allgemeine Chirurgie (1951-1961). Professor V.C. Tomaszewicz war auch der Chefarzt der Einrichtung, so dass er die Möglichkeit hatte, seine Position zur Organisation der Abteilung zu nutzen (Verbesserung der Räumlichkeiten, Erhöhung der Anzahl der Betten, des Personals usw.). Er achtete sehr auf die Qualität der Vorträge, die sorgfältig für sie vorbereitet wurden, und nutzte die neuesten Fortschritte in Wissenschaft und Erfahrung, die während des russisch-japanischen Krieges und des Ersten Weltkriegs gesammelt wurden. 1921 wurden 24 Vorlesungen über die Grundlagen der Chirurgie unter Berücksichtigung des Verlaufs und der Behandlung infizierter Wunden, die er zwischen 1918 und 1919 hielt, in Form eines Lehrbuchs mit dem Titel "Vorlesungen über chirurgische Pathologie und Therapie" veröffentlicht. In der Abteilung wurde besonderes Augenmerk auf praktische Kurse gelegt, die sich mit der Art der Kuration von Patienten durch Studenten im vierten Studienjahr befassten, wobei die Krankengeschichte sorgfältig geschrieben wurde.

Jede Woche, samstags, abends, wurden in der Wohnung des Professors bei einer Tasse Tee klinische Konferenzen abgehalten, auf denen die pädagogische und medizinische Arbeit der Woche besprochen und die Vorlesungen des Professors besprochen wurden. Jeder Mitarbeiter meldete sich. Nach Erörterung der Fragen wurden entsprechende Entscheidungen getroffen. Die Runden in der Klinik wurden dreimal pro Woche durchgeführt und drei Tage pro Woche wurden chirurgisch durchgeführt. Professor V.C. Tomaszewicz hat selbst viel operiert und andere

unterrichtet. Die wissenschaftliche Arbeit basierte auch auf der Abhaltung wissenschaftlicher Konferenzen zusammen mit drei chirurgischen Kliniken, manchmal unter Beteiligung von Pathologen und Mikrobiologen. Klinische Fälle wurden auf den Konferenzen sorgfältig untersucht.

Die Klinik untersuchte die Behandlung von Wunden (weit verbreitet die Methode der permanenten Spülung von Wunden) und die chirurgische Behandlung von osteoartikulärer Tuberkulose. Während der Arbeitszeit am Ekaterinoslav Medical Institute war Professor V.Ts. Zusätzlich zum Lehrbuch veröffentlichte Tomaszewicz 28 wissenschaftliche Arbeiten und eine Monographie "Die Wissenschaft der Wunden und ihre Behandlung".

Ende 1922 reiste er als Teil einer Gruppe polnischer Intellektueller unter der Leitung von Professor Wladyslaw Dzerzynski nach der Unabhängigkeit Polens mit seiner Familie in seine Heimat und kam nach Warschau. Nach erfolglosen Versuchen, eine Stelle an der Universität Warschau zu finden, begann er im Oktober desselben Jahres als Militärchirurg am Grudziadz-Krankenhaus (Łódz ()) auf Vertragsbasis zu arbeiten. Im April 1925 wurde er zum stellvertretenden Stadtkrankenhaus in Łódz ernannt und wurde einer der führenden Organisatoren des Medicalódzial Social Medical Fund. Er ist viel tätig, berät Patienten in Kliniken und Krankenhäusern und lehrt. 1938 wurde er Mitglied des lokalen Organisationskomitees des University College of Physicians in Łódz, das mit Ausbruch des Zweiten Weltkriegs aufhörte zu existieren.

Am 9. November 1939 wurde Professor V. Tomaszewicz zusammen mit fünfzig anderen prominenten Bewohnern von Łódz als Geisel im Rahmen einer sogenannten Zwangsaktion der örtlichen Gestapo gegen die lokale Intelligenz festgenommen. Im Konzentrationslager musste er als Arzt arbeiten. Zusammen mit anderen Gefangenen des Lagers wurde er in die Fabrik von Samuel Abbe geschickt, aber am 16. Januar 1940 wurde er freigelassen. Nach seiner Freilassung gingen er und seine Familie, ohne auf weitere Repressionen zu warten, nach Warschau, wo er unter dem Namen "Vaclav Tomaszewski" als Handwerker in einem Baumarkt arbeitete.

Während des Warschauer Aufstands wurde Professor V. Tomaszewicz Organisator der medizinischen Versorgung der Verwundeten. Nach der Niederschlagung des Aufstands im Oktober 1944 wurde er erneut in ein Konzentrationslager in Pruszków gebracht, aus dem er altersbedingt entlassen wurde.

Nach dem Zweiten Weltkrieg war Professor V. Tomaszewicz einer der Gründer der Universität Łódz ((11. Juni 1945) und gleichzeitig Dekan der medizinischen Fakultät der Universität. Am 27. Juli 1945 wurde er zum Leiter der III. Abteilung für chirurgische Erkrankungen ernannt, die er bis 1959 leitete. Er wurde 1946 als Professor für Medizin wieder eingestellt. Die aktive Arbeit in dieser Position zusammen mit führenden Professoren der Fakultät führte zu positiven Ergebnissen, und am 24. Oktober 1949 wurde auf der Grundlage dieser Fakultät in Łódz eine medizinische Universität gegründet, an der er tätig war arbeitete bis 1962. Altersrente). Neben seiner aktiven Arbeit an der Universität gründete er in Lindek Zdroj das Zentrum für die Erforschung peripherer Gefäßerkrankungen.

Professor V. Tomashevych war einer der ersten Chirurgen, die die Bedeutung des Nervensystems für die Entwicklung von Krankheiten verstanden haben. Er widmete der Behandlung von allergischen Erkrankungen, die schwer zu diagnostizieren und angeboren sind, große Aufmerksamkeit. Förderung von Novocainblockaden, um schwer heilbare Wunden zu schließen und Wunden zu verbrennen. Er hat viel für die Entwicklung der Bauchchirurgie getan.

Die berufliche und wissenschaftliche Tätigkeit von V. Tomashevych war mit einer aktiven öffentlichen Tätigkeit verbunden. Als Aktivist der Demokratischen Partei war er Abgeordneter der letzten Vorkriegssitzung des Lodzer Rates und nach dem Krieg 10 Jahre lang Mitglied des Präsidiums des Lodzer Nationalrates. Für seine Verdienste erhielt er den Orden der Flagge der Arbeit der Klassen I und II, den Befehlshaberorden der polnischen Renaissance und das Goldene Kreuz. Gewinner des Nukovo-Preises in Łódź ((1961)).

Professor V. Tomaszewicz 4. Juni 1965. Begraben auf dem Friedhof der Innenstadt von Łódź. Nach dem Tod des Professors wurden seine autobiografischen Memoiren veröffentlicht, die viele interessante und relevante Informationen über die Organisation der sozialmedizinischen Versorgung in Lodz und die Einrichtung einer medizinischen Universität in Katerynoslav enthielten. Zu seinen Ehren wurde am Gebäude der Medizinischen Universität eine Gedenktafel angebracht. Eine Straße in Łódź ta und das Gut Retkin sind nach ihm benannt.

Referenzenliste:

1. Баранник С.І., Трофімов М.В., Кришень В.П., Гузенко Б.В. Професійні обов'язки, самовідданість і честь (Історія кафедри загальної хірургії ДЗ «ДМА МОЗ України»): *Науково-популярне видання. Дніпро: ДВНЗ УДХТУ, 2020. 240 с.*
2. Григорьев А.И. Крымская Книга Памяти Великой войны 1914-1918 годов. II том. *Москва. 2012-2014. 980 с.*
3. Дніпропетровська державна медична академія. Історія. Сучасність. Особистості. / під заг. ред. Г.В. Дзяка. *Харків: Кроссруд, 2011. 364с.*
4. Професори Дніпропетровської медичної академії 1916-2019 рр. Бібліографічний довідник професорів ДМА. За загальною редакцією Т.О. Перцевої, В.Й. Мамчура. *Дніпро: «Пороги», 2020. 576 с.*
5. Сингаївська Н.М. Поляки в українських університетах в ХІХ ст. (на прикладі Харківського університету). *Матеріали науково-педагогічної конференції. Харків, 2014 р. С. 93-97.*
6. Шахбазян Е.С. П.И. Дьяконов. *ГИМед литературы, Москва, 1951. 178с.*
7. Archiwum Akademii Medycznej w Łodzi, akta personalne [prof. W. Tomaszewicza] nr 717.
8. Tomaszewicz Wincenty, Ze wspomnień lekarza. Warszawa 1965.

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ – НАДБАННЯ ВСЬОГО ЛЮДСТВА

Біланич Галина Петрівна,

кандидат історичних наук, доцент
Комунальний заклад вищої освіти
«Ужгородський інститут культури і мистецтв»
Закарпатської обласної ради

Біланич Людмила Віталіївна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри управління,
фінансів та інформаційних технологій
Карпатський університет
імені Августина Волошина, м. Ужгород

В умовах розбудови Української держави, її активної інтеграції до європейського і світового співтовариства значно посилюється інтерес до історичного минулого, виявлення та дослідження невідомих сторінок вітчизняної історії. Відношення до культурної спадщини, яка збереглася до наших днів у вигляді різноманітних об'єктів, що мають універсальну історичну, наукову, культурну і мистецьку цінність, є одним із важливих показників культури. Збережена та належним чином репрезентована культурна спадщина – джерело зростання і духовного розвитку українського народу, формування його спільної історичної пам'яті. Прагнення України зайняти належне місце в сучасному європейському культурному процесі, мати власне обличчя в контексті розвитку європейської і світової цивілізації неможливе без усвідомлення свого історичного коріння шляхом вивчення і популяризації історичного минулого, пам'яток культурної спадщини, їх органічного включення в суспільне життя [1].

Культурна спадщина – це сукупність успадкованих сучасниками від попередніх поколінь культурних цінностей. Розрізняють матеріальну та нематеріальну культурну спадщину. До матеріальної культурної спадщини належать: 1) пам'ятки архітектури та монументального мистецтва й подібні до них пам'ятки археології та історії, а також пов'язані з ними природні об'єкти; 2) найрізноманітніші визначні місця; 3) рукописи, книги, архів. матеріали, всілякі предмети художнього, історичного або археологічного значення, наукові колекції, які мають художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність. Відповідно до нематеріальної: традиції, звичаї, обряди, свята (святкування), традиційні ремесла, інші форми збереження та демонстрування досвіду, навичок і знань, що мають значення для окремих спільнот і передаються із покоління в покоління [2].

Історико-культурна спадщина Закарпаття є невід'ємною частиною історії української держави та відтворенням непростих суспільно-історичних трансформацій. Таке надбання краю неодноразово ставало об'єктом численних досліджень краєзнавчого спрямування. Значний історико-культурний потенціал має Закарпатська область. Так, станом на 2020 рік на облік узято 6217 об'єктів

культурної спадщини, серед яких під охороною держави знаходяться 1493 об'єкти. Велика кількість пам'яток перебуває у музейних закладах. На сьогодні в області діють 8 державних музеїв, 2 меморіальні будинки-музеї народних художників України (Ф. Манайла і А. Коцки), більше 160 музеїв на громадських засадах [3].

На Закарпатті представлено майже всі європейські архітектурні стилі – від пізньовізантійського, романського, готичного, трохи ренесансного, барокового, класичного, романтичного і до стилів кінця XIX–початку XX ст. – сецесіону, еклектики, функціоналізму, конструктивізму. Саме в епоху середньовіччя, коли панували готика і бароко, з'явилися важкі кам'яні масивні церкви, що символізували силу релігії. Характерними рисами їх є вертикальність композиції, поєднання в архітектурі релігійності з любов'ю до життя, більш короткий поперечний неф, стрільчаті вікна, досить складна каркасна система опор.

Найбільш визначними об'єктами культурної спадщини нашого краю є 30 діючих монастирів і 12 старовинних замків – свідків оборонної будівельної техніки середньовіччя. Найвідоміші серед них: Середнянський замок (XII ст.); Невицький замок (XII–XIII ст.); Мукачівський замок «Паланок» (XIV–XVII ст.); Чинадіївський замок (XIV–XV ст.); Квасівський замок (XII–XIII ст.); Королівський замок «Нялаб» (XII–XVII ст.); Виноградівський замок «Севлюшський» (XII–XIV ст.); Хустський замок (XI–XII ст.); Ужгородський замок (XI–XIV ст.).

Перлиною пам'яток архітектури Закарпаття, його гордістю є унікальні дерев'яні церкви, збудовані народними майстрами без жодного цвяха, у специфічних архітектурних стилях, притаманних лише певній місцевості. В архітектурі закарпатських церков розрізняють п'ять стилів: лемківський, бойківський, гуцульський, бароковий та готичний. Дерев'яні церкви на Закарпатті знаходяться в таких населених пунктах: Вишка, Ужок, Сухий, Тишів, Буковець, Присліп, Пилипець, Данилово, Крайниково, Верхній Студений, Гусний, Колочава-Горб, Колочава-Імшадь, Середнє Водяне (нижня і верхня церкви), Синевирська Поляна, Торунь, Свалява-Бистрий, Подобовець, Гукливий, Ялове, Колодне, Сіль, Кострино, Лазщина, Ясіня, Нересниця, Вільховиця, Ділове, Локіть, Дешковиця, Сокирниця, Лікіцари, Домашин, Стужиця, Ізки, Репинне, Нижній Студений, Олександрівка, Ужгород (музей), В. Грабівниця, Задільське, Келечин [4].

Хоч до нашого часу дійшли пам'ятки, починаючи із XVI–XVII ст., але є дані досліджень, які засвідчують розмаїття дерев'яних храмів у XII–XIII ст. Так, справжньою гордістю закарпатців є триверхі лемківські та бойківські церкви, які зберегли для нащадків найдавніший спосіб українського храмубудування, а також унікальна пам'ятка XII–XIV ст. – Горянська ротонда.

Шедевр людського генія, винятковий для культурної традиції об'єкт, видатний приклад архітектурного або технологічного рішення певного періоду – ці та інші критерії визначають список Світової спадщини ЮНЕСКО, зібраний з метою зробити популярними та зберегти унікальні в своєму роді об'єкти. Сім об'єктів в Україні, серед яких храми, давні ліси й історичний центр міста, належать до

списку Світової спадщини ЮНЕСКО, що приблизно становить 0,62% від загальної кількості об'єктів Світової спадщини у світі (1121 станом на 2020 рік), а ще три елементи внесено до Репрезентативного списку нематеріальної спадщини людства.

Під час засідання 37-ї сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у Камбоджі 21 червня 2013 року «Дерев'яні церкви Карпатського регіону України» одноголосно внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Це – транскордонна номінація України та Польщі, які вирішили об'єднати свої зусилля в боротьбі за світове визнання. До списку ЮНЕСКО внесено 8 храмів, що знаходяться на території Польщі, та 8 – на території України: 4 у Львівській області й по 2 – у Івано-Франківській та Закарпатській областях, які є зразками найдосконаліших досягнень у сакральній архітектурі України. У цих унікальних дерев'яних церкв поважає вік – їм понад 300 років. Найстаршою серед них є церква Зіслання Святого Духа в с. Потеличі Жовківського району Львівської області. Ця пам'ятка архітектури датується 1502–1600 роками. Крім неї до цього списку віднесено такі визначні об'єкти: церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Нижній Вербіж, церква Зіслання Святого Духа в місті Рогатин, церква св. Юра в місті Дрогобич, церква Пресвятої Трійці в місті Жовква, церква Зіслання Святого Духа в селі Потелич та собор Пресвятої Богородиці в селі Матків у Галичині.

На Закарпатті до списку світової спадщини ЮНЕСКО увійшли 2 об'єкти дерев'яної сакральної архітектури: церква Собору св. Архистратига Михаїла (1745 р.) в селі Ужок Великоберезнянського району Закарпатської області та церква Вознесіння Господнього (Струківська) в селі Ясіні Рахівського району, пам'ятка архітектури 1813–1824 років.

Усі згадані вище об'єкти – найкраще збережені дерев'яні церкви традиційного типу зрубів, завдяки яким можна дослідити історію архітектурного проектування в Карпатському регіоні, а також православні традиції сакрального будівництва. Впродовж багатьох років дерев'яні конструкції церков ремонтували традиційними методами. Саме це зберегло їхню автентичність. У більшості церков збереглися рідкісні іконостаси та ікони, які приваблюють туристів, у шести церквах і досі відбуваються богослужіння, а церкви у Рогатині та Дрогобичі є музеями [5].

Ужоцька дерев'яна церква є своєрідною візитівкою Закарпаття. Вона настільки досконало поставлена на схилі, що, здається, виросла на цьому місці. Тлом для неї служить разючий природний амфітеатр, де з розлогих схилів вириваються під хмари стрімкі вершини, де варіювання форм і ефекти освітлення, кольори заліснених і трав'янистих ділянок, пологих видолинків і темних ущелин з тасмничими валунами забезпечують справжню драматичну постановку, яку ніколи не набридає споглядати. Форми церкви ніби повторюють природний антураж: масивним горбом домінує центральний шатровий верх, йому підіграє маленький шатрик над вівтарною частиною, а чотирикутна невелика башта над бабинцем — граційна і наївна, ніби ще не готова до властивого баштам домінування, і виступає мов супровідна мелодія у цілісній гармонійній композиції [6].

Храм Архангела Михайла – це пам'ятник дерев'яного зодчества бойківської школи, який збудований на виступі високого пагорба. Своїми лаконічними формами він чудово вписується в гірський ландшафт. Три квадратних у плані зруби визначили композицію його обсягів, де домінанта належить середньому, верх якого має два квадратних в плані заломі й шатрове завершення. Гору над вівтарем зроблено нижчою і з одним заломом. Над бабинцем влаштована невелика дзвіниця, яка за висотою набагато перевищує вівтарний верх, але нижче центрального, що позбавляє маси храму нерухомості й вносить в його загальну композицію елемент динаміки та мальовничості [7].

Історія знаменитої церкви Вознесення Господнього, або Струківської, в с. Ясіні тісно пов'язана з історією заснування села вихідцями з галицької Гуцульщини. Струк – прізвище напівміфічного гуцульського пастуха Івана, легендарного засновника храму, який звів у 1505 році каплицю на вшанування порятунку отари, а також хату з найбільшого ясена, пень котрого був такий широкий, що довкола нього могли сісти 12 людей, а в долині заснував село і дав йому назву – Ясіня.

Пізніше, у 1824 році, на місці каплиці збудували церкву і зветься вона за традицією Струківською, хоча посвячена як церква Вознесіння. Фахівці стверджують, що цей храм є одним із найдосконаліших дерев'яних храмів Гуцульщини [8]. Неподалік і трохи вище храму стоїть 11-метрова дзвіниця, зрублена з ялинових колод. Припускають, що вона є старішою за саму церкву, адже була перенесена сюди з іншої частини села у 1895 році. Коли її збудували – точно невідомо, дослідники припускають що у 1811–1813 роках [9].

На одвірку церкви вирізано декоративну композицію з трьох хрестів, дату спорудження – 1824 рік – та напис про те, що у 1894 році Василь Попадюк дав кошти на престіл, а Гриць Павлючок, Петро Павлючок та Юрій Сплящук робили підвалини, одвірки та іншу роботу з оновлення церкви. В середині збережено різьблений іконостас, що походить із часу спорудження церкви, із дещо наївними, але щирими зображеннями святих.

У 1930-ті роки Струківська церква в Ясіні стала своєрідним символом Підкарпатської Русі – саме під такою назвою Закарпаття у 1919–1938 роках входило до складу Першої Чехословацької республіки. Її часто можна побачити на чеських листівках, у фотоальбомах та інших публікаціях тієї доби. У 1994 році до західного зрубу добудували з дерева додаткове приміщення [10].

Струківська церква зовсім невеличка, але вона є найбільш шанованим православним та греко-католицьким храмом (адже служби тут проводять по-черзі і ті, й ті) у Ясінях. Маленька і скромна, вона ховається подалі від перенасиченої туристами й автівками траси. Місце, де вона розташована, люди вважають святим.

Україна – держава, багата культурною спадщиною, яка унаочнює сторінки її складної і багатоміркової історії. Наше історико-культурне надбання – це духовний, економічний і соціальний капітал надзвичайно високої цінності, який разом із природною спадщиною є головною складовою національної самоповаги і відповідного представлення нашої країни на міжнародному рівні. Збереження культурної спадщини впливає на формування менталітету нації, стверджує

спадкоємність одвічних цінностей і традицій, формує базу для сталого розвитку суспільства. Головною запорукою зростання української культури та духовного розвитку суспільства є збереження та примноження культурного надбання, яке ми отримали у спадок від попередніх поколінь. Нематеріальна культурна спадщина разом із матеріальними цінностями є унікальним культурним явищем, яке є важливою складовою світової культури, а отже, визначальним чинником формування позитивного іміджу держави, зростанням її туристичної та інвестиційної привабливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / С. І. Кот, Г. Г. Денисенко, Г. Ю. Івакін та ін. Київ : Інститут історії України, 2015. С. 4.
2. Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kulturna_Spadschina (дата звернення: 26.03.2021).
3. Культурна спадщина Закарпатської області. *Управління містобудування та архітектури* : сайт Закарпатської ОДА. URL: <https://zakarpatooblarch.gov.ua/kulturna-spadshhyna-zakarpatskoj-oblasi> (дата звернення: 28.03.2021).
4. Сирохман М. П'ятдесят п'ять дерев'яних храмів Закарпаття. Київ : Грані-Т, 2008.
5. Які об'єкти охороняє ЮНЕСКО в Україні? *Незалежний культурологічний часопис «І»*. URL: <https://ukrainer.net/unesko-v-ukraini/> (дата звернення: 25.03.2021).
6. Дерев'яні церкви Карпат внесли до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/diskusija/2013/Derev_cerkvy_Karpat_vnesly_do_UNESCO.htm (дата звернення: 25.03.2021).
7. Карпатські церкви стали спадщиною ЮНЕСКО. *Українська правда*. 2013. 23 червня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2013/06/21/126746/> (дата звернення: 25.03.2021).
8. Замки та храми України. Ясіня. Струківська церква. URL: <https://castles.com.ua/strukivska.html> (дата звернення: 25.03.2021).
9. Ясіня. Струківська церква. *Україна Інкогніта : сайт*. URL: <https://ukrainaincognita.com/zakarpatska-oblast/rakhivskyi-raion/yasinya/yasinya-strukivska-tserkva> (дата звернення: 25.03.2021).
10. Дерев'яні храми України. Ясіня. URL: <http://www.derev.org.ua/zakarp/jasynia.htm> (дата звернення: 25.03.2021).

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗШУКУ ОСІБ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ

Ємець Олег Миколайович

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії
внутрішніх справ

Злагода Ольга Валеріївна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії
внутрішніх справ

Шаповаленко Євген Володимирович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії
внутрішніх справ

На даний час однією з найважливіших умов підвищення ефективності діяльності органів Національної поліції у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб є формування та використання новітніх технологій, під час першочергових дій.

У світі існує значна кількість програмних комплексів які використовуються з метою розшуку осіб які переховуються від правоохоронних органів, а також встановлення місцезнаходження осіб, зниклих безвісти.

Ситуація яка склалася в останні роки в Україні щодо кількості безвісно відсутніх залишається досить складною. Зокрема за статистичними даними Департаменту інформаційної підтримки та координації поліції на квітень 2021 року становила більше 14 тисяч безвісно зниклих осіб, з них більше однієї тисячі неповнолітні особи, за фактом зникнення розпочато близько 4 тис. кримінальних проваджень [1].

Обставини, що складаються, не тільки не відповідають соціальним очікуванням, а й викликають негативну громадську реакцію, в першу чергу, на діяльність правоохоронних органів і посадових осіб, обов'язком яких є здійснення розшуку безвісно відсутніх та ефективне розслідування фактів такого зникнення.

Слід зазначити, особою зниклою безвісти, являється фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук, дане визначення передбачено в законі України про правовий статус осіб, зниклих безвісти [2].

Заяви чи повідомлення про осіб, зниклих безвісти реєструються в день їх надходження до органу поліції та розглядаються в установленому порядку [3].

Відмова в прийнятті заяви чи повідомлення, а також реєстрація не вдень її надходження в органі (підрозділі) поліції тягне за собою встановлену законодавством України відповідальність.

Першочергові заходи та невідкладні слідчі (розшукові) дії, передусім передбачають, огляд останнього місця перебування особи, зниклої безвісти, насамперед проживання, навчання, роботи, транспортного засобу, а також території, прилеглої до зазначених місць проводиться відповідно до вимог КПК України [4].

Важливе значення при проведенні першочергових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій має використання інформації з камер відеоспостереження.

На нашу думку, ефективним способом розшуку осіб які переховуються від правоохоронних органів, а також встановлення місцезнаходження безвісно зниклих осіб, доцільним є використання різних новітніх програмних комплексів, таких як: «Face-Інтелект», «Face-ID», «Trassir face detector» та ряд інших. Дані комплекси дозволяють автоматично розпізнавати обличчя, співставляючи з системами відеоспостереження та інформацією яка є у базі. Висока точність розпізнання досягається за допомогою застосування технологій індексу по біометричних параметрах обличчя.

На сьогодні найбільш поширеним у світі методом розшуку особи є співставлення рис обличчя та фото у документах (паспорт, водійські права) для встановлення людини.

Порівняння облич на фото і наживо — досить важке завдання на практиці, і навіть натреновані на цьому люди часто помиляються. Висока точність розпізнання досягається за допомогою застосування технологій індексу по біометричних параметрах обличчя.

Зазначимо, що з кожним роком у світі збільшується кількість програмних комплексів, які допомагають якомога швидше встановлювати місце знаходження особи, зниклої безвісти, найбільш розповсюдженні, розглянемо більш детально.

Програмний комплекс «Face-Інтелект» - це система автоматичного розпізнавання облич. Вона включає два модулі, які забезпечують різні режими роботи, а саме:

- 1) Модуль розпізнання облич;
- 2) Модуль пошуку схожих облич у відеоархіву.

Модуль розпізнавання облич призначений для автоматичної ідентифікації особистості по відеозображенню. Він здійснює розпізнавання облич, що потрапили в поле зору відеокамери, порівнюючи їх із заздалегідь створеною базою еталонних зображень [5].

Модуль розпізнавання облич призначений для автоматичної ідентифікації особистості по відеозображенню. Він здійснює розпізнавання облич, захоплених детектором осіб «Інтелекту», порівнюючи їх із заздалегідь створеної базою еталонних зображень. Крім автоматичної ідентифікації особистості по відеозображенню, модуль дозволяє:

- додавати та видаляти обличчя з бази еталонних зображень;
- друкувати та зберігати в файл формату bmp або jpeg фотографії розпізнаних облич;
- вести в базі пошук та відображати статистику розпізнавання;
- переглядати відеозапис, відповідний моменту розпізнавання обличчя;
- перевіряти фотографії на відповідність стандартам для систем автоматичної ідентифікації особистості.

Модуль пошуку схожих облич у відеоархіву створює базу даних всіх осіб, які потрапили в поле зору відеокамер, і дозволяє:

- виробляти по цій базі пошук схожих осіб;
- створювати біометричну характеристику для кожної особи, захопленої камерою;
- істотно прискорити пошук людини, що цікавить у відеоархіву і отримати статистику його появ в поле зору різних камер [5].

Результати кожного запиту зберігаються в системі, згодом їх можна переглянути - здійснювати повторний пошук для цього не буде потрібно. Після виведення результатів можна вибрати одне зі знайдених осіб і провести пошук вже по ньому.

Модуль захоплення та розпізнавання облич забезпечує високий відсоток розпізнавання і може використовуватися для розшуку осіб які переховуються від правоохоронних органів, а також встановлення місцезнаходження безвісно зниклих осіб. В подальшому програмний комплекс доцільно використовувати при проведенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Програмний комплекс «Face-ID» створений для розпізнання і порівняння облич по фото [6].

Технологія розпізнання облич. Існує різниця між розпізнаванням і порівнянням облич (Face Comparison), незважаючи на те, що обидва підходи використовують одну і ту ж технологію. Розпізнавання облич (Facial Recognition) має на увазі пошук збігів із зображенням у великій базі даних, його широко використовують у правоохоронних органах іноземних країн (для пошуку фотографій злочинців), у системах безпеки (наприклад, для верифікації співробітників), у банківській сфері (для запобігання шахрайських операцій). У разі коли у програмах для порівняння облич, два фото однієї людини порівнюються один з одним.

В основу роботи біометричної системи розпізнавання облич закладений принцип побудови і порівняння математичних моделей особи, що дозволяє з високою точністю ідентифікувати або верифікувати особистість. Ці системи будують гіпотезу про те, чи збігається особа на одній фотографії з особою на іншій, незалежно від виразу обличчя та інших атрибутів, таких як вік, зачіска, аксесуари тощо.

До того ж, камери здатні захопити зображення на відстані, що ідеально підходить для побудови систем моніторингу та прихованої ідентифікації (безконтактна біометрія).

Незалежно від обраної технології, програми для розпізнавання облич працюють у декілька етапи:

Етап 1. Виявлення обличчя. Система автоматично визначає обличчя людини на зображенні (скан фотографії або кадр відеопотоку). Виявлення (детекція) обличчя - вкрай важливий етап розпізнавання, без якого неможлива подальша ідентифікація.

Етап 2. Аналіз обличчя. Обличчя людини містить 80 нодальної точок. Програма для розпізнавання облич може зчитувати геометрію цих орієнтирів, наприклад, відстань між очима, форму носа тощо. Цифрове розпізнавання облич покладається в основному на 2D, а не на 3D-зображення, тому що 2D-фотографії легше порівняти з тими, що містяться в базі даних.

Етап 3. Цифровий відбиток обличчя. Те, що ми бачимо як обличчя, система розпізнавання сприймає як дані: результати аналізу обличчя перетворюються у цифровий код. Такий "підпис обличчя" унікальний для кожної людини.

Етап 4. Пошук збігів. Система порівнює відбиток обличчя з базою даних до тих пір, поки не буде знайдено збіг, і повертає результати з прикріпленою інформацією – наприклад, ім'я та адреса [6].

Необхідно зазначити, що використання новітніх технологій, щодо розпізнавання та порівняння осіб, які зникли безвісно та стали жертвами кримінальних правопорушень, а саме розбоїв, вбивств, викрадень, незаконних позбавлень волі, пришвидшить їх розшук.

Таким чином, увага до цього напряму діяльності правоохоронних органів викликана необхідністю усунення ряду проблем з організації розшуку, удосконалення тактики пошуку таких осіб, виокремлення та аналізу складових оперативного та процесуального забезпечення.

Список літератури

1. Статистичні дані Департаменту інформаційної підтримки та координації поліції / на 01.04.2021р. / Міністерство внутрішніх справ.

2. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. – База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/page>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

5. Розпізнавання та пошук схожих облич URL: http://https://www.axxonsoft.com/ua/products/intellect/additional_modules/face_recognitin

6. Можливості FACE ID: Можливості Face ID: ідентифікація облич за фото URL: <http://evergreens.com.ua/ua/articles/digital-facial-recognition.html>

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ З НЕПОВНОЛІТНИМИ ЗАСУДЖЕНИМИ

Гусак Андрій Петрович,
Доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету
Імені Лесі Українки

Неповнолітні, що скоїли злочини певних категорій, відбувають покарання у виховних колоніях кримінально-виконавчої системи України. Там забезпечується ізоляція засуджених із застосуванням до них виховного впливу. Його метою є їх виправлення та ресоціалізація.

Основним засобом виправлення і ресоціалізації засуджених, згідно статті 123 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, є соціально-виховна робота. [3]

Соціально-виховна робота визначається як цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. [2]

Соціально-виховна робота складається з таких **складників**:

- виховна робота – це система педагогічно-обґрунтованих заходів, які спрямовані на корекцію поведінки засуджених з метою досягнення позитивних змін в їх особистості та усунення особистісних деформацій;

- соціальна робота – це специфічний вид комплексної діяльності з надання соціальної допомоги, який спрямований на забезпечення всебічної життєдіяльності людини в умовах позбавлення волі, відтворення повноцінної людської особистості, формування та збереження корисних навичок та відновлення й розвиток соціальних зв'язків;

- психологічна робота – це діяльність професіоналів-психологів щодо надання засудженим психологічної допомоги у попередженні впливу умов позбавлення волі на особистість, розробки і реалізації спільно з персоналом установ виконання покарань індивідуальних програм психокорекційного і педагогічного впливу на засуджених.

Для практичної організації соціально-виховної роботи з особами в умовах позбавленими волі, працюють соціально-психологічні служби. Головною структурною ланкою у системі соціально-психологічної служби є відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань. Вони існують у кожній установі виконання покарань.

Функціонування виховних колоній має специфічні особливості, які зумовлені особливостями контингенту, який знаходиться у цих установах. Тому педагогічний процес у виховних колоніях складається з таких **основних складових**:

- загальноосвітнє і професійно-технічне навчання,
- організація соціально-психологічної роботи;
- залучення неповнолітніх до культурно-масової та фізкультурно-спортивної роботи,
- формування колективу неповнолітніх засуджених.

У виховних колоніях для неповнолітніх режим відбування покарання більш м'якший, менш обмежений, ніж в установах виконання покарань для повнолітніх засуджених. Тому у вихователів є більше можливостей для використання педагогічних прийомів та методів впливу на неповнолітніх засуджених.

Режим у виховній колонії побудований таким чином, щоб створити всі умови для організації навчання вихованців у школі чи ПТУ та підтримки зв'язків з батьками і рідними. Вихованці мають більше пільг та менше обмежень у зв'язках із зовнішнім світом. Саме це створює умови для ресоціалізації.

Основною діяльністю вихованців у виховній колонії є навчальна діяльність, а не трудова. Тому, відношення учнів до навчання є головним мірилом оцінки ступеню їх виправлення. Організація загальноосвітнього навчання, професійно-технічної освіти і професійного навчання на виробництві регламентується Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту» та іншими нормативними актами.[3]

Адміністрація установ виконання покарань має всебічно сприяти загальноосвітньому та професійно-технічному навчанню засуджених та у разі потреби надавати їм допомогу.[4]

Виходячи з цього, одним із головних завдань загальноосвітньої школи є формування у вихованців інтересу до навчання, позитивного відношення до школи та вчителів, розвинення навичок самостійної розумової діяльності та залучення до активної позакласної діяльності.

Сьогодні здійснюється переорієнтація неповнолітніх на спеціальності, що користуються попитом (будівельники, оператори комп'ютерної техніки тощо).

Специфіка соціально-психологічної роботи заключається в тому, що до неї залучено набагато більше співробітників, а саме вихователів, вчителів, викладачів ПТУ, майстрів, представників виробництва тощо. Вплив на неповнолітніх втілюється, як правило, у вигляді порад, побажань, нагадувань.

Проведення соціометрії колективів засуджених упереджає конфліктні ситуації методом виявлення об'єктивного групового статусу вихованців. Встановлення неформальних лідерів та характеру стосунків вихованців між собою має спрямування на переорієнтацію груп з негативним спрямуванням, та обрання кандидатів до активу, а тому і елімінацію ситуацій, які б призводили засуджених до життєвої кризи.[5]

Для успішної адаптації неповнолітнього, треба зробити наступне:

- 1) вивчити особову справу;
- 2) провести ознайомчу бесіду, під час якої заповнити анкету на засудженого:
 - прізвище, ім'я, по батькові;
 - чи має близьких та рідних, кого саме. Які стосунки з ними?;

- спеціальність, якщо працював. Де вчився і як?;
- що може розповісти про своїх друзів? Чи бажає з ними листуватися?;
- яка провина у скоєному злочині, хто винний: сам, інші люди (співучасники, родичі)?;
- як буде себе поводити в колонії?;
- чим цікавиться (музика, книжки, кіно, поезія, спорт тощо)?;
- чим займався та чим цікавився до арешту?
- чи є бажання раніше звільнитися?

3) прийняття засудженого до відділення та постановка йому конкретних завдань.

Якщо ж неповнолітній належить до категорії важковиховуваних, слід:

1) провести тестування, скласти психологічний портрет особистості та правильне планування подальшої роботи;

2) провести індивідуальну співбесіду з окресленням можливостей, які можна добитися в колонії;

3) закріпити за вихователем, з урахуванням присутності психологічного контакту між ними; перспективи їхньої психологічної сумісності та постійного спілкування; рівня розвитку та досвіду роботи вихователя і бажання працювати із засудженим;

4) скласти план роботи на основі докорінного вивчення особистості неповнолітнього з використанням таких методів, як бесіда, спостереження, природній експеримент, анкетування, аналіз продуктів діяльності;

5) проводити роботу з неповнолітнім, фіксувати динаміку змін у програмі індивідуальної соціально-психологічної роботи із засудженим, звіт закріпленого співробітника; аналіз результатів.

Характерною рисою функціонування виховних колоній є ініціативне залучення громадськості в процес виправлення і ресоціалізації неповнолітніх засуджених. У виправленні і ресоціалізації засуджених та проведенні соціально-виховної роботи, наданні допомоги органам і установам виконання покарань у порядку, установленому КВК України та іншими законами України можуть брати участь об'єднання громадян, релігійні і благодійні організації та окремі особи.[1]

На кожного засудженого розробляється індивідуальна програма підготовки до звільнення. Вона виробляється начальником відділення соціально-психологічної служби за участю психолога, медичного працівника виховної колонії та залучених фахівців центру в соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді упродовж тижня після прибуття засудженого до дільниці соціальної адаптації.

Відтак, проведений аналіз методів соціально-виховної роботи з засудженими у виховних колоніях надає потенцію зробити висновок про те, що моделюючи спосіб виховної роботи з неповнолітніми, ми можемо виробити тільки напрямок, у якому треба рухатись у процесі створення технологій соціально-педагогічної роботи в установах Департаменту з питань виконання кримінальних покарань.

Список літератури

1. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05 / Ольга Володимирівна Безпалько. - Луганськ, 2006. - 537 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 3-4, ст. 21). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/print>.
3. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців. - К. : МП «Леся», 1997. - 272 с.
4. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія та практика : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. - 320 с.
5. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности . М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998.-512 с.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Дрозд Вікторія Павлівна,
студентка групи ПР-401
Національного авіаційного університету

Науковий керівник:
Мілімко Л.В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
господарського, повітряного та космічного права,
Київ, Україна

У теперішній час розвиток охорони здоров'я населення важко уявити без забезпечення оздоровчого комплексу. Такі категорії, як «відпочинок», «рекреація», «оздоровлення», «туризм» вважаються найвищою соціальною цінністю, і тому за останні роки їх значення стрімко зростає.

Така тенденція прослідковується і на економічному рівні: зростання прибутків розвинутих держав, підвищення загальноосвітнього рівня людей, удосконалення транспортного сполучення. Зважаючи на сучасний розвиток цивілізації та дедалі частіше забруднення міст, люди прагнуть відпочивати у найбільш благополучних та сприятливих регіонах.

Таким чином, розвиток та обслуговування рекреантів в Україні є не лише самостійною галуззю, а й необхідним та важливим атрибутом забезпечення прав людини на здоровий відпочинок. Володіючи величезним багажем природного потенціалу, Україна обрала напрямок розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що багато науковців займаються вивченням окремих питань, що стосуються правового режиму рекреаційних зон та їх видів. До них належать: В. Андрейцев, А. Бобкова, І. Каракаш, Е. Ткаченко, А. Орлов, Ю. Шемшученко, І. Костяшкін та ін.

Статтею 50 Земельного кодексу України, визначено, що землі рекреаційного призначення – це землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 63 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму [2].

Перед тим як аналізувати правовий режим рекреаційних зон, слід зазначити, що залежно від розташування виділяють 3 їх види, зокрема:

а) землі, на яких розташовані зони оздоровчого відпочинку в межах населених пунктів; б) землі приміських та зелених зон; в) землі, на яких розташовані зони оздоровчого відпочинку населення за межами населених пунктів [3].

Особливості правового режиму земель рекреаційного призначення залежать саме від місця їх розташування, виду природних об'єктів на них та виду об'єкта, визначеного як рекреаційний, і переважно визначаються локальними землевпорядними і проектними актами.

Правовий режим земель рекреаційного призначення – це встановлений законодавством порядок використання та охорони таких земель, який резюмує права, обов'язки, а також обмеження видів господарської діяльності титульних власників земельних ділянок і третіх осіб з метою організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів.

Якщо говорити про правовий режим конкретної земельної ділянки рекреаційного призначення, то він характеризується накладенням трьох складових:

а) загальний правовий режим - загальні вимоги, які застосовуються до всіх земель даної категорії;

б) спеціальний правовий режим - спеціальні вимоги законодавства для певного виду земель;

в) вимоги, передбачені відповідним проектом землеустрою для конкретної земельної ділянки рекреаційного призначення.

Згідно із Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки рекреаційні зони є складовою національної екологічної мережі України, і на них поширюється правовий режим, передбачений для територій національної екологічної мережі України [4].

Цей правовий режим передбачає раціоналізацію використання природних рекреаційних ресурсів і комплексів. Це означає, що природні рекреаційні ресурси слід використовувати невиснажливо, дотримуючись нормування рекреаційного навантаження, вживати усі необхідні заходи для поліпшення їхнього стану, а також охорони від несприятливих чинників. Важливою складовою є запровадження комплексної системи використання таких рекреаційних ресурсів: якщо для успішного функціонування екосистеми та створення умов для збереження флори і фауни необхідно розширити площу рекреаційної зони – для цього такі заходи повинні бути здійсненні відповідно до екологічно обґрунтованих вимог та нормативів.

Задля гармонійного функціонування екосистеми в Україні рекреаційні зони об'єднуються з іншими складовими національної екологічної мережі в єдину систему природних регіонів, природних коридорів і буферних зон.

Відповідно до статті 52 Земельного кодексу України землі рекреаційного призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності [1].

Варто пам'ятати, що згідно з п. «а» ч. 4 ст. 83 Земельного кодексу землі рекреаційного призначення загального користування населених пунктів (площі, вулиці, проїзди, шляхи, парки, сквери, бульвари тощо) не можуть передаватися з комунальної у приватну власність. Це означає, що не можна приватизувати дані землі, проте вони можуть бути у приватній власності у тому випадку, коли

відповідні рекреаційні об'єкти створюються на землях приватної власності. При цьому слід зважати на загальну вимогу, згідно з якою такі землі слід використовувати лише за цільовим призначенням, а також не допускати діяльності, яка може вплинути на негативний стан земель.

Уряд України у 2017 році схвалив Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, основним завданням якої є вирішення питання щодо розвитку рекреаційних територій, які є операційним базисом туристичної сфери [5]. Основними стратегічними цілями розвитку сфери туризму та курортів з урахуванням сучасного стану і тенденцій розвитку України на період до 2026 року є: забезпечення комплексного розвитку територій, зокрема створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розбудову туристичної галузі; забезпечення відповідності ціни та якості туристичних продуктів; системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій.

Важливим атрибутом даної політики є створення кадастру рекреаційних територій, оскільки він слугуватиме інформаційним ресурсом, який міститиме інформацію про рекреаційні об'єкти, без чого неможливо ухвалити адекватні рішення щодо подальшого використання території. Для цього органи державної влади та місцевого самоврядування повинні всебічно розглянути та вивчити рекреаційні ресурси, ступінь облаштування територій інженерною інфраструктурою, розподілу земельних ресурсів за формами власності або користування, режимом охорони й особливістю використання.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що встановлення чіткого визначення режиму використання земель рекреаційного призначення забезпечить їх раціональне використання, сприятиме покращенню рекреаційних та спортивно-оздоровчих умов життя громадян, фізичного й естетичного виховання дітей та молоді. Створення кадастру рекреаційних ресурсів дозволить приймати раціональні та виважені управлінські рішення, які в свою чергу ухвалюватимуть їх розвиток, проведення інвентаризації рекреаційних комплексів, природно-заповідних, історико-культурних об'єктів та інших об'єктів культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 черв. 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41
3. Земельне право України. М.В. Шульга та ін. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1264/18/>
4. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015. Закон України; Програма від 21.09.2000 № 1989-III
5. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 16.03.2017 № 168-р

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Кадикало Оксана Ігорівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та соціального забезпечення
Університет банківської справи

Одним з пріоритетних завдань, що постають перед владою сучасної України є належне забезпечення соціальних гарантій, що сприятиме стабілізації ситуації у суспільстві та налагодженню ефективному діалогу влади з населенням країни. Сьогодні одним із найважливіших пріоритетів економічної політики держави є розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні, що є одним з видів соціального забезпечення непрацездатних громадян в Україні. У загальному розумінні пенсійне забезпечення – вид соціального забезпечення населення, який пов'язаний з виплатою щомісячних і, як правило, довічних грошових виплат – пенсій – непрацездатним громадянам в зв'язку з настанням певних найбільш несприятливих соціальних обставин – старості, інвалідності, втрати годувальника та інших, передбачених чинним законодавством [1, с. 145]. Воно має регулярний характер – сплачується щомісячно, протягом тривалого терміну або, навіть, довічно.

Особливістю пенсійного забезпечення є те, що його рівень безпосередньо залежить не лише від розвитку економіки країни, але й тенденцій, що спостерігаються у політиці в певний період часу. Також не останню роль у цьому відіграє благополуччя працездатного населення та ефективність його нормативно-правових засад.

Чинні нормативно-правові акти, що врегульовують суспільні відносини у сфері пенсійного забезпечення досить розгалужені – від Основного Закону та міжнародних договорів до підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, у ст. 46 Конституції України встановлено, що пенсії мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму. А ст. 92 Конституції України закріплює, що форми і види пенсійного забезпечення встановлюються виключно Законами України.

Сучасній дійсності українського суспільства притаманне те, що політичні чинники безпосередньо впливають на розвиток пенсійного забезпечення та є похідним від процесу старіння населення. Зокрема, непоодинокі випадки призначення спеціальних пенсій, які виникають в результаті успішних політичних рішень і практично незворотно породжують додаткові витрати Пенсійного фонду [2, с. 134]. Лобіювання інтересів певного прошарку населення, без сумніву, призводить до зростання напруги у суспільстві та породження зневіри у соціальну справедливість, що має забезпечувати держава.

З метою подолання зазначених недоліків сьогодні держава створює передумови активному запровадженню в Україні системи накопичувального пенсійного забезпечення, що надасть можливість громадянам України отримувати після досягнення пенсійного віку додаткові пенсійні виплати за рахунок внесків до накопичувальної пенсійної системи [3, с. 144]. Запровадження такого додаткового елемента пенсійної системи дозволить відновити належний рівень пенсійного забезпечення та сформувати належний рівень пенсійних накопичень.

Функціонування системи загальнообов'язкового накопичувального забезпечення надасть можливість громадянам України отримувати після досягнення пенсійного віку додаткові пенсійні виплати за рахунок внесків до накопичувальної пенсійної системи. Протягом всього періоду накопичення має здійснюватися інвестування внесків. Накопичення кожної особи підлягають обліку на індивідуальному накопичувальному пенсійному рахунку такої особи та можуть бути успадковані. Зазначений підхід поступово приводитиме до підвищення рівня соціального захисту людей пенсійного віку, залучення потужного внутрішнього довгострокового інвестиційного ресурсу, що сприятиме збільшенню інвестицій в національну економіку.

Проте, запровадження системи накопичувального пенсійного забезпечення на теперішній час перебуває в початковій стадії, а її законодавче закріплення проходить розгляд у Верховній Раді України. Відповідно до змісту Проекту Закону про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення частина внесків до Пенсійного фонду України має спрямовуватись до державного Накопичувального пенсійного фонду України, бути персоніфікованими та враховуватись на індивідуальних пенсійних рахунках.

Водночас, запропонований порядок формування накопичувального пенсійного забезпечення характеризується підвищеним рівнем корупціогенності. Зазначене пояснюється тим, що сучасна Україна не має достатнього рівня економічного розвитку та стану справ із запобіганням корупції для запровадження складного недержавного інструменту з обов'язковим залученням коштів. Тому недержавний пенсійний фонд має ризик перетворитись на «фінансову піраміду» або ж «корупційну схему розкрадання коштів». Крім того, відбір учасників другого рівня пенсійної системи закладає значні корупційні ризики – фактично буде відібрано окремі фінансові установи, яким надаватимуться в розпорядження кошти громадян. На теперішній час у практиці правоохоронної діяльності відсутні дієві запобіжники для такого відбору з корупційною складовою.

Запровадження викладеної моделі пенсійної системи ускладнене нестабільністю економічної ситуації в Україні, що не дає можливість ефективно розміщувати та використовувати кошти накопичувальної пенсійної системи, а це створює небезпеку неотримання бажаного для нормального функціонування цієї системи прибутку, що призведе до дискредитації самої ідеї такого страхування. З-поміж іншого і Фондовий ринок в Україні є нерозвиненим, з доволі слабкою регуляцією та контролем, що призводить до відсутності диверсифікації

можливостей інвестування. Така ситуація створює суттєвий ризик інвестування коштів громадян не в прозорий конкурентний спосіб, а шляхом створення «кишенькових» фінансових установ і з використанням адміністративного ресурсу для їх розподілення.

Сьогодення українського суспільства характеризується тим, що громадяни України переважно зневірені в ефективності довгострокових накопичувальних систем. Періодичні «банкопади», фінансові піраміди, чисельні афери на фінансовому ринку, будівельні афери та інші приклади неефективних регулятивних функцій держави та відвертих корупційних зловживань не сприяють впевненості, що у разі запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення в Україні у поточних умовах недосконалого законодавства ми не отримаємо черговий приклад наймасштабнішої корупції. Отже, запропонована система накопичувального пенсійного забезпечення та її законодавчого підґрунтя ще на етапі свого запровадження виявляє велику кількість прогалин та складностей, що потребуються суттєвого доопрацювання.

Список літератури

1. Казанчан А.А. Поняття та види пенсійного забезпечення громадян в Україні. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». 2010. № 1. Том 23 (62). С.142-149.
2. Шевченко Н.П. Державне управління процесами реформування системи пенсійного забезпечення України в контексті євроінтеграції. Дис. ... канд. наук державного управління. Спеціальність 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Ів.-Франківськ, 2019. 263 с.
3. Бурденюк С.В. Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. Інноваційна економіка. 2020. № 5-6 (84). С. 142-147.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Левчук Вікторія Олександрівна

Здобувач вищої освіти юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Вже чимало років ми споглядаємо становлення України як демократичної держави, втім неодноразово на заваді ставали певні нюанси, зокрема такі як політичні перетворення і правові зміни, які викликали значне загострення криміногенних ситуацій в країні. Серед таких є не тільки кримінальні правопорушення дорослих, осудних, повнолітніх людей. Сьогодні є чимало неповнолітніх, які не дивлячись на свій вік, скоюють такі дії, що мають досить таки дорослу мотивацію. Як свідчать дані за останні роки, рецидивісти та злочинні організації мають тенденцію починати «кар'єру» із підліткового віку, що з часом перетворюється на справжню професійну злочинність. Втім, не варто так легко відноситись до підліткової злочинності, адже такі дії створюють справжню загрозу для впевненого розвитку суспільства в майбутньому. Тому необхідно прикласти чимало зусиль, аби сприяти тому, щоб злочинність серед підлітків зменшувалась.

Статистика свідчить про те, що злочинність серед неповнолітніх йде на спад. До прикладу, із початку споглядань за динамікою цього роду злочинності, а саме із 2001 року її питома вага сягала 7,24% (36218), через 10 років ця позначка знизилась на 3,48% (17846). Варто відмітити 2009 рік, коли у силу політичних перетворень в Україні, перед громадянами постала нова цифра, яка не може не дивувати, адже за всі роки вона найменша, – 0,81%. Станом на останні 3 роки, динаміка все ж падає, втім цифра трішки більша ніж попередня – 1,07% - 0,92%, що у цифрах складає 5608-4088 [1]. Наведені показники можуть свідчити лише про одне: злочинність серед неповнолітніх в Україні знижується, втім за останні роки не зовсім суттєво. Така тенденція може бути пов'язана із декількома чинниками, серед яких скорочення частки неповнолітніх у загальній кількості населення та те, що останніми роками кримінальні правопорушення, які у тому числі пов'язані із неповнолітніми, реєструються лише тоді, коли вже чітко встановлено особу правопорушника. Варто виділити і той факт, що останніми роками злочинність неповнолітніх, зокрема стосовно кримінальних правопорушень невеликої і середньої тяжкості, була високолатентною [2, с. 185].

Загальними причинами та умовами злочинності серед неповнолітніх займалося чимало науковців, серед яких А. Долгова, В. Номоконов, В. Кудрявцев, І. Карпець, Н. Кузнецова, О. Джужа, І. Дольшик, А. Закалюк та інші. На сьогодні залишається досить актуальним питання розробки сучасних, дієвих заходів з метою запобігання даному виду злочинності. Серед таких заходів є Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021-2025. До її основних завдань відносяться: введення для молоді здорового способу життя шляхом здійснення заходів, які спрямовані на популяризацію та

утвердження здорового і безпечного способу життя та культури здоров'я серед молоді; розвиток неформальної освіти, шляхом здійснення певних заходів, які спрямовані на набуття молодими людьми знань, навичок та інших компетентностей поза системою освіти, зокрема шляхом участі у волонтерській діяльності; зайнятість молоді шляхом створення умов та здійснення заходів, які забезпечують працевлаштування молоді або ж самозайнятість населення, а також не менш важливим пунктом у даній програмі є профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення [3].

Серед суб'єктів, діяльність яких спрямована на запобігання злочинності неповнолітніх, варто виділити Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту; служби у справах дітей, створені при органах місцевої виконавчої влади; відділи кримінальної поліції у справах дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; притулки для дітей; служби у справах дітей; суди; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) та інші [4].

Серед неповнолітніх, які вчиняють кримінальні правопорушення є не тільки діти із забезпечених сімей, але і безпритульні. У Законі України «Про захист суспільної моралі» визначено певні профілактичні заходи, які дають змогу влаштувати безпритульних дітей до закладів соціального захисту та вплинути на дітей, що вживають спиртні напої, наркотичні засоби або психотропні речовини [5]. Особливу увагу слід приділяти фактам вчинення правопорушень неповнолітніми через алкоголізм. Алкогольні ексцеси неповнолітніх – це і способи дорослого самоствердження, проведення дозвілля, вільного спілкування. Вони – групові за своїм характером. Навряд чи можна зустріти випадки, коли підлітки вживали алкоголь поодиноці. Неповнолітнім обов'язково потрібні глядачі, аудиторія, дії попередньої і складають суть групового алкогольного ексцесу. Є декілька механізмів зв'язків злочинності неповнолітніх з алкоголізмом, а саме: 1) вчинення злочинів у стані алкогольного сп'яніння, за формулою: алкогольне сп'яніння – втрата соціального контролю – злочин; 2) вчинення злочинів у тверезому стані, але для видобутку коштів на придбання алкоголю, за формулою: потреба в алкоголі – корисливий злочин – алкогольне сп'яніння; 3) потреба в самоствердженні – груповий алкогольний ексцес – груповий злочин; 4) систематичне пияцтво – алкогольна хвороба – систематичні корисливі злочини – систематичне пияцтво [6, с. 50-53].

У висновку варто зазначити, що Україна зараз на шляху завершення становлення у сфері запобігання злочинності неповнолітніх. Так, вже прийнято чимало нормативно-правових актів у вказаному напрямі, втім не потрібно зупинятися на цьому аби дійти досконалості. Слід сконцентрувати увагу на

превентивних заходах стосовно зниження рівня злочинності неповнолітніх, серед яких:

- активізація освіти та правового виховання неповнолітніх;
- залучення до реалізації профілактичних заходів не тільки правоохоронних органів, а і громадських організацій;
- посилення контролю за неблагополучними сім'ями з особливим зверненням уваги на розвиток дітей;
- збільшення зайнятості підлітків у суспільно-корисних справах, активне залучення їх до занять спортом, мистецтвом, пропаганда здорового способу життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019-2020 роки. Форма №1 // Веб-сайт Генеральної прокуратури України [електронний ресурс]: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>
2. Кримінологія: загальна і особлива частини: підручник для студентів для юрид. спец. вищ. навч. закладів / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд / [за ред. проф. І.М. Даньшина]. Харків: Право, 2003. С. 233.
3. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки: Концепція від 23.12.2020., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України №1669-р.
4. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995. №20/95-ВР.
5. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003. №1296-IV.
6. Бузало П.М. Кримінологія: навч. пос. / П.М. Бузало, С.Ф. Денисов, О.В. Кириченко. К.: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ПРИ УКЛАДЕННІ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Савенко Олександр Ігорович

Студент 3 курсу, 4 групи
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Колісникова Ганна Вячеславівна

к.ю.н., доцент кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Україна, одна із перших країн пострадянського простору, яка прийняла Закон України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон). Але, створена ще у 1991 році система захисту прав споживачів (далі – система ЗПС) зазнала певних ключових змін, що призвело до її суттєвої невідповідності системі ЗПС країн ЄС та невідповідності кращим європейським практикам. На сьогодні можна виділити декілька прогалин при укладенні договору купівлі-продажу через мережу інтернет, що призводять до численних випадків порушення прав споживачів, а споживач при цьому опиняється фактично сам на сам зі своїми проблемами.

Тому необхідно зазначити, що за своєю правовою природою договір купівлі-продажу через приєднану мережу Інтернет укладається шляхом замовлення товару та оплата рахунку, який може бути сплачений різними способами. А саме, оплата готівкою (через пошту), банківським переказом, платіжною картою за реквізитами сайту магазину та ін.

Звертаючись до наукових праць, варто відзначити працю А.С. Михальова, який вважає торгівлю через Інтернет цілком можна віднести до продажів товарів на замовлення, що має деякі особливості. Беручи до уваги главу 54 Цивільного Кодексу України та проект Закону України «Про захист прав споживачів» від 17.09.2020р. ми дійшли висновку, що договір купівлі-продажу через мережу інтернет за юридичною характеристикою може бути як консенсуальним (права та обов'язки сторін виникають у момент досягнення між ними згоди щодо всіх істотних умов) так і реальним (права та обов'язки сторін виникають у момент передачі речі), двостороннім та відплатним.

Однією із проблем, при купівлі продукції через мережу інтернет, це споживачам надається недостовірна та недостатня інформація про продукцію, її споживчі властивості, ціну, умови доставки, порушується право споживача на розірвання договору, відмову від продукції та повернення коштів. Також, у свою чергу, зустрічаються випадки відсутності будь-яких відомостей про суб'єкта

підприємницької діяльності, необхідні для його ідентифікації, що унеможливує здійснення заходів державного нагляду (контролю) Держпродспоживслужбою.

Згідно із ч.1 ст.16 проекту Закону України «Про захист прав споживачів» від 17.09.2020р. договір який укладається у мережі інтернет повинен містити інформацію про суб'єкта підприємницької діяльності, достатні для його ідентифікації, а саме:

1) для юридичної особи: найменування юридичної особи (відокремленого підрозділу), її місцезнаходження, ідентифікаційний код, наявність дозволу чи ліцензії (якщо це передбачено законодавством);

2) для фізичної особи – підприємця: ПІБ (якщо воно присутнє), його місце проживання, реєстраційний номер облікової картки платника податків, наявність дозволу чи ліцензії (якщо така вимагається законом);

В такому разі, якщо суб'єкт підприємницької діяльності у повній мірі надаватиме на своїх сайтах інформацію достатню для його ідентифікації, Держпродспоживслужба зможе виконати покладені на неї функції щодо захисту прав споживачів та вжити необхідних заходів до таких суб'єктів підприємницької, передбачених законодавством.

Отже, підсумувавши усе вищенаведене ми можемо дійти висновку, що на даний час держава вкладає значні ресурси щодо врегулювання відносин при укладенні договору купівлі-продажу через мережу інтернет. В будь-якому випадку підвищена ступінь ризику споживача завжди існує, але дивлячись на теперішні тенденції розвитку захисту та охорони прав споживачів, необхідно створити освітню програму споживачів, щодо охорони та захисту їх порушеного права державою та самозахистом своїх прав, як споживача.

Список використаної літератури:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про захист прав споживачів» від 17.09.2020р.
2. Проект Закону України «Про захист прав споживачів» від 17.09.2020р.
3. Марина Хоменко, Наталя Коробцова «Основні гарантії і механізми захисту прав споживачів під час придбання продукції через мережу інтернет».

КАЗАХСТАН И РОССИЯ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Сериков Бакытжар

Магистрант специальности «Международные отношения»
Университет «Астана»
г. Нур-Султан

В мире наблюдается интенсивная регионализация, представляющая собой процесс регионального пространственного структурирования в рамках единого государства и вовлечения различных регионов в международные отношения на межгосударственном уровне. В свою очередь, это определяет необходимость изучения административно-территориальных единиц внутри государств и трансформации их взаимодействия друг с другом и с центром. Гибкие связи между территориальными единицами разных стран играют важную роль в установлении торговых, политических и культурных контактов, а также в смягчении различных противоречий и конфликтов, возникающих на международном уровне. Поэтому, крайне важно и очень актуально изучение социальных, а также географических особенностей международного сотрудничества приграничных регионов Республики Казахстан и Российской Федерации.

Сегодня значение государственной границы в развитии и установлении государственных контактов определяет специфику сотрудничества между регионами разных стран. В связи с этим все большее значение приобретают исследования, посвященные специфике и особенностям межтерриториального сотрудничества приграничных территорий [1].

Трансграничное сотрудничество представляет собой сотрудничество между приграничными районами двух или более государств, основанное на соответствующих соглашениях и договоренностях. В конце XX века приграничное сотрудничество трансформировалось в качественно новую форму – трансграничное сотрудничество.

Развитие данного сотрудничества сохраняет специфику, самобытность и индивидуальность каждой из вовлеченных сторон, способствует успешному решению локальных проблем, максимальному использованию национального потенциала, постепенному сглаживанию рецидивов периферии в социально-экономическом развитии отдельных административно-территориальных единиц на благо их народов и государств в целом. Сегодня приграничные регионы характеризуются многими общими вызовами в экологической, транспортной, экономической, культурной, образовательной, социальной и других сферах, которые требуют согласованных усилий.

Ряд зарубежных авторов подробно проанализировали категорию «транснациональное гражданство» [2, 3]. Институционалисты согласны с тем, что «анархия» периферии, на которую указывают реалисты, может быть преодолена с помощью авторитетных и эффективных институтов, которые могут

стать основой для всех видов трансграничных альянсов. «Новая институциональная теория» рассматривает пограничный феномен через призму экономических отношений.

Есть два основных подхода к практической реализации международного сотрудничества между Казахстаном и Россией. А именно-направления и векторы на региональном и глобальном уровнях. Эти подходы включают, в частности, меры, направленные на развитие отношений между Казахстаном и российскими регионами, а также работу, направленную на экономическую интеграцию с учетом современных тенденций в мировой экономике. В первом случае формирование и развитие деловых, экономических и социокультурных связей между Российской Федерацией и регионами Казахстана приобретает все большее значение как форма международного казахстанско-российского сотрудничества и внешнеэкономической деятельности. На начальном этапе этого процесса преобладающим стало трансграничное сотрудничество, которое уже широко используется в зарубежных странах. Первые форумы приграничных регионов, проведенные в Омске, Челябинске, Уральске и Новосибирске, показали целесообразность использования такой формы международного сотрудничества Казахстана и России, как отдельное направление.

Пограничные форумы имели заранее определенные темы, наряду с участием глав государств и широким представительством различных региональных и национальных правительств, деловых организаций, общественности и населения. Эти мероприятия завершились подписанием контрактов, писем о намерениях, созданием совместных предприятий, а также различными мероприятиями, в том числе социально-культурными.

В сентябре 2008 года в Актобе (Казахстан) состоялся пятый Форум глав приграничных регионов. Представители государств решили превратить его в форум как приграничного, так и межрегионального сотрудничества. Первый саммит Форума в новом статусе состоялся в Оренбурге (Российская Федерация) 11 сентября 2009 года. Участники заседания утвердили план совместных действий Казахстана и России на 2009-2010 годы. Все дальнейшие форумы регионального сотрудничества прошли в новом статусе в Усть-Каменогорске (РК), Астрахани (РФ) и Павлодаре (РК). Юбилейный (десятый) форум межрегионального и приграничного сотрудничества состоялся в 2013 году в Екатеринбурге [09.08.12].

Таким образом, за последнее десятилетие развитие казахстанско-российского сотрудничества приобрело новые формы. Приграничное сотрудничество получило мощную государственную поддержку на региональном и межрегиональном уровнях. Основной и эффективной формой ее реализации стали форумы приграничных регионов, которые впоследствии были расширены как межрегиональные и приграничные форумы сотрудничества казахстанско – российских регионов.

Создание Таможенного союза, безусловно, придало новый импульс торгово-экономической деятельности России и Казахстана. В настоящее время межрегиональное и приграничное сотрудничество обеспечивает более 70%

внешнеторгового оборота между двумя странами. Например, Саратовская область, являющаяся приграничной в Центральноазиатском регионе, является одним из основных торговых партнеров Казахстана. Их годовой оборот ежегодно увеличивается более чем на 50%. В исследуемый период саратовские предприятия поставляли в приграничные районы Республики Казахстан промышленное газовое оборудование, строительный и облицовочный кирпич, бытовые газовые счетчики и оборудование для котельных, силовые трубы, высоковольтное и низковольтное оборудование. Растет объем экспорта стекла, продукции машиностроения и строительных материалов. Увеличение товарооборота обеспечивалось за счет разветвленной транспортной сети – железнодорожной линии и автомобильного узла «Таскала – Озинки», соединяющего Республику Казахстан и территорию России.

Создание единого таможенного пространства без таможенных пошлин и экономических ограничений обеспечило лучшие возможности для различного рода сотрудничества между приграничными хозяйствующими субъектами наряду с реализацией крупных совместных проектов. В частности, практическое значение приобрел международный транспортный коридор Е - 40 «Восток – Запад», соединивший Западную и Восточную Европу с государствами Центральной Азии и Китаем через Астраханскую область и некоторые другие регионы Юга России и Казахстана.

Подводя итоги, можно сказать, что вопросы требующие постоянного внимания сторон, включают продвижение продукции на рынок; развитие экспортного потенциала; сотрудничество и конкуренцию в регионах; разработку национальных экспортных стратегий; оптимизацию механизмов общей торговой политики и др. Все эти вопросы обсуждались и возможно будут обсуждаться в рамках всех казахстанско-российских региональных и приграничных форумов сотрудничества.

Список литературы:

- 1 Микула Н. Межтерриториальное и трансграничное сотрудничество. Монография. – Львов, 2004. – 395 с.
- 2 Баубок, Р. Транснациональное гражданство: Членство и права в международной миграции. Бруксфилд, 1994.
- 3 Годунова, Н. Россия – стратегический партнер Казахстана. Вестник промышленности и торговли, 2011. с. 40-44.

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ БАНКОМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Рахман Махбубур Сидикович

к.е.н., доцент кафедри
маркетингу, менеджменту та підприємництва
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Мангушев Дмитро Валерійович

к.е.н., доцент кафедри
маркетингу, менеджменту та підприємництва
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Матвєєва Кристина Сергіївна

студентка 4-го курсу
економічного факультету
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

З розширенням ринкових глобалізаційних процесів більшість вітчизняних підприємств прагнуть до самостійного виходу на зовнішній ринок, проте цей вихід пов'язаний з високим ступенем ризику й відсутністю достатніх фінансових ресурсів. У даному випадку вітчизняним підприємствам не можливо обійтись без участі банківської установи або їх міжнародних філій чи партнерів, які на правах посередника у кредитуванні зовнішньоекономічних операцій відкривають своїм клієнтам поточні рахунки, для зарахування коштів, що надійшли на їх адресу, здійснюють їх перерахування за дорученням клієнтів, перевіряють надійність, платоспроможність та дотримання договірних умов партнерами з різних країн.

«Банки – це суб'єкти економічних відносин, основними функціями яких є посередництво у кредиті, посередництво у платежах, випуск кредитних грошей» [1]. Націленість на прибуток, надійність та ліквідність вважаються основними стратегічними напрямками банківської політики.

Сучасний комерційний банк може надавати до 300, а міжнародний банк до 500 різних фінансових послуг, які за своїм характером поділяють за специфікою, категорією та охоптом клієнтів, метою, джерелами фінансування, рівнем попиту, вартістю, напрямом тощо [2].

Послуги клієнтам-учасникам ЗЕД охоплюють:

- надання максимуму послуг клієнтам-експортерам / імпортерам;
- зниження ризиків міжнародних угод;
- забезпечення валютного доходу клієнта, банку та країні в цілому.

Кредитні послуги – є джерелом основних доходів банку. В основі механізму функціонування кредитних відносин лежить тимчасове вивільнення грошових

коштів з одного боку, та поява тимчасової потреби в них з другого, де фінансовим інструментом з перерозподілу вільних грошових коштів на взаємних умовах виступає кредит. Термін «кредит» походить від лат.: «credo», «creditum» та означає позика, борг, довіра [1, 2].

В залежності від виду зовнішньоекономічних операцій та методу кредитування банк надає фінансові або експортні кредити, які поділяються за терміном кредитування на короткострокові, середньострокові та довгострокові (табл. 1.2). Кредитування ЗЕД здійснюється традиційними та нетрадиційними (факторинг та форфейтинг) операційними методами.

Рис. 1. Способи кредитування зовнішньоекономічної діяльності підприємства за терміном надання (розроблено автором за джерелами [3, 4])

Факторинг (у перекладі з англ. «factor» – посередник, агент) [4] – ризикована але високоприбуткова комісійно-посередницька діяльність, пов’язана з тим, що банк стає власником неоплачених платіжних вимог за поставлені товари, виконані роботи, послуги і, відповідно, права одержання платежу за ними, тобто з негайним інкасуванням дебіторської заборгованості клієнта, незалежно від того, чи сплатили свої борги контрагенти-постачальники [5]. Згідно з даними міжнародної факторингової організації FCI (Factors Chain International), в Європі середня частка ринку факторингу у ВВП в 2016 р. становила 10,13%, а в Україні – 1,02% [6].

Форфейтинг – одна з форм середньо- та довготермінового кредитування (від 6 міс. до 5 років) зовнішньоторговельних угод у формі придбання банком платіжних зобов’язань, поданих у формі векселів, без права зворотної вимоги до продавця (регресу). Найбільшим ринком форфейтингових послуг продовжує бути Європа, що представляє 64% світового обсягу форфейтингу, зі зростанням обсягу цих операцій за останній рік на 18%.в Америці склало 10%, а в Австралії відбулося вражаюче збільшення – на 40%.

Кредитування банками послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності можливе за умови наявності у банку: відповідних ліцензій; кореспондентських рахунків комерційного банку із зарубіжними партнерами; підключення до SWIFT та інших недержавних платіжних систем професійних знань та високої кваліфікації працівників у галузі кредитування ЗЕД тощо. У міжнародній практиці кредитування застосовуються різні системи аналізу кредитоспроможності позичальника: Система «П'ять Сі», PARSE, CAMPARI, MEMO RISK тощо [4].

Клієнт при виборі банку має орієнтується на групи факторів: надійність банку; платоспроможність; своєчасність і швидкість проведення операцій; кваліфікація і уважність персоналу; надання інформаційної та консультативної допомоги клієнтам; вартість послуг. При виборі закордонного банку допомогти можуть інформаційні незалежні міжнародні рейтингові агенції: «Standard and Poor's Corporation», «Moody's» у «Нью-Йорку» або «IBCA» «Europe's International Rating Agency» в Лондоні [1].

Платіжні умови при кредитуванні суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (імпортерів та експортерів) дещо відрізняються (рис. 2).

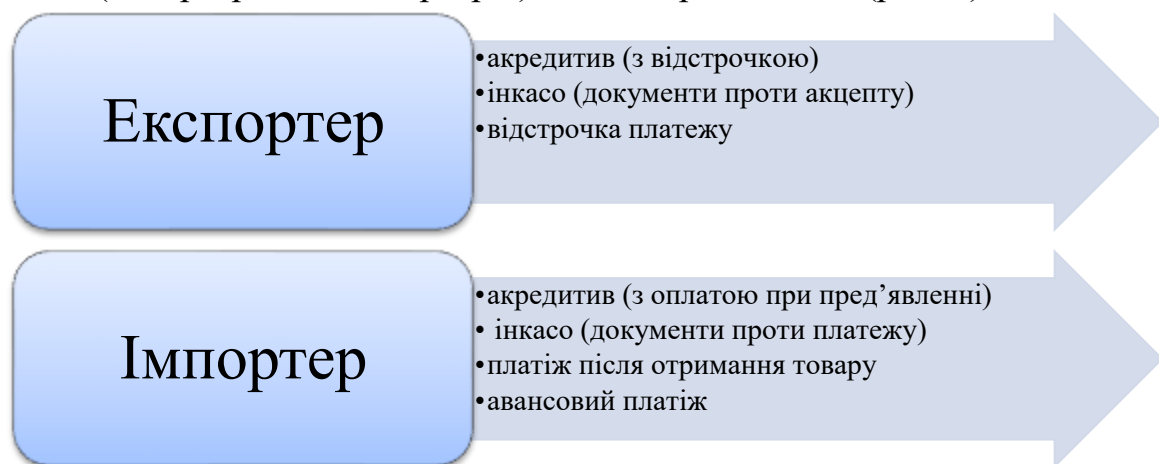

Рис. 2. Платіжні умови при кредитуванні суб'єктів ЗЕД (розроблено автором за джерелом [3, 4])

До основних ризиків у кредитуванні ЗЕД є: вибір країни для здійснення ЗЕД та іноземного партнера; маркетингові, транспортні (Інкотермс 2010), комерційні; пов'язані з укладанням зовнішньоекономічного договору та митним регулюванням.

Висновок. Кредитний процес включає сукупність певних етапів або дій та у кожному окремому банку має свої організаційні особливості, проте має обов'язково дотримуватися діючого законодавства, принципів кредитування, ефективності та оптимальності самого процесу кредитування: формування портфеля заяв клієнтів щодо надання кредиту; вивчення фінансового стану позичальника, прогнозування його платоспроможності, оформлення кредитних зобов'язань; контроль та моніторинг умов договору.

Література:

1. Дзюблюк О. В. Банківські операції: підручник. Тернопіль, 2009. 696 с.
2. Вовчак О.Д., Рушишин Н.М., Андрейнів Т.Я. Кредит і банківська справа. Київ, 2008. 564 с.
3. Коцовська Р. Р., Павлишин О. П., Хміль Л. М. Банківські операції. Київ, 2010. 390 с.
4. Ситник Н. С., Стасишин А.В., Дубик В.Я., та ін.. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності. Львів, 2019. 460 с.
5. Яценко М.С., Максименко Ю.С. Альтернативні форми фінансування зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22 С. 886-893. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/166.pdf>
6. Гізатулліна О.М., Маєвська Н.В. Тенденції розвитку факторингових компаній як сегменту ринку фінансових послуг України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 796-801. URL: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/163.pdf>

EVALUATION OF BRONCHIAL ASTHMA CONTROL IN ADOLESCENTS USING SPIROMETRY AND THE STHMA CONTROL TEST

Savokhina Maryna

Ph.D., Associate Professor
National university of Pharmacy
Kharkiv, Ukraine

Khyzhniak Viktoriia

Head Doctor
Municipal non-profit enterprise
«City children's clinic number 23» Kharkiv Regional Council

Bilovodska Inna

Deputy chief doctor of the medical unit
Municipal non-profit enterprise
«City children's clinic number 23» Kharkiv Regional Council

Bronchial asthma (BA) heterogeneous illnesses, prone to chronic inflamed illnesses. BA is a global problem of health protection, from which there are close to 300 million people in the whole world. According to the data provided by GINA experts in the Russian regions, the frequency of asthma infection is 1-18 %. In children, the indicator is 5 – 10 % in the boundaries. The data of the US Centers for the Control and Prevention of Disease show that in the USA the 12th child is dermal in the 5-14 years of age and the 9th child is the 9th child in the 15-19 years of asthma [1, 2, 3, 4].

Despite the current unified international guidelines for the management of patients with asthma and the availability of new modern drugs for the treatment of asthma, the frequency of uncontrolled course of the disease is growing every year. For example, in the United States and Western Europe, the percentage of uncontrolled asthma ranges from 40.0 % to 77.0 %, and the level of adequate control is only 8.0-30.0%. According to the normative document GINA, the achievement and maintenance of complete control over the symptoms of the disease is the main goal of treatment of asthma [3, 4].

Clinical monitoring isn't always sufficient for evaluation of asthma control and forecasting of future risk of exacerbations, which is why it is important to conduct functional methods. Spirometry allows to determine the severity of airway obstruction, its reversibility and variability, and so on. However, according to the Global Lung Function Initiative GLI (Global Lung Function Initiative), it is impossible to determine the severity and level of control of asthma only by standardized study of external respiration function (FPD) [5].

In addition, in adolescents with bronchoobstructive syndrome, despite the general tendency to increase the frequency of clinical manifestations of asthma, on the day of the examination there were also cases of asymptomatic bronchial hyperreactivity, which is a risk factor for uncontrolled course of the disease. At the same time, the degree of bronchial obstruction does not always correlate with symptoms: a pronounced decrease in bronchial patency may be present in asymptomatic patients, and adolescents with chronic obstruction are less likely to suffer from shortness of breath than adolescents with acute obstruction.

In addition to the GINA criteria, the international medical community widely recommends the use of highly valid questionnaires and educational recommendations: the Asthma Asthma Control Test, the National Asthma Education and Prevention Program (NAEPP), the ACQ Asthma Control Questionnaire, and others. Unequal sensitivity and informativeness at different stages of the disease [1, 2, 5].

However, according to the results of research, «control» from the position of a doctor (GINA, GOAL) and a patient (ACQ, ACT) has some subjective differences.

The existence of different criteria and limit values as well as the lack of a unified definition of asthma control system complicates the evaluation status of the patient in clinical practice. Achieving and maintaining optimal control of asthma symptoms today is a key element of its monitoring. However, the «gold standard» of the level of asthma control, which would allow to determine universal criteria for disorders, including respiratory function, and to predict probable risks, has not yet been established. Today understudied problem is control of asthma in adolescence.

Assessment of the level of asthma control in adolescents taking into account the asthma control test ACT and spirometry.

The study included 25 adolescents aged 12 to 18 years, with asthma, without clinical and functional signs of exacerbation. There were 12 (48.0 %) adolescents with a controlled course, and 13 (52.0 %) children with a partially controlled course of asthma. The level of control was established according to the Unified Protocol and GINA criteria [1, 2]. Among those surveyed were 7 (28.0 %) girls and 18 (72.0 %) boys. Adolescents were divided into two groups depending on the level of asthma control. Group I included 12 adolescents, group II - 13. The comparison groups were identical in age and severity of asthma, the average age of children in group I was 14.67 ± 2.13 , in group II - 15.0 ± 1.62 years ($p > 0.05$).

The level of asthma control was assessed using the test - ACT (Asthma Control Test). The total ACT score was calculated from the total score. When the test result < 20 points - asthma was considered uncontrolled, with a score of 20-24 - asthma was considered insufficiently controlled, 25 points - asthma is controlled effectively.

The pulmonary function tests (PFTs) studies were performed on adolescents using spirometry, before taking the drug. The obtained absolute values of ERF indicators were estimated as a percentage of the appropriate values. Forced expiratory flow (FEF) were determined at the level of 25.0 %, 50.0 % and 75.0 % of forced exhalation (FEF₂₅, FEF₅₀, FEF₇₅). Forced vital capacity (FVC), forced expiratory volume in the first second (FEV₁) were also analyzed.

According to the obtained data, in all children FVC was $\geq 80.0\%$. The distribution of average PFTs indicators depending on the level of asthma control in the examined children showed that only the indicator of FEF₂₅ in group I compared to group II was higher by 19.7%. Analysis of the distribution of variability of FEV₁ in adolescents depending on the level of control of asthma showed that in all children from group I FEV₁ was $\geq 80.0\%$, and in group II with partial control of the disease reduction of FEV₁ $< 80.0\%$ was found in only one child (7.69%). However, the FEV₁ indicator is considered to be an insufficiently sensitive parameter to assess airflow restriction, especially in children, as the notion of «individual norm» is not taken into account. More information on the presence of obstructive changes in the bronchi is provided by the Tiffno index (FEV₁ / FVC) [5].

According to the results of the study, a decrease in the FEV₁ / FVC index $< 75.0\%$ was found in both groups. In group II, a decrease in the coefficient was found in 23.08% of adolescents, in group I a decrease in the coefficient was recorded in 8.33%, which indicates the presence of changes in PFTs by obstructive type and the lack of complete control of asthma, despite the lack of clinical symptoms.

Assessment of the response to bronchodilators is one of the main elements of spirometric research and provides an opportunity to identify possible latent dysfunction of external respiration. The relevance of such testing in adolescents, including controlled asthma, is also due to the fact that cases of «hidden» ventilation disorders are often the cause of medical errors in assessing the patient's condition and determining the level of control of asthma. FEV₁ was 1.5 times higher in the group with partially controlled asthma compared with adolescents with controlled. A positive response to a bronchodilator ($\geq 12.0\%$) was 1.85 times more common in group II with partial control of asthma, but the difference did not reach significant values. A positive response ($\geq 12.0\%$) to salbutamol was found in 1 (8.33%) adolescent with controlled asthma, which indicates the preservation of inflammatory activity and bronchial hyperreactivity, as well as the lack of complete current control of asthma. samples in adolescents with asthma with a controlled course, additionally revealed incomplete control of asthma due to the results of a positive test in 13.3%. In general, after evaluating the results of spirometry, the share of children with incomplete control of asthma was 56%.

According to the ACT questionnaire in group I, the average test score was higher than in adolescents from group II, but the difference was not significant (22.3 points versus 19.5 points). According to the average results, the indicators in both I and II did not reach 25 points, is some patients did not have complete control over asthma. In the group with controlled asthma (group I) the test results of the ACT questionnaire were less than 5 points in 8,3% of adolescents. This indicates that they do not have complete control over the symptoms of the disease. It was also found that in group II adolescents with insufficient control of asthma is almost 1.9 times more than in group I ($p < 0.05$). The maximum number of ACT scores was scored by 9 (36.0%) adolescents, with 2 adolescents from group II, who believed that asthma in them is controlled effectively, but this did not coincide with the opinion of the doctor. The obtained data indicate a reassessment of their condition and the level of asthma control by these patients. In

general, according to the test results, insufficient control over the course of asthma was found in 66.0 % of subjects, which indicates the high sensitivity of the ACT questionnaire.

According to the results of the test with salbutamol, depending on the level of asthma control, established by the ACT questionnaire, an increase in $FEV_1 \geq 12.0$ % was found in adolescents from group I (with controlled asthma (ACT = 25 points)). Asthma with existing «hidden» bronchospasm, which the adolescent did not suspect or did not pay attention to minor symptoms. After inhaling the bronchodilator, the adolescent noted relief of breathing. Thus, after taking into account the results of spirometry and the results of the ACT questionnaire, the number of adolescents with incomplete asthma control increased and the overall 16 % of adolescents have uncontrolled asthma.

Consideration of several assessment methods made it possible to more accurately determine the level of asthma control and prescribe appropriate treatment.

Clinical monitoring is not always sufficient to properly assess the level of asthma control in adolescents. Consideration of several assessment methods makes it possible to more accurately determine the level of asthma control in a patient.

References:

1. GINA Pocket guide for Asthma Management and Prevention, Global Initiative for Asthma, 2020. Available from https://ginasthma.org/wp-content/uploads/2020/06/GINA-2020-report_20_06_04-1-wms.pdf
2. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах «Бронхіальна астма», м. Київ НАМН України 2020 <http://amnu.gov.ua/wp-content/uploads/2020/files/05-2020/END-NASTANOVA.pdf>
3. Mariëlle W Pijnenburg, Louise Fleming Advances in understanding and reducing the burden of severe asthma in children *The Lancet Respiratory Medicine*, Vol. 8, No. 10 Published: September 7, 2020 [https://www.thelancet.com/journals/lanres/article/PIIS2213-2600\(20\)30399-4/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanres/article/PIIS2213-2600(20)30399-4/fulltext)
4. Mattiuzzi C, Lippi G. Worldwide asthma epidemiology: insights from the Global Health Data Exchange database. *Int Forum Allergy Rhinol.* 2020 Jan;10(1):75-80. doi: 10.1002/alr.22464. Epub 2019 Oct 23. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31645084/>
5. Boros P., Mejza F., Gomółka P.: Wykonywanie spirometrii według standardów American Thoracic Society i European Respiratory Society 2019. *Med. Prakt.*, 2020; 6: 48–55/

ЛЕЧЕНИЕ ТРУБНО-ПЕРИТОНЕАЛЬНОГО БЕСПЛОДИЯ ФИТОПРЕПАРАТОМ «ФЕРТИЛОГЕН»

Горгошидзе Барбаре Владимировна.

Докт.медицины, репродуктолог
Грузино-немецкая репродуктивная клиника

Руруа Лиана Альбертовна

Фитотерапевт
Автор препарата

Трубно-перитонеальное бесплодие – это состояние, при котором беременность не наступает в результате нарушения функции и/или строения маточных труб в сочетании со спаечным процессом в области малого таза.

Данная патология занимает ведущее место в структуре женского бесплодия, частота которого колеблется от 30 до 65% и обнаруживается в среднем у половины всех пациенток, обращающихся по поводу лечения бесплодия (1, 2, 6). Основной причиной этого вида бесплодия является спаечный процесс в области малого таза, возникающий вследствие воспалительных заболеваний органов малого таза (ВЗОМТ), эндометриоза, внутриматочных манипуляций, в том числе кюретажа матки из-за спонтанного или искусственного аборта, перенесенных ранее оперативных вмешательств на органах малого таза и брюшной полости (1, 6). В большинстве случаев присутствует сальпингит (3, 7).

В 60% случаях причиной возникновения ВЗОМТ являются половые инфекции: гонорея(40-50%),хламидиоз(30%),анаэробная инфекция (до 15%), грамотрицательные бактерии (E.coli и др. до 10-15%), трихомониаз влагалища (частота значительно варьирует), микоплазма и уреаплазма (10-20%); до 20% случаев причина не выявляется (1, 3)

Ранняя диагностика и адекватное лечение могут предотвратить осложнения ВЗОМТ. Однако несвоевременное лечение (что случается нередко в современных социальных условиях) и/или частые рецидивы ВЗОМТ, могут привести к серьезным отдаленным последствиям для женского здоровья, формированию трубно-перитонеального бесплодия и повышению риска возникновения внематочной беременности [1].

Во многих случаях субклиническое течение данной группы заболеваний, а также распространение среди пациентов «патологической» практики самостоятельного лечения, повсеместное формирование антибиотикорезистентности среди возбудителей инфекционных заболеваний [1, 4], безусловно, значительно ослабляет эффективность стандартных лечебных схем.

Проблема лечения больных, страдающих бесплодием трубно-перитонеального генеза, сохраняет свою актуальность, несмотря на существенный прогресс в хирургических и консервативных методах лечения и

широкий арсенал медикаментозных средств. Эффективность лечения ниже эндокринного и составляет в среднем не более 20-25%. Кроме того, лечение, как правило, требует применения дорогостоящих методов оперативного вмешательства, а также использования вспомогательных репродуктивных технологий (ЭКО), которое дает результат в 20-25% случаев (1).

Все вышесказанное диктует необходимость поиска альтернативных терапевтических подходов при ВЗОМТ и бесплодии трубно-перитонеального генеза.

Пациенты, которые не смогли достигнуть желаемых результатов метода ми реабилитации проходимости фаллопиевых труб (гидротубация, микроинстиляция, пластика труб лапараскопией и др.), не имеют возможности провести экстракорпоральное оплодотворение или провели ЭКО и не получили результат, тоже ищут альтернативные пути решения проблемы.

Именно такой альтернативой как для врачей, так и для пациентов с выше названной формой бесплодия и явился растительный препарат «Фертилоген», разработанный и предложенный фитотерапевтом Л. Руруа в 2008г. Это реально эффективное лечебное средство, является интересным и стоящим фактором, как с клинической, так и с научной точки зрения. Поэтому, наше внимание сразу привлекло сообщение автором об успешном применении препарата «фертилоген» для лечения женщин с ВЗОМТ, а также бесплодия трубно-перитонеального генеза.

Фертилоген характеризуется антимикробным, противовоспалительным, антивирусным, рассасывающим спайки свойствами. Применяется в комплексной терапии женского бесплодия, вызванного генитальными инфекциями. Он усиливает функционирование иммунной системы организма, а так же способствует регенерации тканей.

По данным автора, фертилоген эффективен при гидросальпингсе, спаечном процессе в малом тазу и непроходимости маточных труб т.к способствует восстановлению нормальной анатомической структуры матки и при датков, улучшает микроциркуляцию органов малого таза, убирает и снижает хронические и рецидивирующие воспалительные процессы матки и при датков. /8/

Препарат прошел как экспериментальные, так и клинические испытания. Клинические испытания проведены в НИИ дерматологии и венерологии в 2007 г. Растительный сбор и метод лечения запатентованы как изобретение (P4645) и зарегистрирован как лекарство (регистрационное удостоверение NP-011739)./8/. Существуют временная статья фармакопеи «Фертилогена», отчет по изучению токсического действия растительного состава «Фертилогена» (Протокол изучения пригодности опыта и другие необходимые документы испытания и регистраций)/8/.

Форма выпуска – 200 г смеси трав в картонной коробке. и 300 мл жидкого экстракта в полимерном флаконе Производится фармацевтическим производством ООО Неофарм, Республика Грузия, г. Тбилиси, аллея Д.Агмашенебели, 12-ый км.

Начиная с 2008 года и по настоящее время «Фертилоген» применялся нами в комплексе лечения ВЗОМТ и бесплодия трубно-перитонеального генеза.

Коротко приводим данные наблюдения и лечения «Фертилоген» 123 женщин от 17 до 43 лет, с давностью бесплодия от 1 до 17 лет. Первичное бесплодие отмечалось у 65 пациенток, вторичным бесплодием страдали 58 женщин. Пациентки неоднократно обращались в различные клиники. В анамнезе – перенесенные хронические инфекции, сальпингоофорит (53), эндометриоз (73), внематочная беременность (3), кесарево сечение (6), эндокринная патология: гиперпролактинемия, инсулинрезистентный метаболический синдром, поликистоз яичников, гипотиреоз и др. (59); перенесенные операции: лапараскопия (9), фертилоскопия (5), гистероскопия с удалением полипа эндометрия (7), неудачное ЭКО (3) или инсеминация спермой мужа (5) и др.

После изучения анамнеза и тщательного исследования пациенток (инфекционный и гормональный статус, анатомическое состояние матки и придатков, гистеросальпингография, и др.) проводили против инфекционное лечение, коррекцию гормональных изменений.

Гистеросальпингографией было установлена двухсторонняя непроходимость маточных труб (10), ригидные, слабо проходимые трубы сопутствующим спаечным процессом и снижение их функциональной активности (96). У 7 пациенток отмечался одно-, или двусторонний гидросальпинкс.

Всем пациенткам давали подробную информацию о «Фертилогене» и методе лечения этим препаратом и получали информированное согласие на лечение.

Пациенты принимали отвар «Фертилогена» перорально по 200 мл 3 раза в день за 30-40 минут до еды и 200 мл перед сном. Параллельно проводились таким же отваром промывание влагалища и ванночки в течении 3 минут. На 3-4 часа во влагалище оставляли тампон с облепиховым маслом. Терапия продолжалась 26 дней (8коробок).

Такие 26-дневные циклы проводились от 1-го до 3-х раз, а при надобности и больше.

Результаты лечения оценивались повторной гистеросальпингографией и наступлением беременности: из 10 пациенток с закрытыми трубами проходимость и функциональное состояние восстановились у 8. Забеременели 6 женщин, двое прекратили лечение, остальные направлены на ЭКО. Из 96 женщин у 71-й функция труб нормализовалась, и они забеременели. У 7 пациенток с гидросальпинксами также нормализовалась функция труб и беременность наступила у 5 из них, остальным проведена лапароскопическая резекция труб и они были направлены на ЭКО.

Полученные положительные результаты (восстановление проходимости маточных труб и наступление беременности) были неоднократно доложены на международных научно-практических конференциях в Чакви, Бакуриани, Турции; опубликованы в научно-практических журналах (Georgian Medical News N12, 2009, p 34-38; Journal of Scientific Information of I. Zhordania Institute of Human Reproduction “Reproductology” N1, 2011, p.12-16, Actual Topics on Women's Health N 10 ,2018 , p 47- 56).

Автор «Фертилогена» продолжала работать над его усовершенствованием, целью которого было получить более комфортную форму препарата для пациента без приготовления отвара в домашних условиях, принятия большого количества (около 800 мл в день) и более приятного на вкус. Да и врачам было бы удобнее более коротко и доступно объяснять пациентам способ применения препарата.

Вместе с лабораторией контроля качества ООО Неофарм была разработана и выпущена в 2017 году новая форма препарата виде экстракта. Технология включает следующие этапы: экстрагирование, фильтрация, вакуумное сгущение и центрифугирование, стабилизация и коррекция вкусовых качеств. Изготовленная продукция расфасовывается в 330 миллилитровые полимерные флаконы и вместе с инструкцией укладывается в коробки.

Полученный экстракт «Фертилогена» оказался не менее эффективной и более удобной формой для приема внутрь при лечении трубноперитонеального бесплодия, хронического воспаления матки и придатков, эндометриоза и т.д. Курс лечения – 1-2 месяца (3-6 бутылок в зависимости от веса пациента). При необходимости лечение можно продлить до 6 месяцев.

Обсуждение полученных результатов.

С древних времен растительный мир играл большую роль в жизни человека. Фитотерапия, которая возродилась на базе древнейшего народного опыта применения лекарственных трав, и применявшая эти знания эмпирически, в настоящее время переходит от эмпирического этапа на этап научного обоснования и расширяет возможности целенаправленного и полноценного применения растительных препаратов.

Грузинская народная медицина имеет многовековые традиции, чему способствовала богатая флора Грузии. На основании богатого опыта лечения флорой Грузии в X-XVI веках были созданы медицинские труды Кананели (усцоро карабадини), Зазы Панаскертели (самкурнало цигни), Давида Багратиони (Ядигар Дауди) и другие. (4.5)

Терапия лечебными травами особенно эффективна при хронических заболеваниях. Несмотря на выдающиеся достижения современной фармакологии, интерес к фитотерапии в настоящее время не уменьшился, а наоборот растет, так как в отличие от синтетических препаратов, фитопрепараты не вызывают резистентность и влияют положительно одновременно на различные органы и системы. Это дает возможность комплексного лечения на фоне уменьшения количества медикаментов. При резистентности к антибиотикам, дисбактериозе, аллергии и некоторых заболеваниях желудочно-кишечного тракта фитотерапия может стать единственной альтернативой лечения и профилактики заболеваний.

Результаты лечения ясно указывают на одно из важных свойств «Фертилогена», в частности, на его действие, восстанавливающее проходимость маточных труб, подготовки эндометрия к имплантации. Суть этого свойства мы должны искать в свойствах тех трав, из которых изготовлен сбор.

В заключение можем отметить:

1. «Фертилоген» является безопасным и неинвазивным методом для реабилитации маточных труб. Побочных явлений нами отмечено не было.

2. «Фертилоген» может быть рассмотрен как эффективное противовоспалительное средство, на фоне которого уменьшается спаечный процесс, улучшается как анатомическое, так и функциональное состояние репродуктивных органов, в результате чего и наступает беременность.

3. «Фертилоген» может быть рекомендован для внедрения в практику репродуктологов и гинекологов, как базисная, а в некоторых случаях и монотерапия (по усмотрению лечащего врача) в консервативном лечении трубно-перитонеального бесплодия.

4. Применени «Фертилогена» при подготовке к ЭКО улучшает процесс имплантации оплодотворенной яйцеклетки в эндометрий и таким образом повышается количество удачных ЭКО

Список литературы:

1. Е.Ф.Петрович, И.Б.Манухин. Инновационный подход к лечению трубно-перитонеального бесплодия. Гинекология. 2010; 03; 12-20

2. Г.Т.Сухих, Т.Ф.Назаренко. Современные подходы к диагностике и лечению. М.: ГЭОТАР-Медиа. 2010

3. В.Н.Серов и соавт. Воспалительные заболевания органов малого таза: Диагностические критерии и принципы лечения. «РМЖ» N1 от 31.01.2011, с. 46

4. Иадигар Дауди – Грузинская медицинская энциклопедия (авт. Давид XI – Дауд Хан). Выпустил Владимир Котетишвили (1938г)

5. Заза Панаскертели, лечебная книга-карабадин. Рукопись XV в, Сакмедгам, Тбилиси 1950.

6. Tubal Factor infertility.Roma, Italy. Catalino GF, Muzii L., Marina R.2006

7. Influence of history of Pelvic Inflammatory Disease (PID).USA, Sietle, Mueller BA. at all. 2010

8. <http://www.fertilogen.ge>

RESUME

The Treatment of Tubo-peritoneal Infertility with “Fertilogen”

B.Gorgoshidze M.D.Ph.D. Center of Reproduction “Universe”,

L.Rurua – Phytotherapeutist, author of “Fertilogen”

Fertilogen is parapharmaceutical medicine in treatment of women tubo-peritoneal infertility.

Since 2008 in 123 women aged from 17 to 43 years, tubo-peritoneal infertility was diagnosed for 1 to 17 years.

In named patients we used FertiloGen in treatment of tubo-peritoneal infertility. After treatment of functional and anatomical disorders of the tubes, the most of patients become pregnant. Concluding the results of treatment using FertiloGen, we could infer, that named medicine is an noninvasive and effective anti-inflammatory pharmaceuticals, which reduces adhesions, improves anatomical and functional conditions of the fallopian tubes.

We recommend FertiloGen for daily using in reproductological and gynaecological practice.

1. Фертилоген – сбор трав для приготовления отвара
2. Патент автора
3. Экстракт фертилоген

ВИЯВЛЕННЯ ПОШКОДЖУЮЧОЇ ДІЇ НАНОМАТЕРІАЛІВ ШЛЯХОМ ОЦІНКИ ПЕРЕКИСНОГО ОКИСНЕННЯ МЕМБРАННИХ ЛІПІДІВ СПЕРМАТОЗОЇДІВ БИКА IN VITRO

Демецька Олександра Віталіївна

кандидат біологічних наук

доцент кафедри медицини праці, психофізіології та медичної екології
Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика

Рябовол Василь Миколайович

аспірант кафедри гігієни та екології №2

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Діденко Марія Миколаївна

кандидат біологічних наук

старший науковий співробітник

ДУ «Інститут медицини праці імені Ю.І. Кундієва»

Необхідність постійного вдосконалення альтернативних методів тестування токсичності наноматеріалів *in vitro* визначається високою швидкістю розвитку нанотехнологій, а сучасні альтернативні методи тестування речовин хімічного та біологічного походження, в тому числі й наноматеріалів, у багатьох випадках мають стати заміною загальноприйнятим токсикологічним дослідям на лабораторних тваринах. Токсичність наночастинок зумовлена, насамперед, розвитком оксидативного стресу, перекисним окисненням мембран з подальшим збільшенням їх проникності, порушенням функцій та руйнуванням [1].

Вибір як тест-об'єкту сперматозоїдів обумовлений тим, що незважаючи на порівняно короткий (до декількох годин) період життя, їх біологічні особливості (плазматична мембрана і акросома, що представляють собою ліпопротеїдні та глікопротеїдні утворення, щільність упаковки білків і нуклеїнових кислот в ядрі, малий вміст води, низький рівень метаболізму в нерухомому стані) зумовлюють велику стійкість до зовнішніх впливів. У той же час, сперматозоїди більш чутливі до оксидативного стресу, ніж інші клітини, через велику кількість поліненасичених жирних кислот, які легко піддаються перекисному окисненню, незначну кількість цитоплазми, що містить низьку концентрацію ДНК-відновлювальних систем та антиоксидантних ензимів, які виявляються нездатними захистити клітинну мембрану на рівні хвоста і акросоми. Накопичення перекисів ліпідів у тканинах супроводжується руйнуванням молекулярної структури клітинних мембран, найважливішими компонентами яких є фосфоліпіди. Інтенсифікація процесів перекисного окислення ліпідів залежить від ступеня пошкодження мембран сперматозоїдів.

Було оцінено пошкоджуючу дію наступних наноматеріалів: комплексу оксиду титану, допованого сріблом (нанокомпозит TiO_2+Ag , масова частка $\text{Ag} \sim 4$ мас.%, середній аеродинамічний діаметр частинок у розчині становив 43,9 нм), та нанопорошку оксиду титану (TiO_2), синтезованого методом термічного розкладу (середній аеродинамічний діаметр частинок у розчині становив 46,84 нм), які було стабілізовано глюкозо-цитратним буфером (розмір частинок визначали методом динамічного розсіювання світла за допомогою приладу DinaSizer («Fritsch», Німеччина). В якості скринінгового методу визначення токсичності та пошкоджувальної дії наноматеріалів *in vitro* з використанням як тест-об'єкту сперматозоїдів великої рогатої худоби було адаптовано та використано відомий метод вилучення фосфоліпідів з мозку щурів [2]. Визначення оптичної густини отриманих фосфоліпідних екстрактів за допомогою приладу спектрофотометр ULAB 101UV (при довжині хвилі 540 нм) свідчить на користь руйнування молекулярної структури мембран сперматозоїдів, що були експоновані наноматеріалами, та вивільнення фосфоліпідів.

Отримані результати кореспондують із даними морфологічного аналізу аномалій сперматозоїдів, експонованих досліджуваними наноматеріалами: частка їх дефектів була значно більшою у дослідних зразках (61% при впливі нанокомпозиту TiO_2+Ag та 39% при впливі TiO_2) порівняно із контролем (20%). При оцінці головки сперматозоїдів було зазначено її набряк та відсутність акросомальної області, яка частіше виявлялась у всіх спостереженнях. Дефекти хвоста сперматозоїдів характеризувалися його вкороченням, закрученням та набряком, що вказує на їх низьку рухливість. Крім цього визначалася агрегація сперматозоїдів (їх скупчення), що додатково свідчить про їх патологічний стан. Після експозиції сперматозоїдів нанокомпозитом TiO_2+Ag виявлено значну кількість залишкових тілець, що є результатом загибелі клітин. Зазначені зміни, поряд із виявленими аномаліями сперматозоїдів, свідчать на користь більш вираженого патологічного впливу нанокомпозиту TiO_2+Ag .

Таким чином, запропонований експрес-спосіб може бути використаний в якості скринінгового при дослідженнях наноматеріалів *in vitro*.

Список літератури:

1. Horie M., Tabei Y. Role of oxidative stress in nanoparticles toxicity. Free Radic Res. 2020 Dec 18:1-12. doi: 10.1080/10715762.2020.1859108
2. Folch J., Lees M., Sloane Stanley GH. A simple method for the isolation and purification of total lipides from animal tissues. J Biol Chem. 1957 May;226(1):497-509.

ИЗУЧЕНИЯ АЛЛЕРГЕНОВ У ДЕТЕЙ АЛЛЕРГИЧЕСКИМ РИНИТОМ

Жумаева З.Ж.

Бухарский государственный медицинский институт,
Узбекистан

Аллергические заболевания являются глобальной проблемой здравоохранения. Наиболее часто как среди детского, так и среди взрослого населения встречается аллергический ринит. По данным ВОЗ более 40% населения развитых стран имеют признаки аллергической готовности. В настоящее время частота аллергического ринита в общей популяции составляет 10-20% и при этом эти цифры имеют тенденцию дальнейшего роста данного заболевания [1,4,8]. Это заболевание ограничивает жизнедеятельность детей, снижает их социальную и физическую активность, а также качество жизни и общее благополучие в целом [4].

Ключевые слова: аллергия, ринит, экология, эпидемиология, популяция

Согласно результатам эпидемиологических исследований, аллергическим ринитом страдают около 20% населения всех возрастных групп. По разным данным, у 54-75% больных с аллергическими заболеваниями выявляется наследственная предрасположенность должным образом не отражены взаимосвязь течения АР с функциональным состоянием вегетативной нервной системы (ВНС), особенности проявления вегетативных изменений при различных формах и тяжести течения заболевания, их динамика под воздействием различных методов лечения, целенаправленной коррекции, морфологические изменения тканей полости носа с учетом исходного вегетативного тонуса (ИВТ) организма [2,3,5].

Таким образом, анализ современной литературы показал, что проблема формирования и течения АР у детей является одним из значимых аспектов медицины, в том числе оториноларингологии и аллергологии[6].

На возникновение и течение аллергических заболеваний существенное влияние оказывают климатогеографические условия окружающей среды обитания человека, этнические особенности населения, образ жизни и питания, индивидуальная реактивность организма, то есть заболевание имеет четко очерченные региональные особенности.

Цель исследования: определить особенности выявленных аллергенов у детей аллергическим ринитом

Материалы и методы исследования: Объективизация и верификация диагноза достигалась путем обязательного подтверждения его клинико-лабораторных показателей, т.е., характерных жалоб и аллергологического анамнеза, включая наличие влияния факторов риска развития аллергии, клинических симптомов, характерных изменений общего анализа крови, кожных аллергологических тестов, IgE в сыворотке крови носовом секрете,

положительных результатов лечения при применении антигистаминных препаратов в прошлом. В случае, когда не представлялось возможным определение причинно-значимых аллергенов, верификация диагноза проводилась на основе оценки в динамике других вышеперечисленных показателей.

Все 217 детей АР были разделены на две группы. Первую группу составили 92 детей КАР. Вторую группу были включены 125 детей САР. В свою очередь в каждой группе выделены 3 подгруппы с учетом состояния ИВТ.

Результаты и их обсуждение: Перечень аллергенов АР изучено на основании жалоб больных и их родителей, истории развития заболевания и жизни, скарификационных аллергологических проб.

Из общего количества обследованных лишь 56 (25,8%) детей и их родители приводили название аллергенов, при контакте которым и началось заболевание и ухудшается течение АР. Из них 38 приводили в качестве причинного аллергена только один, 10 - два, 6 - три, 3 - четыре, 1 - пять и более. Среди данного контингента преобладали дети САР по сравнению КАР, соответственно 37 (66,1%) и 19 (33,9%). Девочки (34-60,1%) причинный аллерген заболевания лучше по сравнению с мальчиками (22-39,9%). 14 (25%) лиц сами вычислили вид аллергена, а у остальных 42 (75%) вид аллергена был выявлен врачом аллергологом ранее до настоящего исследования. Перечень причинных аллергенов, которые указывали больные и их родители приведены в таблице 1.

Как видно из таблицы наиболее часто больные указывали на домашнюю пыль, перо подушки, шерсть овцы и собаки, яйцо. Эти же аллергены часто фигурировали при полисенсibilизации. Девочки чаще указывали на запах цветов, стиральный порошок, шерсть овцы и собаки, мальчики - цитрусовые плоды, запах цветов, грецкий орех, шерсть овцы и собаки.

Всего в 158 (72,8%) детей АР и их родители указывали на наличие аллергических заболеваний у родственников. По отношению к обследуемому ребенку – пробанду аллергические заболевания проявлялись в 38 (24,1%), восходящем и 30 (19%) – в боковых направлениях генеалогического дерева, а 90 (56,9%) выявлено их сочетание в различных вариациях.

У родственников 28 (17,7%) обнаружена пищевая аллергия, 20 (12,7%) - аллергический ринит, 19 (12%) лекарственная аллергия, 14 (8,9%) – бронхиальная астма, 14 (8,9%) – аллергический дерматит, 6 (3,7%) – крапивница и 57 (36,1%) их сочетание.

Перечень и частота перенесенных ранее заболеваний, как пусковой фактор для развития АР представлен в рисунке 1.

Таблица 1.

Перечень аллергенов по данным опроса детей аллергическим ринитом и их родителей, в процентах

Вид аллергена	Выявленные случаи аллергии, в абсолютных цифрах		
	девочки n=124	мальчики n=93	общее n=217
домашняя пыль	73	66	139
перо подушки	66	47	113
шерстяная одежда	47	31	78
стиральный порошок	47	10	57
Холод	12	16	28
парфюмерные изделия	49	12	61
кондиционированный воздух	7	7	14
запах табака	13	19	31
запах цветов	68	44	112
полынь	42	37	79
лебеда	41	33	74
шерсть овцы	29	44	73
шерсть кошки	18	14	32
шерсть собаки	31	41	72
шерсть скота	11	42	53
рыба	19	21	40
яйцо	56	49	105
цитрусовые плоды	17	19	36
красная свекла	13	11	33
грецкий орех	36	41	77
сенсibilизация к:			
- одному аллергену	42	36	78
- двум и более аллергенам	82	57	139

Всем 217 больным проведена кожная скарификационная проба.

Типы выявленных реакций скарификационной пробы представлено в таблице

Таблица 2.

Типы выявленных реакций скарификационной пробы у больных аллергическим ринитом

Группа больных	Выявленные типы реакций, в абсолютных цифрах			
	Резко-положительная (++++)	Положительная(++)	Слабоположительная(+)	Сомнительная(±)
Первая группа, n=92	27	29	33	3
Подгруппа 1А, n=46	19	14	12	1
Подгруппа 1Б, n=24	4	8	11	1
Подгруппа 1В, n=22	4	7	10	1
Легкое течение, n=20	2	4	12	2
Среднетяж. течение, n=49	7	20	21	1
Тяжёлое течение, n=23	18	5	-	-
Вторая группа, n=125	52	50	22	1
Подгруппа 2А, n=71	36	26	9	-
Подгруппа 2Б, n=28	9	12	7	-
Подгруппа 2В, n=26	7	12	6	1
Легкое течение, n=19	-	5	13	1
Среднетяж. течение, n=75	29	38	8	-
Тяжёлое течение, n=31	23	7	1	-
Всего n=217	79	79	55	4

На основании анализа частоты выявления различных аллергенов при скарификационной пробе выявлено следующее:

- видовой состав аллергенов различался при КАР и САР;
- при КАР выявлены в основном эпидермальные, бытовые, пищевые аллергены;
- причинным фактором САР выступали в основном пыльцевые аллергены, а именно - хлопчатник, пирамидальный тополь, ива, грецкий орех, полынь;

-у детей КАР более выраженная реакция отмечена при наличии сенсibilизации организма на шерсть овцы и собаки, домашняя пыль;

- у детей САР более выраженная реакция отмечена при наличии сенсibilизации организма на хлопчатник, пирамидальный тополь, ива, грецкий орех, полынь.

Таким образом, у детей АР с помощью скарификационной пробы выявлены различные виды аллергенов, которые имели различия при различных формах заболевания. Степень проявления аллергических реакций отличался в зависимости от формы, клинического течения АР и ИВТ организма. Все эти данные требуют внимания и являются важными при диагностике, дифференциальной диагностике, оценке клинического течения и эффективности лечения данного заболевания.

Использованные литературы:

1. Арифов С.С., Алиева В.Ш. Анализ результатов лечения больных сезонной формой аллергического ринита // Российская отоларингология. – Санкт-Петербург, 2009. – № 3. – С. 9-13.

2. Асманов А.И., Богомильский М.Р., Полуниин М.М. Современные подходы к комплексному лечению аллергических ринитов у детей // Российский вестник перинатологии педиатрии. -2011. № 56(2). –С. 85-93.

3. Балаболкин И.И. Современная концепция патогенеза и принципы терапии аллергических заболеваний у детей // Педиатрия. -2003. - № 4. - С. 52-57.

4. Жумаева З.Ж. Сравнительная хаоактеристика и распространенность аллергического ринита у детей. // Доктор ахборотномаси, Вестник врача 2021 № 1 (98) С.33-36.

5. Камаев А.В., Трусова О.В., Коростовцев Д.С., Макарова И.В. Практика ведения пациентов раннего возраста с аллергическим ринитом: возможности дезлоратадина (Эриуса) // Аллергология и иммунология в педиатрии. -2015. - №3(42). –С. 10-18.

6. Нарзуллаев Н.У., Современный взгляд на лечение аллергического ринита. Инфекция , иммунитет и фармакология №2.Ташкент. с.135-138. 2019г.

ЗАЛЕЖНІСТЬ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ СИСТЕМИ ЗОВНІШНЬОГО ДИХАННЯ ВІД ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА СПОСОБУ ЖИТТЯ У СТУДЕНТІВ І-ІІ КУРСІВ

Хомишин Володимир Павлович

доцент кафедри фізичного виховання і спортивної медицини Львівського національного медичного університету ім.Данила Галицького

Новицький Олександр Олександрович

старший викладач кафедри фізичного виховання і спортивної медицини Львівського національного медичного університету ім.Данила Галицького

Веревкін Олег Олегович

старший викладач кафедри фізичного виховання і спортивної медицини Львівського національного медичного університету ім.Данила Галицького

Однією з важливих систем, яка визначає фізичну працездатність у молодих людей 18-20 років у процесі адаптації до навчальної діяльності є система зовнішнього дихання. Особливості функціонування системи дихання у студентів висвітлені в ряді публікацій [1,2,5,6], однак проблема особливостей функції зовнішнього дихання вивчена недостатньо. Погіршення стану здоров'я у студенської молоді, зокрема захворювання дихальної системи займають в загальній структурі захворюваності значну частку. Сукупність факторів, що формують та впливають на стан здоров'я молоді залежать, згідно даних ВООЗ, від стану довкілля (на 18%-20%), та від способу життя (на 50%-52%) [3,4].

Метою нашої роботи стало вивчення особливостей функціонального стану системи зовнішнього дихання у студентів І-ІІ курсів в залежності від способу життя та чинників навколишнього середовища.

Методи дослідження. Функцію зовнішнього дихання аналізували за показниками спірометрії (ЖЕЛ, ФЖЕЛ), проводили аналіз медичних карток та опитування за допомогою анкетування.

Результати досліджень та їх обговорення. В ході дослідження було проаналізовано 52 медичні картки студентів І-ІІ курсів. Було визначено частку тих, що часто хворіють респіраторними захворюваннями, також тих, що мають порушення постави. При обробці результатів анкетування визначено кількість студентів, що відвідують навчально-тренувальні групи з видів спорту, а також, кількість студентів, що проживають в сільській та міській місцевостях. Оцінка ЖЕЛ, та ФЖЕЛ показала, що у студентів які часто хворіли показники відповідно були нижче від показників норми. Також, при порівнянні була відзначена різниця в показниках осіб, що проживали в місті та сільській

місцевості. У студентів, що проживали в сільській місцевості показники були достовірно вищі.

Таким чином, дослідження дозволило визначити фактори негативного та позитивного впливу на функціональну активність системи зовнішнього дихання в молодих осіб 18-20 років. Вважаємо перспективним напрямком проведення моніторингу стану системи зовнішнього дихання студентів протягом всього періоду навчання в вузі.

Література :

1. Адаптація дихальної системи до фізичних навантажень / Н.М. Скрипник, І.О.Іванюра, В.М.Раздайбедін, С.Г.Лисенко // Вісник ЛНУ ім. Т.Г. Шевченка. Серія: хіміко – біологічні науки. -2012.- № 17(9).- С.21-24

2. Магльований А.В., Кунинець О.Б., Хомишин В.П. Характеристика фізичної працездатності студентів-спортсменів // Фізіологічний журнал том 65, №3 2019 додаток С.29- 30

3. Хомишин В. П., Новицький О. О., Веревкін О. О. ЗНИЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ, НАСЛІДКИ, МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ. І Міжнародна научно-практична конференція «PRIORITY DIRECTIONS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT» 27-29 вересня 2020 года в г. Киев, Украина. С.106-108

4. В.П. Хомишин, А.О. Соломонко, О.О. Новицький, О.Б. Романюк Ризик виникнення та профілактика бронхоспазму фізичного навантаження у представників атлетичних видів спорту// Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького, 2018, т 20, № 91,

5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2006 році [Електронний ресурс] / Міністерство охорони стан навколишнього природного середовища України.- 2006.-548с. Режим доступу до бази : [http // www. menr.gov.ua](http://www.menr.gov.ua)

6. Українська База Медико-Статистичної Інформації [Електронний ресурс]: за даними центру медстатистики 2015 р.- Режим доступу до бази : [http // medstat.gov.ua](http://medstat.gov.ua)

FORMATION OF INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON THE BASIS OF CLOUD SERVICES

Sazhko Halyna,

Ph.D., Associate Professor
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

Nechuiviter Olesia,

D.Sc, Professor
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

INTRODUCTION. Last several decades can be characterized as years of the formation of a new information culture and the increasing use of information and communication technologies in education. Special attention is paid to the introduction of modern distance technologies and e-learning technologies into education.

Radically changing the educational process, its accessibility, content and interaction of the subjects of the educational process through technologies such as the Web, virtual, cloud is enhanced. Actual and timely in the current conditions is the introduction of cloud technologies and services into the system of the educational process and the formation of an information environment.

The introduction of cloud technologies improves the quality of the educational process and reduces the costs of acquiring the necessary software. Also, cloud technologies are an alternative to traditional forms of the educational process; they make it possible to build an individual trajectory of learning, conduct interactive classes and group work, which in turn has a number of positive moments:

- allows students to develop skills in the Internet;
- develops a unified information environment;
- creates conditions of the presence in the educational environment at different times and independently of each other of the participants in the educational process;
- allows creating, developing and using managing information and educational resources;
- allows changing the role status of the teacher;
- increases the flexibility of software and the environmental friendliness of computer technology [1].

SUMMARY. The use of cloud computing technologies is an effective way to improve the information and educational environment [2]. The use of cloud technologies for the organization of the "academic cloud" provides effective access to the training resources of the "cloud", the flexible allocation of resources, the indication of consumed services, the organization of feedback. The concept of the "academic cloud" consists of creating a set of software and hardware solutions that will be in demand in the process of organizing the educational activities of a modern university

(training courses, teamwork services, on-line services, training videos, videoconferencing services, learning environments, virtual laboratories).

Objectives of the study. The review of the available research in the field of building and using information and learning environments based on cloud technologies contributes to the formulation of the main research hypothesis: the scientific justification of the virtual information and educational environment on the basis of cloud technologies in the future will create an information and learning environment for ensuring an effective learning process for students of any specialty. Taking into account the specifics of their training and the possibility of expanding the training base by attracting information resources of other educational institutions will help teaching students in related specialties.

According to the hypothesis of research in order to achieve the goal of research, it is necessary to solve following tasks:

1. Define the theoretical principles of building a virtual information and educational environment.
2. Identify approaches to building information and educational and methodological content of the information and educational environment.
3. Identify the necessary technical platform for building a virtual information and educational environment based on cloud technologies.

One must consider the possible options for realizing such an environment and the technical conditions necessary for this. Modernization of the educational space, conducted based on interdisciplinary and interuniversity integration, informatization of the educational process, the formation of a system of continuous education, require understanding of the possibilities of using various means of information and computer technologies for building an information educational environment.

As noted in the works of Starichenko B., any technological realization of information and computing systems is obliged to ensure the fulfillment of two main functions - resource, that is, the formation, placement and storage of electronic educational resources and tools, and communication, that is, providing on-line remote access to student and teacher resources, and communication between them [3].

The main types of cloud technologies reflect the possible directions of using information and communication technologies to create educational services: SaaS (Software as a Service), PaaS (Platform as a Service), IaaS (Infrastructure as a Service).

When modeling a cloud-oriented information and teaching environment, the teacher needs to take into account the specifics of the subject content and the specific features of the student's learning activities [4].

CONCLUSION. After examining examples of cloud computing, we can say that most often educational organizations use the cloud model as "software as a service". This is due to the fact that the educational institution in this case avoids the economic and organizational costs for creating its own server and its maintenance; it becomes possible to install its own applications on the platform provided by the service provider.

The main prospect for further research is the use of the knowledge gained on the theoretical and methodological basis for the development of information and learning environments based on cloud technologies for the implementation of collaborative

mediums with foreign partner institutions. In this regard, the authors outlined the prospective stages of implementing such an environment, namely: the identification of possible partner universities and related specialties for cooperation, the definition of a list of similar disciplines and topics in them for posting materials in a common virtual information and educational environment; the coordination of subjects of joint student projects of different levels of duration; organization of a technical platform for building a common virtual information and educational environment; creation of the unified complexes of information and educational materials on the subjects of similar disciplines; formation of a unified database of students and teachers for the implementation of access to the resources of the virtual information and educational environment and joint activities.

References:

[1] Yashchun T.V., Sazhko G.I., Hromov E.V. Formuvannia virtualnogo informatsijno-osvitnjogo seredovischa na bazi hmarnih tehnologij: stan problemi // Problemi inzhenerno-pedagogichnoi osviti. Zbirnik naukovih pracj. № 47. – Harkiv: UIPA, 2015. – P. 110-116.

[2] Voronkin O. S. «Khmarini» obchyslennia yak osnova formuvannia personalnykh navchalnykh seredovyshch / O. S. Voronkin // Zbirnyk naukovykh prats: materialy druhoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii FOSS Lviv 2012, Lviv, 26–28 kvitnia 2012 r. – Lviv, 2012. – P. 143-146.

[3] Starichenko B.E. Principy postroenija informacionno-tehnologicheskoi modeli obuchenija // Innovacionnye tehnologii v obrazovatel'nom processe vysshej shkoly: materialy 9-j Mezhdunar. nauch. konf. Ekaterinburg. – 2012. – P. 46-51.

[4] Sazhko G., Shehovtcova V. Concerning the possibility of using cloud technologies in the organization of self-sustaining work of students / Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (29), Issue: 57, 2015.- P. 43-47.

УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Івершинь Анжеліка Геннадіївна

кандидат педагогічних наук, доцент
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна

Просенюк Анжела Іванівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Одеса, Україна

В освітній практиці закладів вищої освіти України, який набув трансформаційних змін в умовах пандемії, відбувся перехід на дистанційне навчання, за допомогою якого студенти повинні одержувати, переробляти і використовувати навчальну інформацію для оволодіння базовими компетенціями, формувати себе як фахівця.

Цілком розуміло, що в сучасних умовах для вирішення цих завдань освітній процес зажадав від педагогічної спільноти інтенсивного впровадження нових освітніх технологій. З метою оптимізації освітнього процесу, викладачами кафедри теорії та методики дошкільної освіти ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» проводилось дослідження й розробка інформаційно-освітнього середовища, що поєднує технології традиційного «аудиторного» навчання з технологіями електронного, дистанційного та мобільного навчання, так зване «змішане навчання» (Blended Learning), «гнучке навчання» (Flexible Learning) [4]

Ця технологія виникла в кінці ХХ ст. у США й отримала багато прихильників. У нашій країні питанням впровадження технології змішаного навчання присвячено дослідження Н. Балик, Л. Данькевич, М. Коваль, Н. Рашевської, О. Тарнопольського та ін. [1]

Опишемо результати апробування та впровадження в освітній процес факультету дошкільної педагогіки та психології технології змішаного навчання, а саме технології так званого, «перевернутого» навчання.

Технологія «перевернутого навчання» Дж. Бергманн, А. Самс, Д. Беррет, М. Горман, Г. Грин, Г. Маршал, К. Фултон визначається дослідниками як інноваційна, така, що спрямована на зміну освітніх завдань в системі «педагог - учень» таким чином, що учні самостійно опановують навчальний матеріал наступного заняття, адже аудиторні години використовуються для опрацювання

практичного матеріалу. При цьому роль викладача з менторського викладання змінюється на роль тьютора, фасилітатора, коуча.

Дослідження проводилось на протязі другого навчального семестру 2020-2021 року; учасниками стали 56 студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта». У навчанні студентів на заняттях ми використовували платформу «Word Offis 365», де були розміщені відеоматеріали та презентації навчальних дисциплін («Основи образотворчого мистецтва з методикою образотворчої діяльності у ЗДО», «Методика музичного виховання дітей дошкільного віку»), які побудовано таким чином, що студенти мали можливість використовувати відеоматеріал, який створив викладач, ресурси Інтернету, You Tube каналу.

Розробка інформаційно-освітнього середовища для «змішаного навчання» передбачала певну спрямованість завдань за метою та змістової наповненістю: культурно-пізнавальну, художньо-естетичну, художньо-творчу, емоційно-рефлексивну.

Метою культурно-пізнавального напрямку було визначено активізацію інтересу до мистецтва і культури, розвиток художньо-естетичного світобачення студентів майбутніх вихователів. За цим напрямом організовувалися онлайн-екскурсії до всесвітньо відомих картинних галерей та музеїв, міських музеїв мистецтва тощо.

Метою художньо-естетичного напрямку було обрано естетичне пізнання світу та відображення естетичного відношення автора у мистецтві.

За художньо-творчим напрямом передбачалося занурення студентів майбутніх вихователів у творчу діяльність, використання в творчих доробках засобів виразності різних видів мистецтв (образотворче мистецтво та музика), розширення досвіду зі створення зображення за допомогою різних інноваційних технік. Було проведено обговорення відеороликів, майстер-класів за темою.

Емоційно-рефлексивний напрям був пов'язаний з вивченням свого творчо-пошукового потенціалу. На платформах Teams та ZOOM створювалися умови для демонстрацій презентацій студентів з певної теми, порівняльного аналізу студентських робіт; проведено обговорення відеороликів, студентських презентацій тощо. Процес обговорення контролював викладач та надавав необхідну допомогу.

Анкетування, яке провели серед студентів майбутніх вихователів, дозволило оцінити ефективність завдань за кожним напрямом, а також виявити труднощі, які виникали в процесі опрацювання навчального матеріалу.

Результати анкетування студентів майбутніх вихователів зазначили, що «перевернуте навчання» є новим як для студентів, так і викладачів і потребує активізації зусиль всіх учасників освітнього процесу. Решта студентів ще не готові вільно працювати за новими технологіями.

Так, 11% студентів стикалися з певними труднощами за технологією «перевернутого навчання» за культурно-пізнавальним напрямом; 27% зазнали труднощів за художньо-естетичним, 43% художньо-творчим, 9% за емоційно-рефлексивним. Однак, переважна більшість студентів майбутніх вихователів з такими труднощами не зіткнулась.

Анкетування також продемонструвало, що технологія «перевернутого навчання» підвищує інтерес та активність студентів до навчальної дисципліни, заохочує майбутніх вихователів до активного використання отриманих знань.

Перегляд відеоматеріалів у позаурочний час дозволяє більш ефективно використовувати отримані знання на занятті, надає можливість урізноманітнювати опанування навчальним матеріалом.

Перевагами технології «перевернутого навчання» є:

- новизна в освітньому процесі;
- можливість більш ефективно використовувати аудиторний час, розраховувати свій час на підготовку до занять;
- розвивати навички планування;
- формувати почуття впевненості, відповідальності;
- створення «ситуацій успіху» у навчанні;
- можливість проявити свій творчо-пошуковий потенціал.

Однак, технологія «перевернутого навчання», має також і низку недоліків.

1. Слабкий контакт між студентами, хоча деякі завдання пропонують колективну творчість або обговорення.
2. Відсутність достатньої кількості навчально-методичних матеріалів та їх не адаптованість до такої форми навчання.
3. Відсутність якісної технічної підтримки освітнього процесу.

Список літератури

1. Биков В.Ю., Кухаренко В.М., Сиротенко Н.Г., Рибалко О.В., Богачков Ю.М. Технологія розробки дистанційного курсу: навчальний посібник За ред. В.Ю. Бикова, В.М. Кухаренка. К.: Міленіум 2008. –324 с
2. Бирка М. Теоретико-методичні основи використання інтелектуальних технологій у професійній діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін. Нова педагогічна думка, 2013, №3, С.3-6.
3. Євтух М. Б., Волощук І. С. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства. Педагогіка і психологія. 2008. № 1 (58). С. 70 –74
4. Poster. URL : <http://www.deanz.org.nz/flexible-learning/> (дата звернення: 10.04.2021)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ В ОБУЧЕНИИ

Алдабергенова Айгуль Оналбековна,
к.п.н., и.о.ассоциированного профессора (доцента),
Жетысуский университет им. И. Жансугурова

Даулбаева Зарема Манатовна,
Студентка 4 курса,
Жетысуский университет им. И. Жансугурова

На сегодняшний день большое внимание уделяют внедрению мобильного обучения в образовании. Мобильное обучение связано с электронными устройствами и дистанционным обучением. В связи с положением страны на сегодняшний день, мобильное обучение как никогда актуально. Благодаря мобильному обучению и мобильным технологиям, образовательный процесс проходит свободно, не зависимо от времени и места.

Д. В. Погуляев говорил о мобильном обучении так: «Мобильное обучение является формой организации учебного процесса, основанной на применении мобильных компьютерных устройств и беспроводной связи» [1, с. 80]

Под мобильным обучением стоит понимать, такую форму учебного процесса, при котором практическая и познавательная деятельность учащихся происходит с помощью мобильных устройств и технологий.

Б.Е. Старченко относя мобильные технологии к современным тенденциям развития информатики и ИКТ, выделяет их следующие достоинства:

- При проведении учебных занятий с применением мобильных технологий, не требуется специализированных компьютерных классов;
- Мобильные устройства могут быть использованы в любом месте и в любое время;
- Оперативность- мгновенный доступ к необходимой информации;
- Возможность организации взаимодействия учителя и ученика при решении учебных задач;
- Относительная экономичность (в сравнении с ПК)
- Повышенная мотивация учащихся [2, с. 11].

Мобильные устройства развиваются непрерывно, предоставлено огромное количество разных мобильных устройств. Под мобильными устройствами мы понимаем смартфоны, планшеты и мобильные телефоны. Мобильное обучение является легким по содержанию и применению, и чаще используется для предоставления учащимся аудио, видеоматериалам, а также доступ к различным тестовым заданиям и опросникам.

Мобильные технологии предоставляют возможности по организации взаимодействия между участниками образовательного процесса.

С развитием мобильных технологий начали активно развиваться и мобильные приложения.

На сегодняшний день, имеется огромное количество категорий приложений. При помощи мобильных приложений, у людей есть возможность быстрого обмена сообщениями друг с другом, отслеживание геолокации, создание аудио, видео и фото, а также возможность саморазвития и самообразования.

Мобильные приложения – это программное обеспечение, предназначенное для мобильных устройств. Образовательные учреждения проявляют большой интерес к использованию технических средств в образовании. Многочисленные приложения для мобильных телефонов все чаще используются в преподавании и обучении. Ряд исследователей предположили, что мобильные приборы представляют собой бесценный ресурс в учебном процессе. Они могут помочь учащимся и педагогам собирать информацию, доступ к контенту, общаться и сотрудничать. Педагоги утверждают, что использование приложений для мобильных телефонов в преподавании и обучении дает позитивные идеи и преимущества, которые мотивируют студентов лучше учиться и понимать.

Давайте рассмотрим, какие же приложения можно использовать на уроках информатики и в целом в образовательном процессе.

Приложение которое Вам отлично поможет использовать на уроках это Kahoot.

Kahoot [3] – игровая обучающая платформа, используемая в классе, школе и других учебных заведениях. Представляет собой каталог игр, каждая из которых является викториной. Kahoot можно использовать для проверки знаний учащихся.

SoloLearn [4] – программа для изучения программирования. Можно самому выбрать язык, и пройти курс.

Quizizz [5] – удобный сервер для создания викторин, опросов, тестов. Отлично подойдет для формативного оценивания знаний учащихся.

Nearpod – приложение которое позволяет педагогам создавать интерактивные уроки. С помощью этого приложение учителя могут создавать уроки и делиться ими сразу с учениками. Занятия состоят из слайдов, в которые можно добавлять текст, видео, аудио и различные тесты. Ученики знакомятся с предоставленным материалом, отвечают на тестовые задания, и учитель мгновенно получает результаты выполненной работы.

Castle quiz – приложение которое позволит проверить свои знания по самым разным предметам (история, география, биология, математика, информатика, химия, физика, русский язык и др.) После каждой интеллектуальной битвы можно узнать правильные ответы, а по некоторым предметам — получить объяснения. Castle quiz — затягивающая штука, которая помогает знаниям быстрее и надёжнее отложиться в голове.

Так можно с уверенностью сказать, что внедрение мобильных технологий в образовательный процесс является необходимым переходом в систему качественного образования.

Использование в образовательном процессе мобильных технологий открывает широкие возможности в деятельности педагогов, классных руководителей, расширяя взаимодействие с другими участниками образовательного процесса.

С миром смартфонов связаны интересы многих подростков, и именно этот ресурс необходимо использовать для активизации социально-педагогической работы в школе. Основным фактором, обеспечивающим эффективность воспитательного процесса, является личностная включенность обучающихся в жизнь образовательного учреждения. Использование новых и увлекательных для молодого поколения технологий, поможет обеспечивать эту включенность.

Применение современных информационных технологий в работе педагога помимо решения психологических задач, способствует повышению информационной культуры учащихся, родителей. Мобильные технологии позволяют усилить мотивацию ребенка, оптимизируют воспитательный процесс, вовлекают в него обучающихся как субъектов образовательного пространства, развивают самостоятельность, творчество и критическое мышление детей. Одним из источников мотивации является занимательность. Возможности смартфонов и планшетов здесь неисчерпаемы, и очень важно, чтобы эта занимательность не стала преобладающим фактором, чтобы она не заслоняла учебные цели.

Список литературы:

1. Погуляев Д. В. Возможности применения мобильных технологий в учебном процессе // Прикладная информатика. – 2006. – № 5. – С. 80–84.
2. Стариченко Б. Е. Профессиональный стандарт и ИКТ-компетенции педагога // Педагогическое образование в России. – 2015. – № 7. – С. 6–15.
3. <https://kahoot.com>
4. <https://www.sololearn.com>
5. <https://quizizz.com/join/>

ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ WEB-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Алдабергенова Айгуль Оналбековна,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент) м.а.,
I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Есенгабылов Ильяс Жансеркенович ,
п.ғ.к., аға оқытушы,
I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Жасыбаева Гаухар Бақтыкенқызы,
«Информатика» мамандығының I курс магистранты,
I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлестіру және жаңа қоғамда ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол кезде өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді. Білімді болумен қатар ақпараттық қоғамда, жаһандану заманында өз білімді қажетіңе пайдалана білу өте маңызды. Білім беруді дамытудың жаһандық үрдістерін тиімді қолдану креативті қызмет етуді талап етеді.

Веб-технологиялар сілтемелер жасауға мүмкіндік береді, олар бастапқы құжат ішінде ғана емес, сонымен қатар сол компьютерде орналасқан кез келген басқа құжатқа ауысуға, және ең маңыздысы, Интернет желісіне қосылған кез келген компьютерге қосылған кез келген құжатқа ауысуға мүмкіндік береді. Веб-технологиялардың дамуымен веб-беттерді құрастырушылар Web-беттердің логикалық құрылымның сипатталуы мен осы веб-беттің сыртқы түрінің сипаттамаларын бөлу принципін ұстана бастады. Кейбір HTML/XHTML нұсқалары үшін осы қағиданы сақтау міндетті. Бұл ұстаным HTML-құжаттың мазмұнын дизайн мен орналасуынан ажыратуға мүмкіндік береді.

Заманауи желілік технологиялар бізге мыналарды жасауға мүмкіндік береді: веб-сервер; сайттар, порталдар және блогтар; электрондық пошта; форумдар; чаттар және ICQ ұқсас; бейнеконференциялар, вебсеминарлар, телеконференциялар; wiki-энциклопедиялар.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру еліміздің даму стратегиясының негізгі бағыттарының бірі, себебі XXI ғасыр – білім беру жүйесін ақпараттандыру ғасыры. Интернеттің білім беру, ғылым т.б. жүйелеріндегі рөлі ақпараттық білімнің, ақпараттық орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді

етудегі және жаңа ақпараттық қоғамда кәсіпкерлік қызметтің басты құрамды бөлігі болып табылатын ақпараттық бейнесін қалыптастырудағы алатын орнымен қамтамасыз етіледі.

Егер интернет туралы дербес әңгіме қозғасақ, аталған сала өзінің қазіргі даму қарқынымен және әлеуетімен таңқалдырады. Интернеттің әлемдік кеңістікте табысты әрі аса жылдам дамуының мысалы ретінде «Google» және «Yahoo» іздеу жүйелерін келтірсек те жеткілікті ғой деп ойлаймыз. Өйткені, аталған жүйелер Интернеттің жарнама таратудағы ерен мүмкіндігін көрсетеді. Бүгінде ақпаратты интернет-БАҚ-тарға орналастырудан да пайда мол. Себебі, ол дәстүрлі жарнамалық жүктемелерге қарағанда анағұрлым мақсатты және бағдарлы сипатқа ие.

Қазіргі кезде еліміз ақпараттық технологиялар саласындағы екпінді жобаларға, атап айтқанда, бүгінгі күні әлемдік рынокта шын мәнінде бәсекеге қабілетті интернет-технологияларды дамытуға ерекше назар аударып отыр. Қазақстанда республикалық ауқымдағы бірнеше провайдер – «Қазақтелеком», «Nursat», «ASTEL», «KazTransCom», «Транстелеком», «Арна» («Ducat») және «Golden Telecom» қызмет көрсетсе, өңірлерде жергілікті провайдерлер белсенді жұмыс істеуде.

24.kz сайтының 02 наурыз 2021 жылғы «Қазақстанда қандай әлеуметтік желілер көп қолданылады» деген айдарындағы ұсынған деректеріне сүйенсек 2021 жылы қаңтар айында әлемдегі ең танымал әлеуметтік желі Statcounter Global Stats мәліметтері бойынша Facebook болған, оның үлесі 69,8% құраған. Келесі орындарға Pinterest (11,9%), Twitter (9,5%), YouTube (4,9%) және Instagram (2,6%) желісі орналасқан. Сонымен қатар, сайтта Pinterest әлеуметтік желісі Қазақстанда бірінші орынға жайғасқандығы, оның үлесі 32,7%-ды құрайтындығы және ең көп қолданылатын ТОП-5 әлеуметтік желінің қатарына YouTube (20,4%), «ВКонтакте» (14,9%), Facebook (13,5%) және Twitter (11,3%) енгендігі хабарланған [1].

Бүгінгі таңда компьютерлік дизайн, web-дизайн, жүйелік программалушы, администратор және тағы басқа мамандардың қажет екендігін түрлі жарнамалық газеттерден, бұқаралық ақпарат құралдарынан да көруге болады. Аталған мамандықтарды қалай дайындап, оларға қандай бағдарламалық құралдарды үйрету арқылы жетілдіруге болатыны әдістемелік жұмыстың өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. Кез келген шығармашылық мамандық сізден қазіргі заманға сәйкес компьютерлік технологияларды меңгеруге талап етеді. Шығармашылық жұмыстың қорытындысы әрқашан жаңа білім, жаңа ақпарат, ал осы ақпаратты таратудың ең жеңіл әдісі – интернетте жариялау.

Ақпараттық технологиялар мен Интернет технологиялары бірдей ұғымдар емес. Ақпараттық технология деп ақпаратты жинау, өңдеу, беру құралдары мен әдістерінің жиынтығын пайдаланатын процесс түсініледі. Интернет-технологиялар – бұл Интернетте жүзеге асырылатын ақпарат түрінде білім алудың және сақтаудың автоматтандырылған ортасы. Интернет-технологиялардың басты артықшылығы көбінесе Жер шарының екінші жағында

орналасқан бірегей эксперименттік ресурстарды пайдалану мүмкіндігі деп санауға болады.

Оқытудағы бағдарламалық-аппараттық құралдарды дамытудың қазіргі кезеңінде оқу мақсатындағы бағдарламалық қамтамасыз етудің келесі жіктелуін ұстану керек: электронды оқулықтар, пәнге бағытталған орта, зертханалық шеберханалар, тренажерлер, бақылау бағдарламалары, сөздіктер. Бұл құралдардың көпшілігі Қазақстан мектептерінде оқытуда белсенді қолданылады. Олар студенттерге желіден қажетті ақпаратты өз бетінше іздеу және алу дағдыларын дамытуға ғана емес, сонымен қатар үздіксіз білім беру идеясын жүзеге асыруға көмектеседі.

Зайцева Т.И., Смирнова О.Ю өз еңбектерінде «Интернет-технологиялар табысты кәсіби қызметтің маңызды факторларының бірі болып табылатын ақпараттық мәдениетті дамытуда, сондай-ақ қазіргі ақпараттық қоғамдағы жеке адамның әлеуметтік қорғалуында үлкен рөл атқарады», -деп атайды [2].

Енді Web-технологиялардың қолданылу салаларына тоқталып өтейік. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кәсіпкерлік қызметтің сипатын өзгертеді және кәсіпорында болып жатқан барлық процестерге зор әсер етеді. Олар кәсіпорынның ішкі өндірістік процестері мен құрылымын, оның ішінде кадр саясатын өзгертеді. Ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды енгізу кәсіпорынның даму стратегиясының және оның нарықтағы мінез-құлқының өзгеруіне әкелуі мүмкін. Бірінші болып жаңа тауармен немесе қызметпен нарыққа шығу, нарықта өз орнын құру және иелену, клиенттердің қалауын зерттеу – бұл кәсіпорынды бәсекеге қабілетті етеді. Шағын және орта кәсіпорындар ақпараттық технологияларды белсенді қолданатын болса, бәсекелестікке төтеп бере алады және дами алады. Кәсіпкер өз тауарлары мен қызметтерін жылжытумен қатар, пайдалы жеткізушілерді табу үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана алады.

Ю.Д.Романова өзінің «Информационные технологии в менеджменте (управлении)» деген еңбегінде « «Ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар көмегімен бизнесті жүргізу тек компьютерлік желілерді таратумен шектеледі», - дей отырып. Кез келген уақытта және кез келген жерде:

- жазбаша хабарламалар жіберу;
- өз кәсіпорнын, өз тауарлары мен қызметтерін ұсыну, клиенттермен кері байланысты жүзеге асыру (тапсырыстар, рекламациялар алу және т. б.);
- маркетингпен айналысу;
- қызметкерлерді іздеу;
- Іскерлік байланыстар орнату, тауарлар мен қызметтерді сатып алу;
- сатып алушылармен де, жеткізушілермен де тікелей есептеулер жүргізу керек.

Мұның бәрі менеджментте ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды сауатты пайдалану шағын және орта бизнес кәсіпорындарына жаңа деңгейге көтерілуге мүмкіндік береді»-дейді [3].

Сонымен қатар заманауи Web-технологияларды білім беру процесіне енгізу сабақтарды өткізудің тиімділігін арттыруға, материалдарды берудің

тартымдылығын күшейтуге (әртүрлі тәжірибелерді, бақылауларды, эксперименттерді қарау, online зертханалық жұмыстарды жүргізу), тапсырмалар түрлерін саралауға, сондай-ақ кері байланыс нысандарын түрлендіруде мүмкіндік береді.

Мұғалім жұмысының ең табиғи түрі-бұл сабақ, веб-технологияларды қолдана отырып, компьютерлік қолдаумен сабақ жүргізуді үйренуі керек. Пәнді оқу процесінде ақпараттық технологиялар құралдарын қолдану білімді өз бетінше алу және ұсыну қабілетін игеру, танымның жалпы әдістерін және оқу материалын игеру стратегиясын игеру саласындағы оқу процесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Web-технологиялар орталықтандырылған деректер банкінде сақталатын іс жүзінде шектеусіз ақпарат массивіне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл мұғалімдерге оқу процесін ұйымдастыру кезінде интернет желісін пайдаланушыға қолжетімді барлық білім қорына сүйенуге мүмкіндік береді.

Оқу процесінде және оқушылардың ғылыми қызметінде Web-технологияларды қолданудың негізгі бағыттарына мыналар жатады: зерттеу жұмысы үшін Интернет желісінде материалдар іздеу; конференциялар, конкурстар мен гранттар туралы ақпарат алу; конференцияға өтінімдер, баяндамалар жіберу; зерттеу жұмыстарын мектеп сайтында жариялау; оқушылардың зерттеу қызметін ұйымдастыратын орталықтармен өзара іс-әрекет жасау; басқа қалалар мен елдерде пікірлестермен хат алмасу; үй тапсырмаларын орындау; оқу процесінде мектеп оқушылары таңдаған мәселелер бойынша рефераттарды жүйелі құрастыру.

Оқыту тәжірибесіндегі ақпараттық технологиялар оқушының жеке басының шығармашылық және адамгершілік дамуына ықпал етеді және мұғалімнің әр оқушымен жеке-бағдарланған байланысын жүзеге асырады. Компьютерді оқытуда қолдану сабақтармен шектелмейді, мұнда оқу бағдарламасымен тәуелсіз жұмыс үлкен рөл атқарады. Оқушылардың жобалық жұмыс әдістерін практикада қолдану оқушылардың ортақ мақсатқа жету үшін нәтижелі бірлескен жұмыс дағдыларын игеруге ықпал етеді, басқа жалпы білім беру пәндерінің пәндік мазмұнын игерумен информатика құралдарын оқытуды интеграциялаудың алғышарттарын жасайды.

Барлық танымал зерттеулер мен бүгінгі күнге белгілі материалдарды саралай келе, web-технологиялардың алар орны мен маңызы барлық қазіргі заманда белгілі ақпараттық технологиялардың ішінде орасан болып келетінін атап өткіміз келеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/bylu-manyzdy/item/458686-aza-standa-andaj-leumettik-zheliler-k-p-oldanylady>
2. Зайцева Т.И., Смирнова О.Ю. В сб.: Информационные технологии в образовании. – М.: Издательство, 2000.– С.256.
3. Ю.Д.Романова Информационные технологии в менеджменте (управлении): учебник и практикум для академического бакалавриата / [и др.]. – Москва: Издательство Юрайт, 2018. – 478 с.

ЗАХОДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЯК ЗАСІБ УБЕЗПЕЧЕННЯ ДІТЕЙ ВІД СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ: ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Біскуп Віталій Степанович,

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет

Крижановська Анетта Вікторівна,

викладач кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет

Сучасний світ пронизаний численними суперечностями, загрозами та ризиками для життя великих груп населення. Особливою категорією осіб, які потенційно можуть потрапити у складні життєві обставини, є діти. Перебуваючи на етапі життєвого становлення, соціалізаційних процесів, діти, за обставин проблемного соціального середовища, культурних та суспільних стереотипів, недосконалої нормативно-правової бази, з великою ймовірністю отримуватимуть негативний соціальний досвід, потерпатимуть від дискримінаційних проявів, зазнаватимуть психологічних й матеріальних утисків. Деструктивний вплив на дитячу психіку у поточній перспективі руйнує нормальний перебіг дитинства, перетворюючи дитину на жертву агресивного соціального життя. Іншою негативною стороною деструкцій у житті дитини є перенесення набутих моделей поведінки у дитинстві в доросле життя, їх подальше застосування у практику щоденних взаємодій. Відповідно актуальним залишається питання створення сприятливого перебігу дитинства, задіяння інституційних механізмів попередження деструкцій у соціалізації майбутніх дорослих членів суспільства. Отже, у фокусі уваги є визначення ключових напрямків профілактики негативних явищ у соціалізації дітей, розробка механізмів уникнення соціальних ризиків та підготовки кваліфікованих фахівців, спроможних реалізувати превентивні заходи із належним рівнем підготовки.

Мільйони дітей страждають від порушень їх прав, коли їм відмовляють в належному медичному обслуговуванні, харчуванні, освіті та захисту від насильства. Глобальні трансформації, такі як розвиток цифрових технологій, зміни навколишнього середовища, тривалі конфлікти і масова міграція, повністю змінюють дитинство. Сьогодні діти стикаються з новими загрозами для реалізації своїх прав, відчувають тиск на право бути дитиною.

Ключовими напрямками унормування ситуації з попередження різноманітних ризиків, пов'язаних із недотриманням прав дітей, є процеси інституалізації діяльності та технологізації професійної діяльності фахівців у сфері соціальної роботи.

Інституалізація діяльності фахівців у сфері соціальної роботи передбачає наявність чіткої нормативно-правової бази, яка врегульовує різноаспектні напрямки роботи у чіткій та несуперечливий протокол реалізації заходів із профілактики соціальних ризиків дітей. Логіка такої регуляції виходить з потреб уніфікації підходів до цілого спектру соціальних ризиків та розробки національних стандартів, в яких визначаються обсяг прав й повноважень суб'єктів соціальної роботи та цільові групи (об'єкти), на яких спрямована відповідна діяльність, способи контролю за виконання передбачених стандартом заходів, джерела фінансування тощо.

Технологізація професійної діяльності є процесом й результатом творчої діяльності фахівців соціальної роботи, які розробляють й впроваджують у практику дієві методи, техніки, процедури профілактики щодо попередження соціальних ризиків дітей. Разом з цим, за визначенням науковців, сучасна педагогічна освіта має орієнтуватися, по-перше, на людиновимірний потенціал суспільства, по-друге, на особливості гуманітарного пізнання, єдність технологізації та духовності як принципових характеристик сучасного соціокультурного світу, необхідність балансу між логічно організованою, раціоналізованою та художньо-образними формами пізнання [1, с. 83-84].

У цьому контексті важливого значення набуває досвід викладання психолого-педагогічних дисциплін, які тематично пов'язані із підготовкою фахівців, спроможних кваліфіковано виконувати обов'язки тьюторів, наставників для осіб, які надають безпосередню допомогу й реалізують заходи з попередження соціальних ризиків дітей. У функціональному призначенні соціального педагога, як зазначає О. Безпалько, на першому місці перебувають його вміння створювати і розвивати відносини між людьми, людиною та її оточенням, активізувати клієнтів до розв'язання власних проблем, бути посередником і залагоджувати відносини між конфліктуючими індивідами, групами, забезпечувати міжінституційні зв'язки [2, с. 74].

Практико-орієнтоване навчання, з орієнтацією на превентивні методи вирішення ризикогенних обставин життєдіяльності дітей, вбачається як більш дієве й охоплює бачення не тільки попередження поточних проблем, а орієнтоване на перспективне осягнення більш далекосяжних проблем. Щоразу у суспільстві виникають нові та непередбачувані практики взаємодій, які неможливо осягнути негайно й визначити оперативні шляхи їх упередження. Відтак виникає нагальна потреба у розробці таких форм реагування, які мають характер проактивних методів, стратегій, технологій. Проактивна стратегія спрямована насамперед на виявлення сигналів, які ще є «сліпими» для поточної ситуації, тригерів, що є вибуховими за своїми наслідками в майбутньому. Вчасне реагування на них значно збільшує шанси на повне чи часткове уникнення масштабних соціальних криз і катастроф або хоча б дає час на підготовку до них [3, с. 26].

Напрями подальших досліджень вбачаються у детальному дослідженні інституційних засад попередження потрапляння дітей у ризикогенні ситуації, аналізі вітчизняного та закордонного досвідів технологізації процесів

профілактики соціальних ризиків, розробці пропозицій щодо підготовки викладачів психолого-педагогічних дисциплін, які сприятимуть творчому навчанню зацікавлених сторін технологіям упередження небажаних суспільних проявів у дитячому середовищі.

Список літератури:

1. Бутенко Л. Л. Технологізація та/або духовність: проблемне поле методологізації професійної підготовки майбутніх учителів та науково-педагогічних працівників. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 4. С. 78-87.
2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / [О.В. Безпалько, І.Д. Зверєва, Т.Г. Веретенко]; за ред. О.В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2013. 312 с.
3. Біскуп В.С., Надвинична Т.Л. Проактивна стратегія запобігання соціальним проблемам. *Габітус*. Вип.16. 2020. С. 22-27.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Бісовецька Людмила Андріївна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненський державний гуманітарний університет

Значний внесок у дослідження семантичних і граматичних функцій та семантико-стилістичних властивостей службових частин мови зробили О. К. Безпояско, І.К.Білодід, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, І. К. Кучеренко, В. М. Русанівський, О. П. Суник та ін. Вчені вказували на надзвичайну різноманітність службових частин мови за семантикою і граматичними функціями та властивостями, їх активну участь у формуванні різноаспектних висловлювань.

Переважає більшість мовознавців відзначає семантичну, морфологічну та синтаксичну специфіку службових слів. Головною визнається їх синтаксична своєрідність і синтаксична та комунікативна функції.

Службові частини мови, зокрема прийменники і сполучники, є засобами вираження синтаксичних відношень між повнозначними словами і конкретизують своє значення у відповідних синтаксичних конструкціях. Сполучники поєднують синтаксичні елементи (однорідні члени речення або частини складного речення) і виражають відповідні відношення; їх лексичне значення конкретизується лише за відповідних умов уживання, тобто в контексті. Частки виконують формотворчу і словотворчу функції, відіграють важливу роль як засоби модального оформлення речень.

Як відомо, знання з граматики збагачують мовлення в морфологічному й синтаксичному аспектах, особливо велике значення мають для упорядкування мовлення, усунення мовленнєвих недоліків, які порушують граматичні норми літературної мови. За твердженнями психологів, дидактів і методистів, уміння формуються на основі знань, зокрема комунікативно-мовленнєві вміння потребують відповідних знань теорії мови. Водночас аналіз шкільної програми, навчально-методичної літератури для 1–4 класів, недоліки існуючої практики переконують, що методика ознайомлення учнів початкових класів зі службовими частинами мови як важливим засобом удосконалення їхніх комунікативних умінь розроблена недостатньо.

Вченими традиційно зазначається, що службові частини мови позбавлені номінативної функції, зокрема тієї семантичної (лексичної) спільності, на ґрунті якої повнозначні слова об'єднуються у «найвищі морфологічні класи» [1, с. 48], а також граматичних категорій, представлених у системі повнозначних слів, та здатності виступати членами речення, – перелік цих ознак «не має спричинитися до заперечення їх значущості взагалі, до оцінки тих конкретних одиниць, які об'єднуються в їх складі, як взагалі порожніх елементів». Протиставлення службових частин мови повнозначним у такому плані окремі дослідники

вважають хибним, оскільки будь-яке слово (у тому числі й службове), будучи окремою одиницею лексичного складу мови, щось позначає.

У Типовій освітній програмі Нової української школи, розробленій під керівництвом О. Я. Савченко [2] зазначено, що метою початкового курсу мовно-літературної освіти є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей.

У початковій школі учні, як наголошує М. С. Вашуленко [3, с. 124], ознайомлюються зі службовими словами, до яких не ставлять питань, але без яких майже неможливо побудувати речення: на, в, із, по, до, у, над, під, а, але, чи, тому що. Відповідно до програми вже в 1–2 класах слід сформувати в учнів такі вміння: упізнавати в реченні, тексті службові слова, писати їх окремо від інших слів; пов'язувати між собою слова, використовувати їх у мовленні.

Сучасні нормативні документи спрямовують вивчення мови, передусім, як засобу спілкування, пізнання та впливу, формування комунікативної компетентності як результату навчання. Основним засобом навчання є підручник, який повинен відповідати вимогам часу, мати чітку комунікативну спрямованість.

У підручнику для 4 класу М. С. Вашуленка, С. Г. Дубовик, О. І. Мельничайко «Українська мова» [4, с. 37], у Розділі 4 «Слово. Значення слова. Частини мови» наведено вправу № 84:

1. Прочитай вірш. Назви слова, ужиті в переносному значенні. Поясни, як ти їх розумієш.

Я дітям скажу, відкриваючи мудрість граматик:

– Погляньте, хороші, на істину цю не здаля –

У слові тополя і в слові високому мати

Є спільна основа і корінь єдиний – земля (Геннадій Мороз).

2. Добери з тексту вірша приклади слів, які належать до відомих тобі частин мови.

У цьому вірші вжито 8 частин мови з 10 (крім числівника і вигука), зокрема прийменники *на, у, в*; сполучник *і*; частка *не*. На це варто звернути увагу учнів.

Незнання службових слів учнями викликає невміння точно і правильно висловити свої думки, труднощі у доборі правильного прийменника у певних відмінкових формах, сполучника у різних видах підрядних речень (часу, місця, порівняльних, допустових тощо). Недостатня увага до ознайомлення з граматичними функціями та семантико-стилістичними властивостями службових частин мови, включення їх у мовленнєву практику учнів початкових класів призводить до появи помилок у мовленні, порушення його граматичного ладу.

Завдання вчителя полягає в тому, щоб за допомогою прийменників і сполучників навчити дітей свідомо зв'язувати слова у словосполучення і

речення, доречно користуватися у мовленні частками. Вже на початковому етапі мовної освіти необхідно поставити цю роботу на лінгвістичну основу, ознайомлюючи учнів з системою мовних понять, що дасть змогу свідомо формувати мовленнєві вміння.

Службові частини мови – прийменники, сполучники, частки – відіграють важливу роль у граматичній будові сучасної української літературної мови [5, с. 342]. Маючи більш абстрактне значення порівняно із самостійними частинами мови, вони виражають різні відношення між повнозначними словами або відтінки у значеннях повнозначних лексем і служать важливим засобом зв'язності слів, речень, частин тексту. Зокрема, виявляючи індивідуальне лексичне значення прийменники можуть виражати просторові (*до, у, з, на, над*), часові (*з, до, перед*), причинові (*через, від*), об'єктні відношення (*про, для*), відношення мети (*для, заради*) та ін. Водночас вони можуть виражати також відношення між предметами і діями, станами, ознаками, позначеними цими словами (супровідні відношення).

Наявність у мовленні школярів розмаїття повнозначних частин мови свідчить про його багатство, красу, виразність. Уживання службових частин мови забезпечує такі якісні характеристики мовлення, як точність, послідовність, доказовість, граматичну правильність.

Керуючись принципами наступності та перспективності і враховуючи різні рівні мовленнєвого розвитку школярів, виділяють чотири етапи процесу включення службових слів у комунікативну діяльність.

1. Спостереження за наявністю службових слів у мовному матеріалі, в процесі якого поряд з граматичними вирішуються і мовленнєві завдання на побудову словосполучень, речень. Учні виявляють службові частини мови у запропонованих текстах і визначають їх роль.

2. Вибір найвиразнішого у змістовому відношенні варіанта службової частини мови, самостійна побудова з ним словосполучень, речень, зв'язних висловлювань.

3. Редагування або виправлення наявних у текстах помилок, які пов'язані з порушенням норм граматичної сполучуваності слів, що дає змогу сформувати в учнів уявлення про мовну норму і мовленнєву помилку.

4. Виконання творчих завдань, за допомогою яких службові частини мови активно включаються в процес мовленнєвої діяльності.

До службових частин мови у початкових класах можна звертатися не тільки на уроках української мови, а й читання, в процесі аналізу зображувальних засобів того чи іншого художнього твору.

Наприклад, при вивченні казки Мар'яни Князевич «Шустрик» [6] потрібно звернути увагу школярів на роль службових частин мови у тексті:

Жила собі в лісі лисяча сім'я. Мама називалася Лиска, а її синочки – Пухнастик і Шустрик. Мешкали вони утрьох у Глибокій Норі. Мама Лиска аж сім днів вигрібала землю, доки побачила, що нора й справді вдалася глибока-преглибока.

«Тепер ніхто в світі не зможе дістатися до моїх діток», – радісно подумала лисиця.

У цьому уривку використані прийменники *в, у, до*; сполучники *і, а, доки, що*; частки *аж, й, не*. Потрібно звернути увагу школярів на те, що прийменники і сполучники служать для зв'язку слів і речень, а частки – для зв'язку, виділення і співвідношення речень із реальною дійсністю.

Увага до службових частин мови у процесі навчання учнів початкових класів рідної мови, з одного боку, виховує в них мовленнєву спостережливість, здатність проникати у роль кожного, навіть маленького, слова у структурі і змісті речення, а з другого – активніше вживати ці мовні засоби у власному мовленні. Вживання учнями різноманітних сполучників, не тільки сурядності, а й підрядності, урізноманітнює синтаксичну структуру побудованих ними речень. Наявність у мовленні часток робить дитяче мовлення емоційнішим, виразнішим, а отже, і комунікативно продуктивнішим.

Список літератури:

1. Симонова К. С. До питання про статус службових слів у науковій концепції частин мови. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Філологічні науки.* 2004. Т. 34. С. 46–50.
2. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
3. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 класи. Київ : Освіта-Центр, 2018. 240 с.
4. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г., Мельничайко О. І. Українська мова: підруч. для 4 кл. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2015. 192 с.
5. Загнітко А. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : БАО, 2011. 992 с.
6. Князевич М. Шустрик. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 24 с.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ

Касілов Ростислав Артурович,

педагог-організатор гімназії «Троещина» м. Києва,
навчально-науковий інститут менеджменту і психології ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», здобувач

Основною парадигмою сучасної освіти наразі стали особистісно орієнтована та компетентнісна парадигма, які базуються на постулаті, що індивідуальність є головною цінністю суспільства. Шкільна освіта має сприяти формуванню в учнів цілісної уяви про земну цивілізацію, закладати основи розуміння сучасних проблем, в той же час стверджувати ідею цінності і унікальності людської особистості. Тому однією з ключових компетентностей визначена саме соціальна компетентність, яка присутня в будь-якій класифікації. ЮНЕСКО компетентностями соціальної спрямованості визначає групу «навчати жити»: утверджувати цілісний світогляд світосприйняття, віднаходити особистісний сенс життя, досягнення моральної та духовної зрілості, ставати відповідальними як за особистісну долю, так і за долю загалом; «навчати бути»: прищеплювати й розвивати таланти до налагоджування соціальних, дружніх та родинних стосунків, виховувати здатність до емпатії, персоніфікованих взаємин з іншими людьми. Рада Європи окреслює коло компетентностей, які дозволяють людині співіснувати та взаємодіяти зі світом: здатність брати на себе відповідальність, розв'язувати конфлікти мирним шляхом, брати участь у розбудові демократичного суспільства; вміння визнавати та приймати відмінності, поважати інших, співіснувати з представниками інших культур, мов та релігій тощо. Організація економічного співробітництва та розвитку акцентує на тому, що соціальні компетентності включають взаємодію у гетерогенних групах (будувати стосунки з іншими; працювати в команді; розв'язувати конфлікти); індивідуальну взаємодію зі світом (розробляти та реалізовувати життєві плани та персональні проекти; захищати свої права, інтереси й потреби). Соціальні компетентності учнів закладені в усі документи про освіту: виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству. Вони ж виділені в окремий блок «соціальна та громадянська компетентності» в Концепції Нова українська школа: ефективна та конструктивна участь у громадському житті, в сім'ї, на роботі; уміння працювати з іншими на результат, уміння попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

Компетентнісно спрямована парадигма освіти виходить із тези, що ефективний розвиток і саморозвиток молодої людини неможливий в умовах її несвободи і відсутності вибору. В Україні, як і в зарубіжних країнах, відбувається постійний пошук відповідей на сучасні виклики, варіантів прийнятної для

національної освіти компетентнісної моделі. Питання компетентностей людини, їхньої значимості в шкільній освіті активно обговорювалося науковцями усього світу з 90-х років ХХ ст. Спроби узагальнити їхні класифікації організаціями з питань освіти в Європі призвели до поступового зменшення кількості опцій. Дослідженням проблем компетентнісної освіти активно займалися і займаються зарубіжні вчені: Гордон Драйден, Джанет Вос, Герман Левітас, Дж. Равен, Д. МакКлелланд, М. Стобард та ін. Вітчизняні науковці вивчають як загальні питання компетентнісного підходу, так і продовжують вдосконалювати класифікації для учнів певних вікових категорій, розробляти окремі категорії компетентностей, вдосконалювати можливості взаємодіяти в глобалізованому світі [1; 2].

Індикатором і частково результатом процесу соціалізації є *соціальна компетентність*, яка виражається в готовності дитини ефективно взаємодіяти в процесі міжособистісних відносин. Оскільки це поняття є інтегральним і містить у собі дві складові: «соціальний» та «компетентність», то трактувати його можна як: 1) володіння соціальними повноваженнями; 2) наявність соціального авторитету, соціальної ваги; 3) володіння соціальними знаннями та вміннями, які дозволяють ефективно існувати і взаємодіяти. І. Єрмаков пропонує свою структуру соціальної компетентності, де визначає якості соціально компетентної особистості. Дослідник акцентує увагу на здатностях, що формуються у процесі соціалізації та процесі самовиховання, саморозвитку особистості, забезпечуючи її становлення як соціально компетентного суб'єкта: ухвалювати рішення стосовно себе, прагнути до розуміння власних почуттів і вимог; блокувати неприємні почуття і власну невпевненість; знати, як досягти мети у найбільш ефективний спосіб; правильно розуміти бажання, очікування й вимоги інших людей, враховувати їхні права; розуміти, як з урахуванням конкретних обставин і часу слід поводитися, беручи до уваги інтереси інших людей, власні вимоги; усвідомлювати, що соціальна компетентність не має нічого спільного з агресивністю і передбачає повагу до прав і обов'язків інших та ін. [3]. Деякі дослідники визначають соціальну компетентність як відкриття у світі людей, навички соціальної поведінки, готовність сприймати соціальну інформацію (Т. Поніманська); як інтегральну якість людини, що складається з набору емоційних, мотиваційних характеристик та проявляється соціальною активністю, гуманістичною спрямованістю (Н. Гагаріна); як уніфіковану характеристику, що включає сукупність специфічних здібностей, навичок, соціальних знань, вмінь, досвіду, ціннісних орієнтацій, особистих переконань, які дозволяють взаємодіяти із суспільством, налагоджувати соціальні контакти та продуктивно виконувати соціальні ролі взаємодіяти в соціумі (Н. Голованова, О. Прашко) і т. д. [4].

Соціологічний підхід розглядає це поняття відносно соціалізаційних процесів становлення особистості як соціальної істоти; соціально компетентна особистість визначається як результат цілеспрямованого формального і неформального соціалізаційного впливу на особистість з метою набуття нею

максимального соціального досвіду та можливості реалізації його у соціальній практиці. *Педагогічний підхід* визначає рівень сформованості особистості, результат соціального розвитку, що являє собою суму певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, теоретичних уявлень та практичних умінь і містить когнітивний, поведінковий, мотиваційний та емоційно-ціннісний компоненти (соціального мислення, мовлення, мотиви, емоції, міжособистісні взаємини та ін.). Таким чином, ми визначаємо поняття *соціальна компетентність* як *сукупність цих двох підходів: як здатність особистості орієнтуватися, жити і працювати у змінюваних умовах життя; адаптуватися, функціонувати в різних життєвих ситуаціях; реалізувати власний потенціал, індивідуальну траєкторію розвитку, вибудовувати життєвий проєкт майбутнього, маючи певні цінності; змінювати реальність на основі сучасної методологічної, наукової, світоглядної, інформаційної, духовної, моральної культури*. Процес формування соціальної компетентності відбувається протягом життя людини і проходить кілька етапів: соціальна адаптація; соціальна ідентифікація; індивідуалізація; персоніфікація.

Грунтуючись на вищезазначених підходах та принципах організації навчання та виховання учнів ми виходили з того, що формування соціальної компетентності учнів в освітньо-виховному середовищі гімназії буде результативним за таких *організаційно-педагогічних умов*: організація індивідуальних, групових і колективних форм соціальної діяльності підлітків з урахуванням результатів психолого-педагогічної діагностики; розроблення методичного забезпечення формування соціальної компетентності учнів.

Під час формувального етапу експерименту в гімназії «Троєщина» Деснянського району м. Києва ми спиралися на положення, що розвиток соціальної компетентності підлітків є керованим процесом, відтак, педагогічні проєкти створювалися з урахуванням таких принципів: 1) навчально-виховний процес є динамічною, природною складовою життя підлітка, який має під час проєктної діяльності можливість для розгортання та реалізації свого соціального досвіду; 2) стимулювання соціальної активності підлітка, розвиток його здібностей щодо самостійного рішення проблем, що виникають, і постійної самоосвіти; 3) активне і діяльнісне засвоєння соціального досвіду в проєктах, прогнозування можливостей її застосування в різних ситуаціях; 4) узагальнення життєвого досвіду підлітка, зіставлення його з системою цінностей, що історично склалися в соціумі, самостійна оцінка підлітком тих чи інших дій, подій, ситуацій і відповідна побудова ним власної поведінки.

Навчально-виховна робота гімназії спрямована на формування творчих здібностей учнів, їхніх лідерських якостей, підвищення можливостей адаптації в соціумі, взаємодії з оточуючими людьми та середовищем. Гімназія нині стала не тільки місцем, де учні отримують знання, а й культурним центром, який має великі виховні можливості. У виховному процесі гімназії широко використовується цілий комплекс форм, методів та засобів, який спрямований на формування соціальної компетентності учнів. В рамках дослідження

формування соціальної компетентності учнів гімназії постійно проводиться робота над соціальними проектами.

1. Україно-японський проєкт «Мир на крилах»: Оздоровчий проєкт спільно з японськими колегами організації «Japan yoga Niketan» (Токіо, Окінава, Осака; акція «1000 журавликів»; акція на підтримку японського народу до річниці трагедії на Фукусімі (японські ляльки – океагарі-кабоші).

Опис. 1) В рамках оздоровчого проєкту до гімназії «Троєщина» завітали волонтери з Японії, представники організації «Japan yoga Niketan» (Токіо, Окінава, Осака), Президент – Кімура Кейшин. За популяризацію та навчання йоги та йоготерапії вони були нагороджені почесною відзнакою прем'єр-міністра Індії Нанендрой Моді. Учителі познайомили дітей з мистецтвом Йога, відбулися уроки з п'ятикласниками, де учні дізналися, що йога, як комплекс фізичних і дихальних вправ, прекрасно знімає нервову й фізичне напруження, відновлює рухливість суглобів і розвиває еластичність м'язів. Діти дізналися, що йога – це система духовного вдосконалення, спосіб зазирнути всередину себе, відчувати своє тіло й органи, відволіктися від стресів навколишнього світу. Учні впевнились, що дитячий напрямок йоги не поступається за популярністю дорослому. Йога для дітей – це комплекс вправ, який сприяє нормальному фізичному та психологічному розвитку організму.

2) Учні гімназії підтримали акцію «1000 журавликів», змайстрували та передали їх до посольства Японії. Відбулася зустріч з Мариною Порошенко.

3) Школярі гімназії «Троєщина» брали участь в акції на підтримку японського народу до річниці трагедії на Фукусімі. Цю акцію започаткував японський модельєр Кензо, який передав нам ці японські ляльки – океагарі-Кабоші. Розмальовані ляльки-кабоші передали в Японію до Фукусіми. Кабоші – це ляльки, які завжди встають, вони є символом незламності, як і японський народ. Їх дарують на Новий рік, рівно на одну більше, ніж членів сім'ї, з побажаннями щастя, добра та здоров'я. Учні та вчителі гімназії побажали японському народові миру та процвітання.

У рамках Року Японії в Україні та з нагоди 25-ої річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Японією у Галереї мистецтв Деснянського району спільно з Українською Асоціацією Ручної Творчості відбулась виставка «Японія і Я», яку відвідали учні гімназії. В рамках проєкту були представлені авторські ляльки на японську тематику: порцелянові, гіпсові, з полімерної глини, з японської маси для ліплення – паперклей, з пап'є-маше, текстильних та з інших матеріалів, тедді та тедді-долл, антикварні японські ляльки з приватних колекцій, живопис фунтиком, вишивки стрічками, мікрочишивка хрестиком, витвори з печворку, японської вишивки сашіто, японського квілтінгу, живопис на японську тематику. Була проведена лекція про японську культуру та відбулась зустріч з японською мандрівницею. Учні у спілкуванні з японкою, мали змогу задати безліч запитань.

В рамках роботи над соціальними проектами учні гімназії взяли участь у міському фестивалі столичних шкіл ПАШ Юнеско «Японія відома і невідома. НВК № 176. Учні виступали на фестивалі, взяли участь в чайній церемонії. Таким чином було досягнуто поставленої мети: увага до фізичного та психологічного здоров'я; діалог культур; особитісне зростання; долучення до світової культурної спадщини; соціальні зв'язки; соціальна компетентність; соціалізація. Діти розширили уявлення про фізичний та духовний світ людини, дізналися про культуру Японії, долучилися до міжнародної культурної взаємодії.

Міжнародні проекти в гімназії націлені на постійне формування учня як громадянина, соціалізацію, міжкультурну взаємодію між людьми та комфортне існування у великому світі.

Список літератури

- [1] Барановська О. В. Інформаційні компетентності – обов'язковий актив учня сучасної школи Директор школи, ліцею, гімназії. –2003 – № 2. – С.67–71.
- [2] Махиня Т. А. Формування соціальної відповідальності майбутніх керівників закладів освіти як суб'єктів реалізації соціальної політики держави / Махиня Т. А. // Соціальна робота і проблеми міграційних процесів у глобалізованому світі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 3-4 травня 2018 р.) – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. – 282 с. – С. 159-161.
- [3] Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Життєвий проект особистості: від теорії до практики. Практико зорієнтований посібник. – Київ: Освіта Україна, 2007. 212 с.
- [4] Прашко О. В. Розвиток соціальної компетентності підлітків засобами проектування навчально-виховного процесу. Дис.... канд. пед. Наук за спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання. ДВНЗ «Університет менеджменту» НАПН України. – К., 2015.

МЕТОДИКА КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ НАД МОВЛЕННЄВИМИ НЕДОЛІКАМИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Лук'яник Людмила Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії та методик початкової освіти
Рівненський державний гуманітарний університет

Ляшик Анастасія Олександрівна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
1 курсу спеціальності 013 Початкова освіта
Рівненський державний гуманітарний університет

Актуальність дослідження. Мовленнєвий розвиток учнів молодшого шкільного віку – одне з ключових завдань сучасної початкової школи. За даними вітчизняних та зарубіжних вчених, кількість дітей із мовленнєвими недоліками зростає. Це стало результатом впливу різноманітних факторів:

- генетичних відхилень;
- спадковості;
- психічних та фізичних травм тощо.

Зміни, які відбуваються на сучасному етапі розвитку України (політичні, економічні, соціальні) негативно впливають на умови життя кожної людини, особливо зазнає змін соціокультурна сфера, яка є основою становлення і розвитку особистості. В наш час діти не прагнуть отримати міцні і ґрунтовні знання, причини цьому різноманітні: відсутність сприятливих екологічних, економічних і суспільних умов для народження і виховання дитини, дестабілізація в суспільстві. Недоліки дошкільного, шкільного, сімейного виховання ще більше ускладнюють ситуацію щодо навчання та виховання дітей із мовленнєвими недоліками, адже не існує єдності між цими ланками. Для того, щоб підготувати учня з мовленнєвими недоліками до подальшого активного соціального життя, освітній процес потрібно поєднувати з корекційно-педагогічною роботою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні основи забезпечення якісної спеціальної освіти та підвищення ефективності корекційно-педагогічного процесу є предметом дослідження багатьох вітчизняних учених, серед них: В. І. Бондар, Л. С. Виготський, Н. С. Гаврилова, С. Д. Забрамна, І. Г. Єременко, С. Ю. Конопляста, Р.Є. Левіна, О. Б. Нагорна, Н. М. Назарова, М. С. Певзнер, Б. П. Пузанов, Л. М. Руденко, В. М. Синьов, Н. М. Стадненко, В. В. Тарасун, М. К. Шеремет, Л. М. Шипіцина, Д. І. Шульженко та ін. Проте недостатньо дослідженими у психолого-педагогічному аспекті покищо залишається корекційно-педагогічна робота вчителя загальноосвітнього закладу над мовленнєвими недоліками учнів початкових класів.

Мета статті – охарактеризувати процес корекційно-педагогічної роботи вчителів загальноосвітніх закладів із учнями початкових класів, які мають мовленнєві недоліки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В педагогічній практиці останнім часом все частіше вживаються поняття: «корекція», «корекційно-розвивальне навчання», «корекційна програма», «корекційно-педагогічна діяльність» тощо.

Корекція розглядається науковцями як система психолого-педагогічних заходів, спрямованих на послаблення або виправлення недоліків психофізичного розвитку дітей. Мається на увазі як виправлення окремих вад, так і цілісний корекційний вплив на особистість дитини з аномальним розвитком.

Реалізація корекційного підходу в освіті відображається у таких взаємопов'язаних аспектах, як:

- корекційно-педагогічний процес,
- корекційно-педагогічна діяльність,
- корекційна робота,
- корекційно-виховна робота.

Корекційно-педагогічна діяльність є складовою єдиного педагогічного процесу і має свою специфіку. В рамках існуючої концепції спеціальної освіти корекційно-педагогічна робота посідає центральне місце в педагогічному процесі. Вона інтегрує всі інші компоненти освітнього процесу: навчання, виховання та розвиток. А також реалізується у тісній взаємодії з соціальним середовищем [1, с. 84 -85].

У зв'язку з вищезазначеним, учителів, адміністрацію загальноосвітніх шкіл хвилюють такі питання:

- Над чим потрібно працювати і що виправляти у процесі навчальної діяльності на уроці?
- Як поєднати корекцію мовлення з освітнім процесом?
- Які цілі, завдання корекційно-педагогічної діяльності необхідно реалізовувати педагогу під час уроку?

Отже, необхідність корекційно-педагогічної діяльності педагога в загальноосвітній школі є беззаперечною. Вона обумовлена:

- постійним зростанням кількості дітей із особливостями психофізичного розвитку (а саме з недоліками мовленнєвого розвитку);
- невідповідністю дітей до навчання в школі, що є наслідком скорочення кількості закладів дошкільної освіти;
- відсутністю чітких вимог до рівня підготовки дітей, до шкільного навчання в сім'ї.

Метою корекційно-педагогічної роботи вчителів загальноосвітніх закладів з учнями, які мають мовленнєві недоліки, є перш за все, усунення причин, які заважають їм навчатися, а це виявляється в розвитку загальних здібностей до навчання в межах особистісної, емоційно-вольової та інтелектуальних сфер.

Основні напрями корекційно-педагогічної роботи з учнями, які мають мовленнєві недоліки, добираються згідно з особливостями їх психофізичного

розвитку. Так, білоруський вчений В.В. Гладкая [2] виділяє наступні три блоки в корекційній роботі з учнями, які мають мовленнєві недоліки:

1. формування навчальної діяльності дітей та корекція мовленнєвих недоліків (формування навчальної мотивації, загальнонавчальних інтелектуальних вмінь, розвиток особистісних компонентів пізнавальної діяльності, корекція всіх сторін мовлення);
2. розвиток психічних функцій, які забезпечують навчальну діяльність;
3. формування базових уявлень та вмінь, які необхідні для успішного засвоєння шкільної програми.

Однак кожна дитина особлива, неповторна, має свої особливості розвитку. Немає двох дітей з однаковими мовленнєвими недоліками, тому корекційно-педагогічна діяльність вчителя в загальноосвітньому закладі має бути спрямована на створення, перш за все, умов для розвитку дитини з мовленнєвими недоліками, а саме:

- в корекційно-педагогічній роботі необхідно, в першу чергу, реалізовувати вікові можливості дитини, спираючись на зону найближчого та актуального розвитку;

- відповідно до вікового періоду потрібно розвивати в освітньому процесі індивідуальні особливості учнів із мовленнєвими недоліками: спрямованість, інтереси, цінності, життєві перспективи тощо;

- в закладах освіти необхідно подбати про здоровий психологічний клімат, створити позитивну атмосферу, яка б сприяла розвитку дітей з мовленнєвими недоліками.

Якщо не дотримуватися зазначених умов розвитку дітей із мовленнєвими недоліками в освітньому процесі, це призведе до формування в них негативного (неціннісного) ставлення до навчання, навчальної діяльності, зниження самооцінки, гальмування прогресивного розвитку особистості, небажання виправляти мовленнєві недоліки.

У процесі організації корекційно-педагогічної роботи вчителя над мовленнєвими недоліками учнів початкових класів необхідно дотримуватися основних принципів:

- єдності корекції та розвитку;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку дитини;
- всебічного та цілісного вивчення особливостей розвитку дитини з мовленнєвими недоліками;
- діяльнісного принципу корекції;
- принципу гуманності й довіри до дитини [3].

Корекційно-педагогічна діяльність вчителів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів реалізується на основі єдиної мети навчання, як на спеціальних індивідуально-групових заняттях (логопеда, психолога, дефектолога), так і на уроках із математики чи української мови.

Висновки. Отже, якість освітнього і корекційно-педагогічного процесів великою мірою визначається тим, наскільки враховуються і реалізуються

потенційні можливості в навчанні і вихованні кожної дитини, її індивідуальні особливості. Третина учнів початкових класів має мовленнєві недоліки, через це вдосконалення системи корекційно-педагогічної роботи в даний час є першочерговим завданням. Перспективи подальших досліджень у даному напрямку ми вбачаємо у розробці методик корекційно-педагогічної роботи для вчителів закладів початкової освіти, де навчаються діти із мовленнєвими недоліками.

Список літератури:

1. Серета І. В., Савінова Н. В., Стельмах Н. В. Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти : монографія. Миколаїв : Іліон, 2019. 190 с.
2. Гладкая В. В. Планирование коррекционной работы с учащимися с трудностями в обучении : метод. пособие для учителей-дефектологов. Минск : Зорны верасень, 2008. 112 с.
3. Шеремет М. К., Тарасун В. В., Конопляста В. О. Логопедія : підр. / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім "Слово", 2010. 376 с.

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Строганова Ганна Миколаївна

к. пед. н., доцентка, доцентка кафедри методики
викладання української мови та літератури
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Петрусенко Любов Григорівна

Студентка III курсу
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Сучасні учні, названі поколінням Z у «теорії поколінь» Н.Хоцва та В.Штрауса, народжені та виховані в епоху інформаційного простору вимагають абсолютно нових підходів до освітнього процесу. Серед особливостей цього покоління дослідниця О.Струтинська відзначає швидше опанування новими знаннями та навичками, ефективніше використання технологій та збільшення кількості часу, який вони проводять у мережі Інтернет. Через засвоєння великої кількості інформації одночасно, у школярів розвивається фрагментарне «кліпове мислення», а спілкування переважно у месенджерах зменшує словниковий запас та провокує невміння висловити власні думки, тому потрібно звернути особливу увагу на формування мовленнєвої компетентності у цього покоління [1]. Впровадження хмарних технологій в освітній процес може стати засобом успішного формування мовленнєвої компетентності учнів у сучасній школі.

Під час виховання майбутнього покоління, школа має враховувати його запити та можливості. Сьогодні акцент у навчанні зміщується з накопичення значної кількості знань на вміння практично їх застосовувати, що сприяє реформам у освіті. Тому у Стандарті базової середньої освіти, затвердженому Кабінетом Міністрів України 30 вересня 2020 р. вимоги до обов'язкових результатів навчання визначено на основі компетентісного підходу [2]. Серед виділених десяти ключових компетентностей, які повинні засвоїти учні, основною є володіння державною мовою, що передбачає вміння учнів здобувати та опрацьовувати інформацію з різних джерел та застосовувати її для комунікації в усній та письмовій формі. Таке трактування зумовлює мету викладання української мови у школі – формування компетентного мовця, який зможе ефективно спілкуватися з іншими членами суспільства [3].

Досягнення освітньої мети нині і надалі буде відбуватися на базі Нової української школи, основним нововведенням якої є систематичне застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій під час роботи з усіма освітніми галузями. Однією з технологій, яка може бути впроваджена у шкільний освітній процес, є використання хмарних сервісів. Хмарні технології дають змогу реалізувати ідею інформаційного освітнього середовища для розвитку

всіх ключових компетентностей учнів. Проте на сьогодні особливості методики застосування цих технологій на уроках української мови досліджені не повною мірою і вимагають їх подальшої розробки.

Серед закордонних науковців, які досліджували роботу з хмарними сервісами в освітньому процесі, відзначають Джастіна Рейха, Томаса Даккора, Алана Новембера, Алека Бодзіна та інших. Особливості практичного впровадження хмарних технологій у професійну діяльність учителя вивчали В.Биков, О.Воронкін, С.Литвинова, О.Попіль, О.Спірін, Л.Телішевська та інші. Проблема методики роботи з хмарними сервісами на уроках української мови цікавила Р.Гуріна, І.Іванова, Н.Керносенко, Г.Корицька та інші. Попри значну кількість досліджень вважаємо доцільним поглибити вивчення застосування хмарних технологій, оскільки нині немає єдиної методики впровадження хмарних сервісів у освітній процес у школі.

Метою роботи є дослідити доцільність і можливості застосування хмарних технологій для формування мовленнєвої компетентності учнів.

Нині однозначного формулювання терміну «хмарні технології» немає. Дослідник В. Биков трактує концепцію хмарних технологій, звертаючись до поняття «віртуальний мережевий майданчик», який відповідає потребам користувача та підтримується хмарними технологіями [4]. Т. Вакалюк звертає увагу на походження терміну «хмарні технології» з англійської мови, у перекладі з якої «cloud technology» можна назвати «розсіяними», «розподіленими» технологіями. В результаті цього науковиця формулює своє визначення, за яким хмарні технології – це «розподілені технології», які дають можливість опрацьовувати дані не лише з одного комп'ютера, а розподіляти роботу на декілька пристроїв, підключених до мережі Інтернет [5].

Отже, врахувавши попередні дослідження ми визначаємо хмарні технології як інтернет-сервіси, за допомогою яких можна зберігати та керувати даними, не звантажуючи їх на власний комп'ютер. Популяризація хмарних сервісів спричинила дослідження їх можливостей та впровадження у різні сфери людського життя, зокрема, в сфері бізнесу, онлайн-сервісах та в освітньому процесі.

В освіті хмарні технології застосовують відносно недавно, проте вони вже встигли привернути увагу педагогів та методистів. У мовно-літературній галузі освіти хмарні технології застосовуються переважно саме на уроках літератури з метою активізації пізнавальної діяльності учнів, проте використання хмарних сервісів у процесі формування мовленнєвої компетентності під час вивчення курсу української мови має великий потенціал.

Поняття «компетентність» походить від латинського «competens», що означає: досягаю, відповідаю, підходжу. Тобто компетентність – це володіння компетенцією, обізнаність із певного питання. Вчені розмежовують поняття «компетентність» та «компетенція». Поняття «компетенція» тлумачать як сукупність знань, якими володіє людина, а «компетентністю» називають уміння

застосовувати знання у практичній діяльності. У шкільній освіті поняття «компетентність» розглядають як особистісну характеристику, що засвідчує наявність знань, умінь, навичок у учня з певної дисципліни [6].

Мовленнєва компетентність – уміння говорити, слухати, читати, писати, тобто вміння, пов'язані з мовленнєвою діяльністю, з побудовою діалогічних і монологічних висловлень у конкретній ситуації, відповідно до рівнів мовної компетенції учасників спілкування [7].

Формування мовленнєвої компетентності передбачає розвиток усного, писемного мовлення учнів, навичок читання та аудіювання. Тому серед видів робіт на уроках мовленнєвого розвитку чинною програмою запропоновано складання власних усних та письмових діалогів, написання текстів різних типів і стилів, переказів, есе, створення плану та аналізу тексту. Всі ці види робіт та процес підготовки до них доцільно проводити з використанням хмарних сервісів, які забезпечують принципово новий підхід до здобуття і застосування знань.

Хоча проблема формування мовленнєвої компетентності за допомогою хмарних сервісів на сьогодні не розкрита, немає чітких рекомендацій як застосовувати ці технології в освітньому процесі, проте нині напрацьовано практичний досвід упровадження таких технологій педагогами-словесниками. Вчителі активно застосовують сервіси *Google Apps*, *Moodle*, *Learning Apps*, *Google Drive*, *Classroom* для формування мовленнєвої компетентності на уроках мовленнєвого розвитку.

Аналіз матеріалів педагогічних практичних конференцій, досвіду, сайтів та блогів вчителів-словесників показав, що для формування мовленнєвої компетентності педагоги найчастіше використовують хмарне сховище *Google Drive*, карти знань та хмари слів, створені на основі різних хмарних сервісів.

Хмарний сервіс *Google Drive* об'єднує в собі одразу декілька програмних засобів, які надають багато нових можливостей педагогу-словеснику. У цьому середовищі вчитель може створювати інтерактивні листи з різноманітними завданнями та вправами [8]. Ця технологія дає змогу долучити до листа запис читання тексту вчителем, для проведення аудіювання, музичний супровід чи відеоряд. Під час перевірки розуміння змісту почутого, педагог-словесник може використовувати *Google Форму* – ще один інструмент *Google-сервісів*, який допомагає створювати тестові завдання різної складності, ідентифікує учнів, опрацьовує та створює статистику відповідей. Така форма роботи стимулює пізнавальну та комунікативну діяльність учнів та забезпечує тренування аудіативної та візуальної пам'яті, сприяє розвитку навичок аналізу тексту та мисленнєвої діяльності.

Однією з обов'язкових форм роботи на уроках мовленнєвого розвитку є переказування текстів. Для проведення цього виду роботи доцільно використовувати *Google Документ*, який дає змогу колективно створювати план чи переказ тексту, перетворюючись на своєрідну «дошку», доступ до якої має

кожен. Доцільним є використання *Google Документу* під час складання діалогів, особливо в п'ятому класі, коли такі форми роботи проводяться вперше. Застосування цієї технології дає змогу учням навчитися працювати в колективі, обмінюватися думками, розвивати навички переконування опонентів та творчого мислення.

Зручним є те, що всі напрацювання можна зберегти, використовуючи *Google Drive* – ще один із засобів цього хмарного середовища. Його можна використати як один із засобів колективної підготовки до уроків. Тут можна створити теку та разом з учнями поповнювати її матеріалами, які можуть бути використані під час розгляду подальших тем. Отже, як бачимо, хмарне середовище *Google Drive* надає багато можливостей педагогу-словеснику для розвитку мовленнєвої компетентності учнів.

У 5—7 класах програма ставить перед учителем завдання навчити учнів визначати стиль мовлення, вирізняти його загальні та мовні ознаки, сфери вживання та призначення текстів різних стилів, сформувані навички доцільного використання лексичних, словотворчих і граматичних одиниць у всіх стилях [3]. Під час засвоєння такого матеріалу учні отримують досить багато теоретичної інформації, яка є взаємопов'язаною і потребує запам'ятання. Вважаємо доцільним під час вивчення стилів мовлення використовувати *карти знань*.

Карта дає змогу зобразити всі дані й водночас чітко показує взаємозв'язок між ними. Розробленням *карти знань* стилів можна досягти засвоєння і утримання у свідомості значної кількості даних, які учень зможе відтворити навіть через тривалий час. Найпоширенішими сервісами для створення *карт знань* є *Freemind*, *XMind*, *BubblUs*, *iMindMap*. Використання таких *карт* матиме практичне значення, коли учні розроблятимуть їх самі, після роботи на уроці та опрацювання матеріалу підручника, адже створюючи *карту знань* учень вдається до аналізу та синтезу, встановлює зв'язки між її структурними частинами [9].

Написання творів – вид вправ, який передбачає самостійний виклад учнями власних думок та суджень, є порівняно складнішим видом роботи, оскільки учні не мають опори на текст-зразок і повинні самостійно виражати у тексті власний життєвий досвід. Найбільше труднощів виникає в учнів на етапі попереднього орієнтування, коли потрібно визначитися, про що писати та на етапі безпосередньої реалізації процесу письма [11]. Тому з метою полегшення процесу написання твору варто використовувати *хмари слів* – візуальні образи, створені з різних слів [10]. Наприклад, під час створення твору-опису місцевості у 8 класі можна запропонувати учням створити *хмару слів-асоціацій* до теми «Місто» чи «Село». Всі слова мають стосуватися теми та бути пов'язаними між собою. Розробити *хмару слів* можна за допомогою сервісів *Word Art*, *Word it out*, *Word Cloud Generation*. Така візуалізація допомагає учням повністю розкрити

тему, є цікавою для учнів, оскільки активізує творчу уяву, сприяє мовленнєвому розвитку та є нетривіальним способом структуризації думок.

Отже, аналіз наукових джерел та практичного досвіду показав, що сучасні хмарні сервіси мають широкі можливості для використання їх з метою формування мовленнєвої компетентності. Вони дають можливість урізноманітнити форми і методи організації навчання, зацікавити учнів та зробити освітній процес ефективним. Систематичне застосування хмарних технологій на уроках української мови сприятиме розвитку мовленнєвої діяльності учнів та є незамінною умовою успішного опанування українською мовою в умовах дистанційної та змішаної форм навчання.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розширенні досліджень хмарних технологій, розміщених у мережі Інтернет, які можна використовувати в освітньому процесі з метою формування мовленнєвої компетентності в учнів.

Список літератури:

1. Струтинська О.В. Особливості сучасного покоління учнів і студентів в умовах розвитку цифрового суспільства. *Open educational e-environment of modern University*. -2020.- №9 - С.145-160.URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2020.9.12> .
2. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів від 30 вересня 2020 року № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
3. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 5–9 класів / Міністерство освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/11.-ukrayinska-mova-onovlennya-programa-dlya-5-9-kl.docx>
4. Биков В.Ю. Технології хмарних обчислень – провідні інформаційні технології подальшого розвитку інформатизації системи освіти України. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. – 2011. – № 6. – С. 3– 1.
5. Вакалюк Т.А. Основні поняття хмаро орієнтованого навчального середовища *Нові інформаційні технології для всіх "ITEA 2014"*: збірка праць Дев'ятої міжнародної конференції. URL: <http://bit.do/fQtQf>
6. Лопатка К.М. Формування мовленнєвої компетентності на уроках української мови. *Психологічні умови розвитку особистісно-професійної компетентності педагога*. Матеріали II Всеукраїнського науково-практичного форуму «Соціально-психологічні аспекти розвитку особистісно-професійної компетентності педагога в умовах інноваційних змін». -2020.- Ч.1.- С. 88–94. URL:<file:///C:/Users/User/Desktop/конференція/Збірка%20I%20ч.%20ФОРУМ%2007-12.12.2020.pdf>

7. Білоус Н. М. Формування мовленнєвої компетенції в студентів філологів у процесі вивчення методики викладання української літератури. – *Методичний пошук: Викладацько–студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури*. – Житомир: Вид–во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Випуск дванадцятий. Частина І. – С. 45–51. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/13811/1/%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%83%D1%81.pdf>

8. Козлова, Л. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій – активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках. *Таврійський вісник освіти*. – 2015. – № 4(52). – С. 139 – 145. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Tvo_2015_4_27.pdf

9. Погребенник І. Ментальні карти при викладанні української мови і літератури у закладах професійно-технічної освіти. *Українська професійна освіта: наук. журн.* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2018. – Вип. 4. – С. 70-76. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/12386>

10. Комплексний підхід у використанні хмари слів. URL: <https://portfolio.ukr-lang.co.ua/post/kompleksnii-pidkhd-do-vikoristannia-khmarok-sliv-21112018>

11. Цоуфал Л.С. Види вправ для підготовки учнів до написання творів. *Педагогіка вищої та середньої школи*. – 2013. – Вип. 37. С.237 – 240. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/3317-Article%20Text-5561-1-10-20190927.pdf>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ОСНОВНИХ РУХІВ

Ухєєва Олена Вікторівна

магістрантка V курсу

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Своєчасний і різнобічний розвиток рухової сфери дітей дошкільного віку є одним із основних показників та умовою повноцінного фізичного і психічного розвитку. Базовим компонентом дошкільної освіти як Державним стандартом дошкільної освіти України та альтернативними програмами визначені завдання і зміст роботи щодо формування у дітей позитивного рухового досвіду. Вони спрямовані на своєчасне формування у дітей різних вікових груп системи рухових умінь і навичок та пов'язаних із ними фізичних якостей, розвиток інтересу до різних видів рухової діяльності, формування потреби займатися фізичними вправами задля зміцнення фізичного і психічного здоров'я. Для реалізації цих завдань вихователь має володіти знаннями, практичними вміннями та навичками навчання дітей основних рухів (ходьба, біг, стрибки, метання, лазіння, вправи з рівноваги).

Результати досліджень Е. Вільчковського свідчать, що розвиток рухової функції у дитини відбувається під впливом природних вікових змін організму та режиму рухової активності, до якого входить весь комплекс організаційних форм фізичного виховання та самостійна рухова діяльність [1]. Успішне навчання дітей дошкільного віку основних рухів значною мірою залежить від дотримання основних дидактичних принципів (свідомості, активності, науковості, стійкості, індивідуалізації та диференціації, доступності, наочності, повторюваності, систематичності, послідовності, поступовості, прогресування).

Результати проведеної нами експериментальної роботи засвідчують, що у процесі планування та навчання дітей дошкільного віку основних рухів особливо важливими є принцип систематичності та принцип прогресування тренувальних впливів. Принцип систематичності означає плавний перехід від одного рівня розвитку рухів до іншого, постійне ускладнення матеріалу, багаторазове повторення рухових дій. Принцип прогресування тренувальних впливів передбачає постійне оновлення та ускладнення рухових завдань, фізичного навантаження, зміну варіантів та умов проведення занять фізичними вправами. Цей принцип передбачає, що вихователь має створювати умови для подолання дитиною труднощів, прикладанні нею зусиль для виконання основних рухів за умови зацікавленості та інтересу до цікавого та доступного змісту рухових завдань.

Безперечно, на якість засвоєння дітьми навчального матеріалу впливає методика навчання дітей основних рухів та вміння вихователя зацікавити дітей, викликати у них інтерес до виконання рухів та позитивні емоції. Переконані, що

позитивні емоції мають позитивний вплив на формування рухових умінь і навичок у дітей дошкільного віку. Доброзичливість вихователя, вказівки, які даються веселим і бадьорим тоном, схвалення, позитивна та об'єктивна оцінка вихователем рухових дій і досягнень дітей викликають у них віру у власні сили, бажання виконувати вправи якомога краще, не стомлюючись.

У ході експериментальної роботи ми переконалися, що формування правильних рухових умінь і навичок значною мірою залежить від доцільного застосування методів і прийомів навчання з урахуванням вікових особливостей дітей та етапу навчання руху (ознайомлення з рухом, розучування руху, закріплення та вдосконалення рухової навички). На основі аналізу досліджень О. Богініч, О. Вавілової, Е. Вільчковського, Н. Денисенко, Т. Дмитренко, О. Кенеман, Н. Кот, О. Курка, та ін. ми намагалися використовувати систему наочних, словесних і практичних методів і прийомів навчання основних рухів [1; 2].

У процесі підбору методів і прийомів навчання дітей дошкільного віку різних видів основних рухів, що забезпечують наочність, враховували уміння дітей сприймати просторові, часові та кількісні ознаки і відношення, які існують між предметами і явищами. З дітьми молодшого дошкільного віку, які мають низькі рухові здібності, необхідно конкретніше і повніше використовувати наочність. Складні рухові дії варто демонструвати дітям у різних площинах, багаторазово повторюючи показ руху. Ефективним є використання показу руху дитиною (підготовленою), у процесі якого вихователь пояснює деталі руху. Використання зорових орієнтирів (фізкультурного інвентарю, предметів, іграшок, предметних та графічних розміток, ліній тощо) допомагає поглибити уявлення про рух, орієнтуватися у просторі, сприяє більш енергійному виконанню вправ, візуально орієнтує дитину на правильне виконання руху. Доцільним є використання звукових орієнтирів (бубен, свисток) для освоєння ритму й регулювання темпу руху, сигналу до початку й закінчення руху, фіксування правильного виконання вправи.

Усвідомленому виконанню дітьми основних рухів сприяють пояснення виконання вправи та оцінка. Детальне і послідовне пояснення техніки виконання руху з демонстрацією кожного елементу техніки доцільне для дітей молодшого дошкільного віку. Для дітей старшого дошкільного віку важливо підкреслити особливості виконання найбільш складних елементів техніки руху. Пояснення слід давати чітко і коротко, базуючись на вже відомих для дитини елементах рухової дії.

На наше переконання, особливе місце у системі методів і прийомів навчання дітей основних рухів займає ігровий метод, який представлений рухливими іграми, ігровими вправами та ігровими прийомами. Спираючись на дослідження О. Богініч, стверджуємося у думці, що ігровий метод є провідним у навчанні дітей основних рухів на різних етапах навчання. Дослідниця зазначає, що дітям середнього дошкільного віку ще не повною мірою доступна соціальна значимість активної рухової діяльності, тож для мотиваційного обґрунтування значення має ігровий метод на основі створення позитивних емоцій та

враховуючи психологічні особливості дітей п'ятого року життя (наочно-образний характер мислення, нестійка увага, швидка втомлюваність, схильність до наслідування) [2]. Безперечно, використання ігрового методу має свої особливості. З дітьми молодшого дошкільного віку та дітьми, які мають низький рівень фізичної підготовленості, доцільно проводити ігрові вправи, під час яких всі діти виконують рух з установкою на якість. З дітьми старшого дошкільного віку ефективними є різноманітні рухливі ігри, різні варіанти знайомої гри, ігри змагального характеру, оскільки діти мають певний руховий досвід.

Результати проведеної нами роботи свідчать, що для дітей дошкільного віку характерні потреба у нових враженнях, допитливість, бажання експериментувати, самостійно шукати шляхи подолання труднощів. Діти мають самостійно спробувати виконати певний рух, звертатися за допомогою, на основі життєвого і позитивного досвіду придумувати чи відтворювати рухи, експериментувати у способах виконання руху та його ускладнення. Переконані, що формування у дітей позитивного рухового досвіду має бути проблемним і включати елементи самостійної дослідницької роботи. Навчання рухів має бути творчою діяльністю дітей і дорослих, щоб зацікавити дітей, захопити їх руховою діяльністю, пробудити у них бажання пізнавати та формувати звичку займатися фізичними вправами.

Таким чином, систематична і послідовна робота з навчання дітей життєво важливих рухів, творчі знахідки у використанні системи методів і прийомів навчання зможуть забезпечити достатній рівень рухової підготовленості дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богініч О. Л. Фізичне виховання дошкільників засобами гри : навч.-метод. посіб. / Ольга Любомирівна Богініч. – К.: СП «ЧИП», 2004. – 126 с.
2. Вільчковський Е. Розвиток рухових якостей у дітей дошкільного віку / Едуард Вільчковський // Оптимізація фізичного розвитку дитини у вітчизняній системі освіти : монографія / Е. Вільчковський, Н. Денисенко, А. Цьось та ін. – Запоріжжя: ЗОШПО, 2010 . – С. 10-33.

**СО₂ ЭКСТРАКТ ЗВЕРОБОЯ ПРОДЫРЯВЛЕННОГО
(HYPERICUM PERFORATUM): ОПИСАНИЕ
ТЕХНОЛОГИИ ЕГО ПОЛУЧЕНИЯ,
ФАРМАКОЛОГИЧЕСКИЕ И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЕ
АСПЕКТЫ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ**

Раганина К.Т.

к.фарм.н., лектор кафедры
фармацевтической технологии
НАО «КазНМУ
им. С.Д. Асфендиярова»,
г.Алматы, Казахстан

Әділханова Л.,

магистрант 2 курса ТФП
НАО «КазНМУ
им. С.Д. Асфендиярова»,
г.Алматы, Казахстан

Мажитова М.,

студентка 4 курса ТФП
НАО «КазНМУ
им. С.Д. Асфендиярова»,
г.Алматы, Казахстан

Акне, или угревая болезнь – одно из самых распространенных заболеваний в современном мире. Это воспалительное заболевание с хроническим рецидивирующим течением, характеризующееся гиперплазией сальных желез, фолликулярным гиперкератозом, увеличением продукции кожного сала и дисбалансом липидов, закупоркой сальных желез. В большинстве случаев наблюдается генетическая предрасположенность, ассоциированная с полиморфностью многих генов. Большую роль в развитии акне играют бактерии *Propionibacterium acnes*. [1]

Один из безопасных и эффективных методов лечения Акне — это применение лечебного крема с растительными экстрактами, который способен проникать вглубь эпидермиса, и оказывать противовоспалительное действие [3].

Растительные экстракты содержат биологически активные компоненты, которые обогащают кожу питательными веществами, а также уменьшают признаки старения кожи и улучшают ее внешний вид [4].

При выборе сырья для производства экстракта были проанализированы лекарственные растения, описанные в ГФ РК, среди которых противовоспалительное действие имеют 27 растений [5]. Литературный обзор показал, что интересующим нас эффектом наиболее выражено обладают такие растения, как - цветки ромашки, тысячелистник, листья мяты перечной, трава зверобоя, лист шалфея, которые достаточно хорошо и подробно изучены и давно применяются в научной медицинской практике [6]. Кроме того, трава зверобоя помимо противовоспалительного оказывает ранозаживляющее, болеутоляющее, противопаразитарное действие и обладает антибактериальным эффектом. Настой травы хорошо помогает при угревой сыпи, служит омолаживающим, питательным и тонизирующим средством, предотвращает старение кожи, устраняет излишнюю сальность [7].

При выборе лекарственной субстанции для лечебного крема выбрали CO₂ – экстракт, так как он представляет собой сбалансированный природный комплекс биологически активных липофильных соединений, получаемый путем экстрагирования растительного сырья при высоком давлении и низкой температуре [8]. Благодаря этим двум факторам CO₂-экстракты имеют наиболее полную и глубокую по сравнению с другими типами экстрактов матрицу извлечения полезных свойств из исходного сырья, но при этом неповрежденную и незагрязненную продуктами температурного распада [9].

Благодаря природной сбалансированности всех входящих в экстракт соединений, а также чистоте и полноте матрицы извлечения, CO₂-экстракты обладают свойством высокой биологической активности, позволяющей использовать их в самых разных лечебно-профилактических средствах в качестве активного компонента [10].

Вследствие своей высокой эффективности, простоте в использовании, безопасности и универсальности экстрагирования, CO₂-экстракты нашли широкое применение в производстве препаратов из лекарственного растительного сырья. Кроме того, CO₂-экстракты применяют в производстве косметических средств оказывающих регенерирующее, ранозаживляющее, тонизирующее, освежающее и успокаивающее действие на кожный покров. Также растительные CO₂ экстракты используют в средствах, препятствующих появлению морщин, развитию процессов старения и многих других [11].

Технологический процесс получения CO₂ — экстракта в сверхкритических условиях протекал следующим образом. Измельченное растительное сырье, предварительно поместили в выемные корзины и загрузили в экстрактор. Экстрагирование проводилось статическим способом прямоточным направлением диоксида углерода под давлением, при снятии которого экстрагент улетучивается, а экстрактивные вещества остаются в чистом виде (рис.1).

Резкий сброс давления в контуре является одним из важных технологических этапов производства CO₂-экстракта, в результате которого жидкий диоксид углерода стремительно переходит в газообразное состояние и начинает взрывным образом расширяться, разрывая при этом стенки клеток растения, а

также попутно уничтожая опасные микроорганизмы. С помощью этого этапа достигаются сразу две цели:

Рисунок 1 – Технологическая схема производства CO₂-экстракта

– облегчается доступ растворителя к экстрагируемым веществам, что обеспечивает наиболее полную и цельную матрицу извлечения.

– решается задача полной стерилизации экстракта.

По вышеописанной технологии, из надземной части многолетнего травянистого растения травы - Зверобоя продырявленного - *Hypericum perforatum*, был получен CO₂ экстракт в сверхкритических условиях на экстракционной установке SFE «Thar».

Кроме того, нами был получен CO₂ экстракт из травы зверобоя в докритических (при давлении ниже 73,8 атм.) областях на экстракционной установке УУПЭ – 5л. Выход экстракта был в разы ниже и время экстракции было существенно больше. Параметры экстрагирования представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Параметры экстрагирования

№	Параметры	Фактические данные	
1	Экстракционная масса, г	500,0	3000,0
2	Время экстракции, ч	2	11
3	Давление, атм	177	45
4	Температура, °С	21	18

5	Выход экстракта, г	100,0	5,6
6	Выход экстракта, %	20	0,20

Таким образом, нами был проведен анализ лекарственных растений, обладающих противовоспалительным и антибактериальным эффектом; получена по оптимальной технологии эффективная субстанция – сверхкритический CO₂ экстракт травы зверобоя, входящий в состав крема для лечения акне.

Ссылки:

1. Амрина Л.К. Клинический опыт применения изотретиноина в лечении тяжелой формы Акне. //Амрина Л.К.// Вопросы дерматологии и венерологии. Научно-Практический журнал- г. Алматы - 2019 г.-№1(2)-С.102-107;
2. Мазнев Н.И. Золотая книга лекарственных растений // – Москва, «ИД РИПОЛ Классик», Издательство «ДОМ. XXI век», 2008. –15-е изд., доп. -621 с.;
3. Baki, Gabriella. Introduction to cosmetic formulation and technology / Gabriella Baki, Ph.D.,and Kenneth S. Alexander// - Нұр-Сұлтан, 2019- С 201-202;
4. Государственная фармакопея Республики Казахстан//-Астана, МЗ РК, 2014г- Т.III, 1 изд. – С.733-812;
5. Грудзинская Л.М., Гемеджиева Н.Г. Список лекарственных растений Казахстана (Справочное издание). – Алматы: Издательство, 2012 //kaz.docdat.com. 14.10.2018;
6. Фитохимическое изучение и анализ видов *Hypericum*, г произрастающих в Болгарии / Г.М. Китанов // Растит. ресурсы. – 1988. - Т.24, вып. 1. – С. 114 – 121;
7. Беленовская, Л.М. Продукты вторичного метаболизма *Hypericum perforatum* и их биологическая активность / Л.М. Беленовская, А.Л. Буданцев // Растительные ресурсы. – 2004. – Т.40, вып. 3.– С. 131 – 153.
8. Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/> Дата обращения: 9.04.21
- 9.Технология экстракционных препаратов: учебное пособие для студентов фармацевтического факультета /– Алматы: Изд-во Алматы, 2016. – С.49-55.
10. Электронный ресурс: <https://kaznmu.kz/press/2013/05/31/>Дата обращения: 8.04.21
11. Георгиевский, В.П. Биологически активные вещества лекарственных растений / В.П. Георгиевский, Н.Ф. Комиссаренко, С.Т. Дмитрук. - Новосибирск: Наука. Сиб. Отдие, 1990.- 333с.

ANALYSIS OF WORDS IN NIZAMI'S WORK (BASED ON THE MATERIALS OF THE POEM "KHOSROV AND SHIRIN")

Aliya Umran Aliaga Alizadeh

Baku Slavic University, Department of the Azerbaijani language and teaching

*Dedicated to the 880th anniversary of the birth of the great Azerbaijani poet
Nizami Ganjavi*

"Khosrov and Shirin" by the great Nizami Ganjavi is the second book of "Khamsa". In this work, the poet glorified the greatness of love, the human mind and thought, and created artistic images and literary heroes that have not been forgotten for centuries. Among these heroes is Shirin, a beautiful pearl of world literature.

One of the characters with a complex spirituality invites the reader to watch this scene with him by traveling to the colorful scenes of the world of emotions through a psychological conflict with each other. In the work, the image is illuminated from different angles, and contradictions, intersections, and adaptations sometimes overlap and complement each other.

As an example, let's look at the exchange between Khosrov and Farhad.

Khosrov first asked, "Where are you from, young man?"

Farhad replied: "From the land of friends".

Khosrov: "What art is there in that land?"

Farhad: "They buy a brief and sell soul"

Khosrov: "It is not polite to sell one's soul".

Farhad: "It is not strange for lovers".

Khosrov: "Is this the grief you are suffering from your heart?"

Farhad: "What is the heart, I am in love with the soul".

Khosrov: "Is your love Shirin?"

Farhad: "I know her sweetly".

Khosrov: "Make friends outside of yourself".

Farhad: "Shall friends do such a thing?"

Shah did not find an answer Farhad anymore.

It is advisable to end the conversation.

He said to Hazrat: "Until today

I have never seen such a witty.

Since he ran away from the gold, he was afraid,

We are testing it with a stone now" [1, p. 153]

Farhad's love for the sun was perfect. As we know, the sun and the light attract everyone. But to illuminate the darkness is the real sacrifice. Although it takes great skill to shed light on the darkness, Nizami did not hesitate to solve this artistic process

when creating “Khosrov and Shirin”. The poetic goal of the poet was to reveal the educational content of sublime feelings, and he overcame it with genius. Towards the end of the work, the poet notes that thanks to Shirin’s ideal love, he underwent a process of spiritual evolution, raising Khosrow to a positive ideal, becoming a new man with high moral qualities.

Shah said:

“I am dissatisfied with this rebellious son from the beginning.

The world travels with very bad intentions.

Like a wolf that does not obey its mother,

He has an opinion, he is very selfish,

He does not consider anyone else, he is devoted to himself.

I was crowned king, but

My son is naughty, look at me!

Neither suited me nor Shirin

He still does not get along with his sisters

Is every child born?

Not every flower produces honey, not every cane sugar [1, p. 189].

The attempt to create such multifaceted psychological characters in the history of Eastern poetry was a discovery in Nizami’s poetry.

Lesson, wisdom while studying Khosrov

He left the world, pleasure

The king decided to leave the throne,

Let him give up the world and go to the temple.

The Shah went to the temple and settled there [1, p. 189-190].

Either live one day or a hundred years.

You will move from this bright balcony, you know

It is better to make your heart rejoice

Let your lips smile and your eyes fill.

... You can’t laugh without tears.

This smile cannot be erased from the face.

If you listen I will teach you something

Your heart never cries, it always laughs

One when you smile happily

Give something to the poor and make him happy.

The sun falls on the ground like gold

He makes the world laugh, and he laughs.

Doctor of Philology, prof. Hamid Mammadguluzadeh’s explanations are also interesting: “There is only one way to justify a great blessing. That is submission to the divine will”.

Know everything from God, He is the source of knowledge.

His treasure of knowledge is inexhaustible,

Surrender to him, work and pray.

(“If you seek Him, you will find light in darkness.

If you don’t ask him, you won’t find light on the moon”.

Choose a prophet as your guide on the path to God Almighty. Follow him. He is the guide (“Heal the afflicted brain, and heal him from the dust of Mustafa’s feet”). [2, p. 78-79].

In order to increase the value of the poem “Khosrov and Shirin”, the poet arranged the pearl words with a mysterious pencil in the line of engraving, and in order to increase the beauty and sweetness of speech in the poem “Khosrov and Shirin”.

If we look at the examples given, the interpretation of the verses is proof of this.
The tree of Mary came out of grief alone

Alhazar acts out of grief at the land [1, p. 162]. The tree of Mary means palm tree. It is as if this tree had dried up and turned fruit in Mary’s memory. In other words, Khosrov, like the Mary tree, came out of grief and came to life. She is the mother of Jesus, the Christian prophet. According to religious tradition, the prophet and king of the Jews was the daughter of Imran, a descendant of the legendary David. Our holy book, the Holy Quran, contains information about him in Surat al-Imran [3]. Mary was a virgin when Jesus was born. By the command of God and the breath of the angel Gabriel was conceived, and when Jesus was born, she was yellowed on the trunk of a palm tree, and with a cry from God: Do not be sad, your Lord has poured a stream under your feet. Shake the palm tree, and it will rain down fresh dates on you. But woman, eat, drink, and be merry” [4]. From fish to verse, this place aside, // I know everything about him [1, p. 109].

According to religious belief, the earth was a bull, and the bull stood on a fish. The phrase “from fish to verse” is used in the sense of the whole world, the universe. This is the meaning of the verse. It means, “I know everything that is in the world, from earth to heaven”.

Star caravan to Banu palace,

Moonless returned in the evening. In the statement of the verse: the star caravan is the girls who go hunting with Shirin, and the Moon is a sign of Shirin. In other words, the group of girls who will fall in the evening returned to the Sweet Palace – to Mahin Banu [1, p. 112].

He drove his swallow away // The sound of horseshoes reached from fish to ox. When the poet said black bird, he meant Shirin’s horse Shabdiz, and although his meaning was explained, he rode his horse, but the sound of Shabdiz’s horse’s hooves captured the world, meaning that he made a noise to the world [1, p. 115].

Rose water flowed from the almond eyes

Almond blossom blossomed

Pearls flowed from his eyes,

The eyelash curler was straight.

The poet, who created unique parables, also composed pearls with his magic pen in this verse. Almond blossom means cheek, rose means tears. In other words, tears flowed down her beautiful face, and in the second verse, the tears that flowed from her pearly eyes flowed incessantly, making them look like pearls lined up on a string [1, p. 136].

If bread rose sugar is eaten alone,

What more rose sugar do you need in the body? Rose sugar – is made from sugar with golden rose petals and is used as a medicine. If food is eaten as much as medicine, the body will not need medicine, which is a sign of health [1, p. 138].

Shirin entered the pearl again,

Govhar took refuge in the stone again. In this verse, the poet wanted to say “Shirin has come to his palace again” by referring to Shirin with the words “sweat pearl” and “pearl”, and to his palace with the words “stone and pearl” [1, p. 139].

Everywhere was frozen by the force of the frost

The sword was made of silk. The poet’s mysterious pen, again referring to the law of nature, meant the freezing of water [1, p. 169].

I am a black-eyed Turkush on this roof,

I got the name of white Hindu from you.

Here Turkish is used in both white and beautiful sense. He reminds that Shirin is of Turkish origin. Hindu means watchman. In other words, even though I am a beautiful Turkush, I guard you like a Hindu, and in addition to being a prince, Nizami pointed out Shirin’s simplicity, sincerity, loyalty and commitment [1, p. 172]. Along with all these parables, Nizami also wrote that Azerbaijani women were as brave as they were beautiful:

“Rare beauties known in the country

They are waiting for the decree

Each of them is the ceiling of life

You see, beautiful souls are souls

The beauty will not pass them

They enjoy winter and spring.

If they attack, the world gets used to,

From the West to the East

Glory to the hurries of Paradise,

They are Huri, a paradise [2, p. 104] and in support of Nizami Ganjavi’s views, the famous Azerbaijani poet Samad Vurgun wrote a poem on this subject, “Farhad and Shirin” and even in the scene of the abduction of the Azerbaijani beauty Shirin Khosrov said: “Hurry up, take it, go directly to Iran! // Let this be a sorrow for Azerbaijan!” He noted the uniqueness of Azerbaijan’s beautiful women and the fact that Azerbaijan is a land of unparalleled beauty [5, p. 169].

The poet, who has always been proud of his Turkishness and has repeatedly touched upon this topic in his works, also wrote in his poem “Khosrov and Shirin”.

Agyara is angry, kind to me,

Remember, in the verse of the Creator, you referred to your son Muhammad, and entrusted his protection to Almighty God. The Turks were alone in need of a street, // The Turks acted alone to plunder my country. If that group leaves one day from the tent // Save Turkzade, you creator! [1, p. 196].

The aesthetic and ethical essence of the poet’s art of poetry is reflected in the unity of the concept of spiritual beauty and kindness.

Nizami’s art, which has gained a permanent place in the history of mankind and formed a unique and original stage in the development of Azerbaijan’s public artistic

thought, has left behind centuries and created rare pearls of world poetry with its genius poetic discoveries illuminating the development of Near and Middle Eastern literature. The great ideas and human power of Nizami's legacy are the brightest expression of the most artistic, the most sublime, pure desires and aspirations of Nizami's magical world, the influence of ethical poems on the struggle for high ideals for generations. By inspiring, appreciation of beauty and grandeur, kindness and heroism, by educating man in the spirit of intolerance, hatred and enmity against all kinds of moral and social ugliness, instilling in him the feelings and emotions of friendship and loyalty, justice and love are in our lives, loved in our hearts.

References

1. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. XX cildə IV cild. Nizami Gəncəvi nəşr. Bakı, 1962.
2. Məmmədquluzadə H. Nizaminin irfan əhli haqqında fikirləri. Nizami Gəncəvi "Xosrov və Şirin". Bakı, 1981.
3. Qurani Kərim. "İmran" surəsi // <https://quran.arasdiraq.com/ali-imran-suresi-3>
4. Qurani Kərim. "Məryəm" surəsi // <https://quran.arasdiraq.com/meryem-suresi-19>
5. Vurğun S. Seçilmiş əsərləri. Fərhad və Şirin. IV cild. Bakı, 2005

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕЛЕСЕРІАЛУ «SUITS»)

Горохова І.В.

канд. філос. наук, доцент кафедри англійської філології
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

Руденко М.В.,

студентка магістратури ФІФ
Спеціальності «англійська мова»
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

Фразеологічні одиниці посідають важливе місце в лексичній системі англійської мови, тому вивчення їх структурних, семантичних та стилістико-функціональних аспектів завжди було в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних вчених. Дослідженням фразеологізмів займалися вчені Ш. Баллі, В. В. Віноградов, О. В. Кунін, О. І. Смірницький, І. В. Арнольд, Н. М. Амосова та ін. Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень на здійснення структурно-семантичного аналізу фразеологічного фонду англійської мови. Матеріалом нашого дослідження є фрагменти діалогів американського багатосерійного фільму «Suits». Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше у якості матеріалу дослідження було використано сучасний телевізійний продукт.

Метою дослідження є систематизація та структурний аналіз фразеологічних одиниць на основі американського багатосерійного фільму «Suits». Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: здійснити аналіз теоретичних засад дослідження ФО в сучасній англійській мові та окреслити функціональні та структурні аспекти фразеологічних одиниць.

Матеріалом аналізу структурних особливостей стали 357 ФО. Під час нашого дослідження ми застосовували функціональну класифікацію І. В. Арнольд, яка побудована за принципом відповідності кожного фразеологізму, як цілісної одиниці, певній частині мови, в той час як структурно ФО може складатися з різних компонентів, що представляють різні частини мови. Так, за цією класифікацією виділяються наступні групи фразеологізмів: субстантивні (*a done deal*), дієслівні (*meet one's demands*), ад'єкативні (*as blind as a bat*), адвербіальні (*every now and then*), прийменникові (*in the middle of*), сполучникові (*as much as*), вигуківі (*No way!*) [1].

Дієслівні фразеологізми (ДФ) – фразеологізми, що поєднані загальним значенням дії. Це найчисельніший тип. На нього припадає 75% від усіх 357 фразеологізмів. В нашому дослідженні ми виділили 8 груп дієслівних фразеологізмів.

Verb + Noun + (Preposition)+ (SmtH/Sb) [VNPS]: *put a price on smth D1; cost*

a fortune D1; break the law D2; buy time D5; touch a (raw) nerve D11; force things D13; give advice/ follow advice D13. Найвагоміша група. На неї припадає 27% в межах дієслівної групи та 20% усіх фразеологізмів, що були вибрані для аналізу. Двома обов'язковими елементами цієї групи є дієслово та іменник. Дієслова значної частини фразеологізмів цього типу є перехідними (*give sb the runaround*). Невід'ємною частиною деяких є прийменник (*wipe the floor with sb*).

Verb + (Sb/smith) + (Prepositional Adverb) + (Preposition) [VSPAP]: *come down D2; get out of D5; put (personal) feelings/disagreement aside D12; ask sb out D26; work out D26; buy sb back D27; figure out D28.* Друга за кількістю група (19 % серед загальної кількості). Обов'язковими елементами є дієслово, прийменник та / або прийменниковий прислівник. Це так звані «фразові дієслова».

Verb +(Preposition)+(Sb's) +Noun [VPSN]: *shake with rage D8; lose sb's temper D14; walk into sb's life D21; pay sb's dues D22; do sb's homework D26; part as friends D26; give sb's word D27.* На відміну від попередніх груп, у цій групі іменник є повнозначною складовою сталого виразу. Також переважна кількість фразеологізмів має у своєму складі прийменник, де 17 з 33 виразів мають елемент приналежності.

Be + Adjective/Preposition + Noun/Verb[BeSE]: *be in the mood D6; be engaged to/with somebody D22; be up to D27; be about to do smth D27; be on board D28; be out of control D29.* В окрему групу було виділено фразеологізми, невід'ємним елементом яких є дієслово "to be". Усі 30 фразеологізмів складаються з трьох елементів. Дієслівний компонент посідає перше місце, на другому прикметник або прийменник, хоча також є окремі використання іменника одразу після дієслова. У переважній більшості фразеологізмів цієї групи третім елементом є іменник і лише декілька закінчуються інфінітивом.

Verb + Adjective[VA]: *make sure D27; get heated D27; make smth official D30.* Найнечисленіша група цього виду, тому що використання прикметника після дієслова (окрім *to be* та дієслів сприйняття) не є розповсюдженим явищем в англійській мові.

Verb+Adverb [VAd]: *get smth straight D27; take smth seriously D30; pull together D45; do smth publicly D49, come clean D53; reach high D59.* На відміну від фразових дієслів, де після дієслова іде прийменниковий прислівник, в цій групі представлені фразеологізми, з використанням саме прислівника. Значення виразу складається зі значень компонентів, що також є відмінністю від фразових дієслів.

Multicomponent [Multi]: *overcome stage fright D1; keep sb's voice down D2; rub it/ a mistake in someone's face D3; work one's fingers to the bone D4; stick sb's neck out for sb D5; have a huge win D6.* Цю велику групу складають фразеологізми, що мають в своєму складі більше двох знаменних слів. Більшість цих виразів відрізняє від фразеологізмів зі структурою речення лише відсутністю підмета.

2. **Субстантивні фразеологізми (СФ)** – сталі вирази, що мають функцію іменника, тобто називають, позначають предмети, явища, дії, стани, якості і т.п. Субстантивний вид фразеологізмів представлено 6 підгрупами. Noun + Noun, e.g.: *stage fright D1; skill set D46; police brutality D61; a ground rule D24.* В

цій групі представлено 4 словосполучення, де перший іменник виконує функцію прикметника, так як є означенням до другого іменника. Треба зазначити, що використання іменника у якості прикметника притаманне англійській мові явище. Другий іменник виконує свою безпосередню функцію і саме він є визначним при розподілі за видами фразеологізмів.

За результатами структурного аналізу відібраних нами фразеологізмів, можна зробити висновок, що фразеологічні одиниці мають ряд диференційних ознак: рухливість або нерухливість матеріального складу, фразеологічний зв'язок або ідіоматичну цілісність семантичної структури, різноманіття за граматичною будовою, за складом членів, за функціональною сферою і та ін.

Фразеологічні одиниці, так само як і сталі вирази взагалі, включаються в систему частин мови, так як їх значення підводиться під лексико-граматичне значення, властиве частинам мови. Наприклад, субстантивні фразеологізми передають предметність, дієслівні висловлюють дію, ад'єктивні - якість і та ін. Віднесеність до частин мови закріплюється синтаксичними функціями, в яких ці одиниці вживаються.

До складу фразеологічних одиниць можуть входити будь-які частини мови. Найбільш поширені фразеологізми з дієслівною і субстантивною основою, 75% від усіх 357 фразеологізмів.

Список літератури:

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. / И. В. Арнольд. – М. : ФЛИНТА, 2012. – 219 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / И. В. Арнольд. – М.: Просвещение, 2004. – 384 с.

ПРАГМАТОНИМДЕР СИПАТЫ

Куламанова Зибә Абдуллақызы

Филология ғылымдарының кандидаты, профессор
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Қазақстан

Алдабергенова Замира Аргингазиевна

II курс магистрі
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Қазақстан

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін жалпы халықтың даму қарқынының жолына қарай нарықтық экономикалық және елдің саяс-әдеуметтік тыныс-тіршілігі мен күн-көрісі, тұрмысы мен мәдениетіне, қарым-қатынасына көптеген зор өзгерістер болып дамыды. Бүгінгі күні егемен елімізді әлемдік, халықаралық қауымдастық тұрғысынан мойындап, Орталық Азияда экономика бағытындағы жедел дамып келе жатырған басқа мемлекеттерге қарағанда көшбасшы мемлекет ретінде әлемге танылып отырған жайы бар. Әлемдегі жаһандану процесі, өмір сүріп отырған қоғамдағы түрлі өзгерістер халық тіліне, мәдениетімізге де ықпалжасайтыны анық.

Сондықтан да «Тіл өмірі мен сол тілде сөйлеуші қауымның әлеуметтік өмірінде өзара астарлас, бір-бірінсіз өз функцияларын атқара алмайтын өзара байланысты құбылыс деп қарасақ, тілдің де сол халықпен бірге жасап келген мекені, сол халық генеалогиялық, азаматтық тарихымен бірге туып, бірге қайнасқандығы белгілі. Тарихи деректерден гөрі тіл байлығынан оның ішкі дүниесінен көбірек көреміз» [1, 246].

Тілдік, ономастикалық зерттеулер сөздің қолданыстағы шекарасын кеңейтеді, сонымен бірге сөздің жеке есім болу қабілеті туралы жалпы ұғымды өзгертеді. Соның ішінде прагматонимдер - көптеген ономастикалық зерттеулердің объектісіне айналады. Заң негіздеріне сүйене жасалған және қызмет ететін бұл жеке атаулар тек лингвисттерді ғана емес, маркетингтарды, мәдениеттанушыларды, әлеуметтанушыларды және т.б. қызықтырады.

Сондықтан да жалқы есімдерді, ономастикалық кеңістіктегі прагматоним түрлерін тілдік талдау арқылы олардың қазіргі өмірдегі ажырамас бөлігін құрайтын қазіргі заманғы адам өміріндегі рөлімен анықталып отырады.

Тілдік бірліктер ретінде дүниежүзінің бейнесін қалыптастыруға жалқы есімдер, яғни атаулар немесе онимдер қоғамдағы ғылымның қай саласы болмасын барлығына қатысады олармен бірге қатарласа ажырамас бір бөлігіне айнала қолданылады.

Біз күнде сөйлесетін, қарым-қатынас жасайтын адамдардың, қалалардың, көшелердің, алаңдардың атаулары, кез келген заттың жалқылық ұғымды білдіретін атаулары, тіпті киім, тауар этикеткалары, кез-келген жалқы есім қатарына саналатын тауардың сыртына жазылған атауы мен түсініктемесі, әдеби кейіпкерлердің аты-жөндері және олардың барлығы, барлығы қазақ халқының

танымдық тәжірибесін қалыптастырып қана қоймай, оны анықтайды да. Әрине, ол тауарлардың, өнімдердің атауларының ішінде отандық емес өнімдер де молынан кездеседі. Сондықтан да біз бұл ғылыми мақаламыздың тақырыбы етіп ономастикалық кеңістіктегі нақты прагматонимдердің сипатын нысан етіп алдық. Сонымен қатар прагматоним түрлері, тіпті оның нақты ономастикалық атаулардан қандай өзгешеліктері мен айырмашылықтары барекендігі жөніндегі ғалымдар пікірлерін салыстыра-салғастыра отырып, лингвистикалық талдау жасаймыз. Мүмкіндігімізше қазіргі заманға сай ономастикалық бірліктердің тілдік қолданыс қызметтерін нақты мысалдар келтіре ашып беруге тырысамыз.

Республиканың ономастикалық кеңістігінде соңғы жылдары шетелдік инвестиция, өнеркәсіп, сан-салалы өндіріс, кәсіпорын, орта және шағын бизнестің дамуына байланысты оларды тілдік тұрғыдан белгілейтін терминология, мыңдаған онимдік бірліктердің тобы – прагматонимдер, тауарлық белгі атаулары немес сөздік тауар белгілері - атаулары және эргонимдер қабаты пайда болды.

Қазіргі заман қоғам өміріндегі кездесетін нақты жеке тілдік тұлға санасынан орын алатын эргонимдік және прагмонимдік атаулардың орны зор. Негізінен прагмонимдер мен эргонимдер ең алдымен компания, фирма өзге де көптеген іскерлік қауымдастық атаулары, күнделікті тұтынатын тауарлық өнім атаулары, баспасөз, теледидар арқылы, тұрмыста тұтынушыны қоршап, тіл арқылы маңызы артып, вербалданады.

Қазақ ономастикасын зерттеуші ғалым С. Иманбердиева [2] тіліміздегі эргонимдерді орыс ғалымдары Н.В. Подольская [3] мен А.В. Суперанскаяның [4] прагматонимдер қатарына жатқызып, прагматонимдердің бір түрі ретінде есептейтіндігін ескере, прагматоним терминінің мән-мағынасын тереңірек қарастырғанда эргонимдерге қарағанда ауқымы кеңірек екендігін айтады. Себебі прагматонимдер кездесетін барша материалдық мәдени атаулардың басын ұйыстырып біріктіріп отырады.

Дей тұрғанмен прагмонимдер де, эргонимдерде абстрактілі түрдегі онимдік категория болып есептелетіндігі анық. Қолданыстағы прагматонимдер мен тауарлық белгілік атаулар семантикалық мазмұны және тілдік қызметтері жағынан бір-біріне ұқсас болып келеді.

Соныменен тілдің ономастикалық кеңістіктегіндегі прагматонимдердің сауда белгілері, сөздік тауар белгілерінің (СТБ), кәсіпорын атауларының (эронимдер), қоғамдық орындардың, дүкен атауларының (эргонимдер), магазин, кафе, ресторан атауының прагматикалық (әсер ететін) компонент жетекші болып табылатын бірліктердің номинациясы бойынша қазақ тілінің ономастикалық кеңістігінде арнайы перифериялық өрісті ұйымдастырады.

Прагматонимдердің жасалуы олардың пайда болуы, атаулық құрылысының синтаксистік бағыттағы жасалу барысында әртүрлі тенденциялар - онимизация және трансонимизация ара жігі бөлек-бөлек болып бөлектеледі, ал өнімдік категориясы немесе кластық топтары көбінесе номинатордың атау беріпдудің лингвистикалық материалды таңдаудың жолдарын анықтайды.

Кейбір жағдайларда прагматонимдердің түрлеріне қарай анықталған мағыналық типтері сыртқы яғни, экстралингвистикалық факторларға және осы өнімнің кейбір кездесетін категорияларының ең жоғары «лингвистикалық» көрсеткіш деңгейіне байланысты болып, әр түрлі бағыттағы өнімділік сап, дәрежелерін ашады. Қазіргі заманауи маркетингтік талаптары мен тауарлық белгілер түрлерінің саласындағы ҚР-дағы заңнамада көрсетілгендей болады.

Сонымен қатар зерттелетін ономастикалық өріс қоғамның белгілі бір даму кезеңіндегі халықтың өткен тарихы мен мәдени өмірін, тұрмысын бейнелейді де және сондай-ақ адамзат әлеміндегі тілдік картинаны қалыптастыруға белсенді түрде қатысады.

Жалпы зерттелетін бірліктердің дәйектілігі формальды жағы көбінесе өнімнің талғамына байланысты болатын осы прагматонимдер тобының мағыналық жіктелуінен көрінеді.

Прагматонимдер немесе қатарына машина маркаларына, яғни көлік түрлерінің жалқы атауына (порейонимдер), сериялы шетелдік тауарларды, қолөнерді, өсімдік сорттарына, сөздік тауар белгілеріне (СТБ), кәсіпорын атаулары (эронимдер), мекемелер, ұйымдар, өндіріс орындары, оқу орындары, қоғамдық орындары, дүкен атауларына (эргонимдер), бұқаралық ақпарат құралдары атауларына (гемеронимы), салтанатты іс-шаралар, фестивальдар, конкурстар, сонымен қатар концерттер (геортонимдер), магазин, кафе, ресторан, институт т.б. классификаторларға енеді - көше, даңғыл, бульвар, алаң, жеке ғимарат г.б. атауларына (урбанонимдер), елді мекен атауларына (ойконимдер) - жалпы алғанда тілдің ономастикалық кеңістігін құрайтын тілдік бірліктерге деген қызығушылық сондай-ақ күнделікті практикалық мақсаттарға байланысты, атап айтқанда, соның ішінде барлық маркетингтік коммуникацияның оларға тәуелділігі, сайып келгенде, тауардың нарықта табысты болуын, яғни оның экономикалық тиімділігін анықтайды.

Кейбір жағдайларда берілген өнім атауы, оның шешуші рөлі жарнама және маркетинг саласындағы мамандардың, тіпті көбінесе филологиялық білімсіз атаудың әр түрлі аспектілеріне үнемі назар аударуына әкеледі.

Мысалы атауының мәселен, «Алтын дан» ЖШС филиалы жоғары сапалы сүт өнімдерін көтерме жеткізу. Ассортиментте сүт, айран, қаймақ, қаймақ, май, бидай ұны бар. «Алтын дән» компаниясы ұсынатын қызметтер / тауарлар» деп берілген интернет желісінде жарнамасы бар. Тіпті бұл жарнама Филиал ТОО «Алтын-Дан» деп берілсе, ал олардың тауарлық белгілері мемлекеттік тілде жазылған. Дей тұрғанмен бұл сөздік тауар белгілері сол «Алтын дән» ЖШС филиалының шығаратын түрлі өнімдері – ұн, сүзбе, еттің кептірілген қамыры (наны) т.б. өнімдеріне жапсырылып, олардың құрамы, өнімнің шығарылған мерізімі, сақтау мерізімі және т.б. түсініктері беріледі [5]. Олардың Жарнама туралы Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 19 желтоқсандағы N 508 Заңы [6] және Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 26 шілдедегі №456-1 /09.07.04ж. №586-/ЦР Заңымен енгізілген өзгерістерімен) ондағы тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы: 5-бап. Тауар таңбасы ретінде тіркелетін белгілер; 6-бап.

Тауар таңбасын тіркеуге жол бермейтін аюсолюттік негіздер; 9-бап. Тауар таңбасына берілетін өнімге қойылатын талаптар; 26-бап. Тауарлар шығарылған жерлердің атаулары ретінде тіркелетін белгілер жөнінде айтылады. Кәсіпкер өз өнімдерін шығарғанда міндетті түрде осы заңдылықтарды ескеріп, басшылыққа алып отырғаны орынды [7].

Міне осы тауарлардың, өнімдердің қай түрі болмасын олардың барлығының да онимдік атаулары бар. Олардың кейбіреулерінің заң талаптарына сай жазылуы, сауаттылығы, кейбір тауарлардың тіпті атауларының өзі мемлекеттік тілге дұрыс аударма жасалмаған тұстары көптеп кездеседі. Бұл сол ұжымның, өндіріс орнының мемлекеттік Тіл туралы Заңға немқұрайды қарауының нәтижесі деп білеміз [8].

Сонымен ономастика ғылымының перифериіне, яғни шеткерілік өрісіне жататын, Қазақстан Республикасында соңғы жылдары лингвистикалық-ономазиологиялық зерттеудің нысанына айнала бастаған прагматонимдер мен эргонимдер республикамыздың түкпір-түкпірінде коммуникативтік-ақпараттық кеңістігінде мыңдап, жүздеп жоғары деңгейдегі аккумуляциялық қолданыста болып, қарқындап, динамикалық жүйелі даму кезеңдерін (этап) бастан кешіруде. Сонымен орыс ғалымы Н.В. Подольская өзінің «Словарь русской ономастической терминологии» атты еңбегінде прагматоним терминіне төмендегіше анықтама береді: «Прагматоним - разряд онимов. Под этим термином, пока условно, объединены различные категории имен собственных, имеющие денотаты в прагматической сфере деятельности человека, связанные с практикой, с предметной областью, в том числе хремотоним, урбаноним, ойконим, ойкодоним, порейоним, дромоним, агрооним» [3,110].

Қорыта айтсақ, прагматоним термині, оның зерттеу нысаналары әлі де белгілі бір қалыпқа, арнаға түсіп тұрақталмаған күйде қалыптасу үстінде. Зерттеушілер өз зерттеулерінде шартты түрде ономастиканың кеңістіктегі прагматоинм қатарына экономиканың, халық шаруашылығының, халқымыздың тұтыну салаларына қатысты қолданыс, қажеттілік негізінде пайда болған жалқы есім түрлерін тауарлық белгі атауларын да жатқызады.

Әдебиеттер тізімі

1.Құламанова З., Тастағы Тараз тарихы. –Алматы: Аспантау, 2017.-473б.

2. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии.-2-е изд. Москва: «Наука». -1988.-192с.
3. Иманбердиева С.Қ. Қаладағы тағамхана атаулары: филол. ғылым. канд. автореф... 10.02.20. – Алматы: ҚазҰУ, 2001. – 23 с. .
4. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – Москва: Наука, 1973. – 367 с.
5. <https://www.gorodtaraz.kz/company>
6. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z030000508_ / history. Жарнама туралы Қазақстан Республикасының 2003 ж. 19 желтоқсандағы N 508 Заңы. _
7. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 26 шілдедегі №456-1 /09.07.04ж. №586-ІІІР . Заңы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z030000508>.
8. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_

ҚАЗАҚ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТІНДЕГІ «ҚҰДАЛЫҚ» ФРЕЙМІНІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ

Нұржаубек Айнұр

п.ғ.м, аға оқытушы

Абылай хан атындағы Қазақтың Халықаралық қатынастар
және Әлем тілдері Университеті

Бесирова Нұргүл Сайлауханқызы

п.ғ.м, аға оқытушы

Абылай хан атындағы Қазақтың Халықаралық қатынастар
және Әлем тілдері Университеті

Турдиева Дильхумар Абасовна

ф.ғ.к., аға оқытушы

Абылай хан атындағы Қазақтың Халықаралық қатынастар
және Әлем тілдері Университеті

«Құдалық» фреймінің құрылымы барлық тілдік ұжымдар үшін адамның жеке тәжірибесіне байланысты бірқатар стереотипті конвенционалды ұғымдарды қамтиды. Сондықтан да фреймді талдау кезінде оның мына қасиетін есепке алу керек - стереотиптік жағдаяттардан тұратын слоттар саны соңғы болып саналмайды, ол үнемі дәлелдеме слоттармен және фреймнің алғашқы сипаттамасына енгізілмеген шағын слоттармен толықтырылып отыруы мүмкін (Дейк 1989: 48). Сол себепті «Құдалық» фреймін біз көп деңгейлі когнитивті құрылымға жатқыза аламыз. Фрейм құрылымын үлгілеуде оның тағы бір қасиетін - іргелес фреймдердің өзара байланыстылығы және өзара бір-біріне кірігу қасиетін де есепке алу маңызды (Демьянков 1996: 188). Фреймдер когнитивтік кеңістікте бір-бірінен окшауланбайды, олар бір-бірімен тығыз өзара әрекетте болады. Когнитивті семантикада «туысқан фрейм» ұғымы жайдан жай белсенді пайдаланылмайды (Дьяченко 2004). Жекелеген лексикалық бірліктердің мағынасы өзінің негізінде бірнеше фреймдердің конверсиясына ие болады. Басты компоненттің болуы - фрейм атауы - лексикалық бірліктердің мағынасында міндетті және факультативтік слоттарды, сондай-ақ ядро мен фрейм перифериясын айқындауға жағдай жасайды.

Фреймнің келесі қасиеті - тілдік материалмен жұмыс кезінде оның кез келген элементінде адамның назарын аудару мүмкіндігі. Семантикалық фреймнің толық құрылымын қалыптастыру үшін ең маңызды мына жағдай, фреймнің әртүрлі компоненттері назарға ілігуі олардың міндетті немесе факультативтік болуына байланысты емес. Бұл компоненттермен есептеспеу мүмкін емес, өйткені фреймді құру кезінде қандай да бір лингвомәдениетке қатысты білімнің барлық кешендері игерілуі тиіс. «Құдалық» фреймінің иерархиялық құрылымы мәселесін шешу кезінде біз көптеген когнитологтар қабылдаған М. Минскийдің концепциясын

басшылыққа аламыз (Minsky 1980), осыған байланысты біз фрейм түріндегі құдалық салтын өткізудің белгілі бір желілер құрылымы мен олардың арасындағы қарым-қатынасы бар стереотипті жағдаятын ұсынамыз. «Құдалық» фреймі - бұл иерархиялық ұйымдасқан құрылым, онда міндетті және факультативті компоненттер бөліп көрсетіледі. Міндетті компоненттер мазмұндық толықтығының өзгермейтіндігімен сипатталады, факультативті компоненттер нақты тілдік жағдаятқа байланысты тілдік деңгейде имплицитті немесе эксплицитті түрде берілуі мүмкін. Осы орайда мынаны айта кеткен жөн, фреймнің ең жоғарғы желілерін белгілеу осы фреймді белсенді етуге қабілетті лексикалық бірліктер санын шектеуге септігін тигізеді және оның құрылымындағы ең бастыны, жақын периферияны және алыс периферияны анықтай алады.

Осы анықтамадан шығатыны, «Құдалық» фреймі процедуралық типте болып келеді, Үстірт семантикалық фреймдер құрылымы лексика-семантикалық өрістің құрылымын еске түсіреді, өйткені Үстірт семантикалық фреймдер - бұлар әрекет айналасында біріккен сөз топтары. Осыған орай, М. Минскийдің пікірінше, «әрекет етуші тұлғалар, құралдар, траекториялар, стратегиялар, мақсаттар, салдар мен қосалқы құбылыстар үшін қатынастар мен анықтауыштар қажет» (Минский 1979: 62). Сондықтан да семантикалық фреймнің слоттарын құрайтын сөздер семантикасын талдаған жөн деп есептейміз. «Құдалық» фреймі құрылымын қалыптастыратын базалық және перифериялық компоненттерді анықтау үшін, фрейм элементтерінің басқа фреймдердің шекаралас слоттарымен өзара әрекеттестік дәрежесін және олардың қандай да бір мәдениеттегі өзара байланысы құрылымын анықтау керек.

Қазақ тіліндегі лексикографиялық анықтамалары дереккөздері бойынша «Құдалық» сөзі былай анықталады және релевантты түсініктеме қатарына жатады (ҚТТС 1961, ҚТТС 1982, ҚТЭС 1966, ҚОС 1981, ОҚС 1982, ҚТСС 1995, ҚТАС 2003, ФС 1997, ҚТФС 2000, ҚТТС1997, ҚЫЭС 1999). Қазақтың әлем бейнесін жасау үшін құдалық сөзінің негізгі анықтамалары «Құдалық» «құда болушылық, құда түсушілік» - яғни *біреудің қызын айттыра бару немесе құда түсе бару* (ҚТТС 1961, ҚТТС 1982, ҚТТС 2010); ал осы құдалық сөзінің этимологиясын шығу тегін зерделеп қарасақ, құдалықтық түбір сөзі құда атауы «Қазақ тілінің этимологиялық сөздігінде (ҚТЭС 1966) *Құда//қоза, құдағи құдағай//құзағи* сөздері қазақ, өзбек, карақалпақ, ұйғыр, башқұрт, әзербайжан, тува, алтай тілдерінде үйленген жігіт пен күйеуге шыққан қыздың туыстарының бір біріне туыстық қатынасын білдіретін атау. Моңғол, бурят-моңғол тілдерінде де *худ, худа* сөзі осы мағыналарда қолданылады. Ал түркі тілдерінде де бұл сөздің басқа түсінігі жоқ. Тек осы мағынада қолданылатын *құдаша, құдағи(құдағай), құдандалы, құда түсу, құда болу* сияқты туыстыққа қатысты сөздер бар. Ал моңғол тілдерінде *худалдаа, худалдаа(н)* сөздері- "сауда, сауда істеу, сауда ісімен шұғылдану", *худалдаачин, худалдааш(н)*- "саудагер, коммерсант" деген мағыналарда қолданылады. Көне ескерткіш Мухаддимат ал-адаб сөздігінде де бұл сөздің саудаға байланысты қолданылатындығы көрсетіледі. (Мух. ал-адаб. М. — Л., 1938, 297, 308). Біздің ойымызша *құда* сөзінің туыстық мағынасы оның сатушы деген мәнінен шығып, осы мағынада моңғол тілдерінен ауысып келген

болуы керек. Түркі тілдерінде бұл сөз сатушы мағынасында қолданылмайды. Құда сөзі түркі тіліне моңғол тілдерінен ауысқан болуы керек деген пікірді Л.А. Покровская да айтады деп берілген.(Покровская. Термины родства 75, (Б. С.) «Қазақша-Орысша сөздікте» қазақ тіліндегі «құдалық» сөзінің орыс тіліне аудармасының бірден екі баламасын ұсынады:

Құдалық 1) сватовство (со всеми обычаями и установлениями); *олар жақында құдалыққа барды.* 2) родственные отношения между сватами; *біздің олармен құдалығымыз бар* деп анықтама берілген(ҚОС 1981, ОҚС 1982); Ал «Орысша-Қазақша сөздікте» де *сватовство* құдалық, *жениться по сватовству* құдалық салтымен үйлену деп анықталған (ОҚС 1981). «Қазақ тілінің синонимдер сөздігі»нде құдандалы, **жегжат**, **іліктес**, **сүйекшатыс**, **ілік-шатыс**. *қыз алысып, қыз беріскен қарым-қатынас* деп берілген (ҚТСС 1995. «Қазақ тілінің аймақтық сөздігінде» **ҚҰДА АПА** (Шымк. Түркіс.) құдағи, **ҚҰДАҒАЙ** (Қ. Орда: Арал, Сыр., Жал.; Гур.: Маңғ., Есб.; Орал: Чап., Жымп., Жән., Қара.; Ақт.: Қараб., Ойыл, Ырғ.; Қост., Жітік.: Рес., Орын.; Қарақ.; Ауғ.; Ир.) құдағи, **ҚҰДА ЖОРТАҚ** (Шымк., Арыс.) – құда түсуде істейтін ырым, **ҚҰДАЛЫҚҚА ЖҮРУ** (Талд., Ақсу.) – бір-біріне құда болуға келістіру үшін екі үйдің арасына дәнекерлікке жүру, **ҚҰДАНДАЛ** (Жезқ., Ұлы.) – құда адам, **ҚҰДА СҮЙРЕУ** (Жамб., Шу) – құдалыққа келген кісілерден алынатын ырым, **ҚҰДАҒАН ӨСКЕН** құдағидай сыйлы өскен (С. Аман., ВДИКЯ, 433) сынды құдалыққа қатысты жергілікті қолданыстағы сөздер анықталған(ҚТАС 2003).

Екіншіден, аса ауқымы кең, «құдалық» сөзінің мағынасы - «салт, жоралғы, рәсім, дәстүр, әдет-ғұрып яғни қызбен жігітті жария түрде атастыруы, сөз байласуы. Мағыналардың осылай ұштасуы «құдалық» фреймінің атауы синонимдік құрылымын айрықша кеңейту мүмкіндігін береді. Біз құдалық лексемасын қарастыру барысында, мынадай сұрақ туындайды, бұл лексема бір фреймнің құрамдас слоты болып табыла ма немесе шекаралас фреймдердің бірнеше слоттары құрамына кіре ме, ендеше, оған қандай шекаралас фреймдер қатысып отыр. Барлығы осы мағынаның орналасуына, оның доминанттарының өріс орталығынан қашықтығына байланысты, ал «өріс перифериясына сондай-ақ көршілес өріс элементтері де кіре алады» (Караулов 1976: 34). Қазақтың «құдалық» сөзінің негізгі мағынасы - бұл үдеріс, әрекет, оның синонимі «қыз бен жігітті атастыру» «сөз байласу» сөзі құдалық мағынасындағы семантикалық өрістің ядросына өте жақындау, құдалық, мұндағы аталымдардың лексико семантикалық өрісі бір-бірімен жанасады, демек, «атастыру» «айттыру» лексемасы бір мезгілде «құдалық» фреймініндегі оқиға алды субфреймдерінің әрекеттерінің тірек кезеңдері слотының құрамына ене алады, әрі қарай фрейм орталығынан қашықтық иерархиясы бойынша: айттыру - атастыру -сөз байласу - құдалық - үйлену - жұбайлық – отбасы біз одан әрі әрекет орталығынан синонимдік қатардың даму қарқынын, осы үдерістің нәтижесін айтқанға дейін ажыратамыз, ол фреймнің алыс перифериясында орналасқан « Әрекеттер нәтижесі» слоты лексемаларына сәйкес келеді. Оның жақын перифериясында сондай-ақ сырға салу, уәде байласу сияқтыларды табуға болады, алайда темпоралды белгілеріне орай олар қазақтың дәстүрлі құдалық салты бойынша құдалықтың алдында болатын әрекеттер және

олар «Оқиға алды» субфрейміне жатады. алайда қазіргі таңда бұл кезеңдердің барлығы қысқарып "құдалық" фрейміндегі типтік әрекеттер слотына жатқызылады. Тұтас алғанда «құдалық» фреймінің лексика-семантикалық құрамы екі тармақшадағы 123 субстантивті синонимдермен, 30 етістікпен және 16 сын есіммен берілген, 5 гипонимикалық құрылымды қамтиды.

Біз «құдалық» ұғымының аса толық түсінігін төмендегі анықтамадан аламыз: әлеуметтік оқиға, оның барысында құдалық рәсімі өткізіледі. Лексикографиялық дереккөздерге сүйенсек, «құдалық» сөзінің бірінші синонимдік қатары 2 синонимдік тармақшада 25 зат есіммен берілген. Лингвистер ұсынған әртүрлі жіктеулерді басшылыққа ала отырып, лексикалық, идеографиялық (ауыстыратын немесе нақтылатын мағына), стилистикалық, семантикалық және стилистикалық синонимдерді бөліп көрсетеміз, одан бөлек фразеологиялық және грамматикалық синонимдерді де ажыратады. Бір тармақшада синонимдер лексикалық бірліктердің семантикалық толықтығының ішінара (қатыстық) баламасымен идеографиялыққа жатады, олардың доминанттары «құдалық» сөзін салт, жоралғы, рәсім, әдет-ғұрып сөздері арқылы семантикалық талдау болып табылады: құдалық рәсімі, құдалық салты, құдалық жоралғысы, құдалық ғұрпы, атастыру салты, атастыру рәсімі,. Барлық осы синонимдер ««құдалық»» фрейміне қатысты макрофрейм немесе метафрейм «әдет-ғұрып» фреймінің құрамына енеді.

Синонимдердің екінші тізбегі «құдалық» сөзінің жалпы мағынасымен байланысты - әлеуметтік оқиға, құдалық қарым-қатынас орнату : құдалық, құдаласу, құда болу, сөз байласу, құда түсу, құда келу, құдандалы болу, құдалыққа бару, құдалыққа жүру, құдалық сөйлесу, киіт киу, құйрық бауыр асасу, қыз айттыру, жекжат болу, құдалас, құдалау, құда түсушілік, құда болушылық, құдандалық, құдандалылық, жекжаттық, құдандалық, құда болғансу, құдалықта болу, құдалығы, құдаластыру, құда ету, құда етуге жүру, құда деспек, құда келмек,

Біз «құдалық» фреймі лексикалық бірліктерін зерттеу нәтижесінде оның субстантивті синонимдері фрейм ядросынан олардың жақындығы/ алыстығына сәйкес топтастырдық және оларға ұқсас шекаралас фреймдер слотының қиысу орнын көрсеттік. Біз фразеологиялық (10 бірлік) және лексикалық синонимдердің негізгі түрлерін анықтадық: идеографиялық субстантивті синонимдер (32 бірлік), стилистикалық (6 бірлік) және семантикалық-стилистикалық синоним зат есімдер (3 бірлік), олардың арасында доминантты лексемаға семантикалық баламалар көп болады, сын есімдер мен етістіктердің синонимдік топтардың ерекшеліктері бөліп көрсетілді. Жалпы алғанда «құдалық» фрейміне тән қасиет -гипонимиялардың және гипонимиялық қатардың (5 бірлік) негізгі гомогенді сипаты бар болуы. Сонымен «құдалық» үстірт семантикалық фреймін қарап шығу оның ядросын, жақын және алыс перифериясын дұрыс бөліп көрсетуге жағдай жасайды. Оның ядролық компонентіне біз етістіктер мен зат есімдерді жатқызамыз, сөздік түсініктемесінде «құдалық» лексикалық компонент-маркері болады.

Заманауи «құдалық» фреймінің ядросына фреймнің негізгі қатысушылары болып табылатын 8 зат есім енеді: құда, құдағи, күйеу, қалыңдық, құдалыққа жүруші (әрекеттің қатысушылары слоты), процессуальдық етістіктер мен зат

есімдер (жалпы саны 6), және олар фрейм актіне, процедурасына және тірек кезеңдер слотына жататын сын есімдер жатады.

Сонымен «құдалық» фреймінің жақын перифериясына «құдалық» сөзінің мағынасын қамтитын немесе фреймнің ядролық компоненттерінің бірі біз қолданып жүрген сөздіктердің бірінде кездесетін лексемалар жатады. Осы «құдалық» фреймі үшін сондай бірліктер (әрекеттің тірек кезеңдері) сияқты слоттарды толтыратын лексемалар болып табылады. Шақырылған қатысушылар. Әрекет атрибуттары. Әрекет орны және "Оқиға алды" сәйкес субфреймінің лексикалары орналасады.

Алыс перифериясына лексикалық бірліктер жатады, олар өз түсініктемесінде, құдалық мағынасын көрсететін немесе фреймнің кез келген ядролық компоненті сөздерін қамтымайды, бірақ, соған қарамастан, белгілі бір жағдайда құдалық тойын немесе оның негізгі элементтерін атай алатын, «құдалық» жалпы фреймімен белгілі бір контексте осы фреймнің немесе тұтас алғанда барлық құрылымның тірек слоттарын белсенділендіргенде сәйкес келеді. Соған орай, алыс периферияда әрекеттің мақсаты, әрекеттің сипаты, әрекеттің нәтижесі, сондай-ақ соған сәйкес *оқиға соңы* субфреймінің лексикасы жататын лексемалар орналасқан.

Бірыңғай лексиканы тақырыптық жақтан компоненттік талдау жасағанда алған нәтижелерге назар аудара отырып, біз «құдалық» фреймінің семантикалық толық құрылымын А.С.Бабичеваның пікіріне сүйене отырып жасап шықтық. (А.С.Бабичева 2007, 66) Мысалы, қазақтың «құдалық» фреймі құрамына негізгі макрофрейммен қоса, өзара байланысқан Оқиға алды және Оқиға соңы – субфреймдер кіретін күрделі, иерархиялы ұйымдасқан құрылым болып табылады. Яғни құдалық фреймі әдет-ғұрып макрофреймінің ішіндегі отбасылық әдет ғұрып фреймі одан ары үйлену тойы фреймі және үйлену тойына дайындық субфреймінің тивтік әрекеттер фрейміне жатады. Әрбір субфреймнің өзіндік құрылымы болғанына қарамастан, олар окшауланған когнитивтік құрылым емес, керісінше негізгі фрейммен біртұтас және фреймнің слоттары арқылы әрдайым өзара әрекеттесіп отырады. Қазақтың «құдалық» фреймі этностық шарттарға бағынған, жағдаят-тақырыптық кешен түрінде көрініс табады, ол фреймдер желісі түріндегі субфреймдердің жиынтығы арқылы берілетін құдалық туралы білім құрылымдарын анықтап береді.

Зерттеу барысында жүргізілген фреймдік талдаулар арқылы дәстүрлі қазақ құдалық фреймдерінің желісі төмендегідей ретпен орындалып отыратыны анықталды:

- құдалыққа дейінгі кезеңдегі салт-дәстүр, әдет-ғұрыптар;
- құдалық әдет-ғұрыптары;
- құдалықтан кейінгі әдет-ғұрыптар.

Бұл фреймнің әрбір негізгі ұғымдарының көмегімен бүкіл оқиғаның тұтастай көрінісін беруге болады немесе бұл фреймдерді жекелеген субфреймдер арқылы да көрсетуге болады. Әрбір субфреймнің өзіндік орны бар, ол басқалармен байланыса отырып көрініс табады. Оның бірін тізімнен шығарып тастаса немесе түрін өзгертсе, бұл сценаридің тұтастай өзгеруіне алып келеді де, оған қатысушылар тарапынан түсінбеушілік туындайды.

Қазақтың құдалық рәсімінің бірнеше кезеңдерден тұратындығына, оның сахналануына, ғасырлар бойы қалыптасқан ғұрыптарға орай жасалатынына қарап, оны семантикалық фреймдер желісі ретінде қарастыруға болады. Қазақтың «құдалық» фреймі уақыт талқысынан өткен, тұрақталған, оны түгелімен қайта құрып шығу мүмкін емес. Ендеше Қазақтың «құдалық» фреймінің құрылымына оның мазмұнын ашатын: оқиға орны, оқиға өтетін уақыт, оқиғаға қатысушылар, қатысушылардың рөлдері, құдалықтың көңіл көтеру жоралары, құдалық кәде сыйлары, құдалыққа дайындық, құдалық дастарханы, құдалық тілектері, атрибуттар, типтік әрекеттер, оқиға мақсаты, оқиға нәтижесі т.б. слоттар кіреді. Сондай-ақ әр слоттың құрамында ұлттық нақыштармен таңбаланған слотшалар болады. (Нуржаубек А. 2019: 34) Мысалы:

оқиға орны слоты, қатысушылар слоты, типтік оқиғалар слоты, атрибуттар слоты, құдалықтың көңіл көтеру жоралары слоты, құдалық кәде сыйлары слоты, құдалық дастарханы слоты, оқиға нәтижесі слоты, оқиға мақсаты слоты, оқиға сипаты слоты, құдалықтың бата тілектері слоты....

Жұмысымызда құдалық салтының санада бейнеленген фреймдік құрылымы мен мазмұнына оның семантикалық өрісіне талдаулар жасау арқылы көз жеткіздік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Дейк, Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация.- М.: Прогресс, 1989. - 310 с.
2. Демьянков, В. З. Краткий словарь когнитивных терминов. - М.: МГУ, 1996. - С. 187 - 189.
3. Дьяченко, Т. Д. Семантико-синтаксические особенности лексических единиц английского языка, активизирующих фрейм «Потребление пищи и жидкости» : автореферат дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. - Белгород : Белгородский госуниверситет, 2004. - 22 с.
4. Минский, М. Фреймы для представления знаний /Под ред. Ф. М. Кулакова. - М.: Энергия, 1979. - 151 с.
5. Караулов, Ю. Н. Общая и русская идеография.- М. : Наука, 1976.-355 с.
6. Бабичева А.С. Фрейм «Свадьба» в английской и русской лингвокультурах. (дис.канд. филол. наук). – Волгоград: Изд-во ВГПУ, 2007. –166 с.
7. Нуржаубек А. Вестник КГУ им.Ш.Уалиханова. серия филологическая. № 4, 2019.86-95б.
8. ҚТТС – Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: 1961. – Т. 1–2.
9. ҚТЭС – Қазақ тілінің этимологиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым, 1966. – 240б.
10. ҚОС – Қазақша-орысша сөздік. – Алматы, 1981. – Т. 2.
11. ОҚС – Орысша -қазақша сөздік. – Алматы, 1981. – Т. 1.

ДУЛАТ БАБАТАЙҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ЗАР ЗАМАН КӨРІНІСТЕРІ

Рахимбаева Гаухар Кинаятовна

филология ғылымдарының кандидаты,
«Тұран-Астана» университетінің доценті
Қазақстан Республикасы

Монтаева Салтанат Әбілсейітқызы

«Тұран-Астана» университеті
«Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығының 1-курс магистранты
Қазақстан Республикасы

Зар заман – бұл сонау ХІХ ғасырда хандық билік жойылып, оның орнына патша өкіметі орнағанда қазақ елі үшін ең қиын бастау алған кезең. Бұл атауды жазушы Мұхтар Әуезов енгізген. Бұл кезең қазақ елінің отарлық езгіге түсіп, отарлау саясатының етегінде кеткен кезең екенін тарих көздерінен білеміз. Өйткені, ол заман қазақ елі тарихында қайғы мен шер бірге жүрген, ел тарихында мәңгіге сақталған сұмдық заман. Сол бір заманда өмір сүріп, еліне жасалған зорлық-зомбылықты өз көзімен көріп, оған мүмкіндігінше наразылық білдірген, халқын отарлық езгіге мойынсұнбай, жастарды күресуге шақырған, елі үшін адал қызмет еткен ақын Дулат Бабатайұлы – зар заман әдебиетінің басында тұрған тұлға. Жалпы, ақынның шығармашылығында сол уақыттың шындығы, қазақ даласындағы әділетсіздік, отарлау саясатының әсерінен көшпелі халықтың ауыр тұрмысы, бәрі-бәрі анық суреттеледі. Сонымен қатар, ақынның өлеңдері адалдық пен еңбекқорлық секілді қасиеттерді жоғары қойып, ел арасында сатқындық, арамдық, екіжүзділік сынды қасиеттерді сынға алады. Әсіресе, патша билігінің қазақ халқына көзқарасын қатты сынға алып, олардың елді отарлауына қарсылығын өлең жолдарында айқын көрсеткен. Кейбір дерек көздеріне сүйенсек, ақынның өлеңдері типографияда кітап болып басылып шыққан алғашқы қазақ ақыны. Тағы да бір айта кететін жайт, ол – сатиралық жанрға бет бұрған ең алғашқы ақын. Оның шығармалары өзі өмір сүрген қоғамның айқын суреті. Сол себепті, Дулат ақын махаббат туралы өлең емес, «зар заман» жырын тудырған. Оның жөнін ақынның өзінен артық ешкім де айтып бере алмас деп ойлаймын. Ақын өлеңдерінің қазіргі мөлшері басқа замандастарымен салыстырғанда әлдеқайда көбірек деуге болады. Олардың ішінде ұзақ арнау, нақыл-өсиет ретінде айтылатын дидактикалық терме, аңыз сюжетінде жазылған толғау және де бірнеше мысал сөздері азды-көпті. Сонымен қоса, шығармаларының идеялық мазмұны да алуан түрлі. Шығармаларындағы суреттің негізгі көрінісі – ол, қазақ қоғамындағы белгілі кезеңнің, отаршылдық кезеңінің тарихи шындығын қамтиды. Ақынның «Еспенбет» атты дастанында туған жеріне оралып, еліне қамқор бола білген батыр Еспенбеттің жан қияр ерлігі мен көзсіз батырлығы суреттеледі. Жалпы, бұл дастанының ең бір ерекшелігі,

бұл жерде тек батырдың тұлғасы ғана емес, сонымен бірге халықтың нағыз бейнесі де қоса суреттеліп, дастанда жандана түседі. Дулат дастанында жорыққа аттанған қалың топты табиғаттың жойқын күшіне теңей отырып, ерекше әсерлі етіп жырлаған, оны кейінгі ұрпаққа Еспенбеттің ерлігін үлгі ете отырып, осындай батырлар дәл сол уақытта болса деген арманмен көрсетеді.

Дулат Бабатайұлының шығармашылығы XIX ғасырдың бірінші жартысында қазақ қоғамының әлеуметтік өмірі қандай болғанын, сол кездегі Қазақстанда философиялық, психологиялық, педагогикалық идеялардың қаншалықты дамығандығын айқын дәлелейді. Ақын халқының өз жерлерін қорғауға батырлардың болмағандығына, халықтың батылдығын жоғалтқанына және бөденелер сияқты әр түрлі бұталардың астында өмір сүріп, жинала алмай жүргендеріне қатты күрсінеді. Сол бір кезеңде орыс патшалығына адал қызмет етіп, өзінің мүддесі үшін өз халқын сатқан, қазақ халқының ішінен шыққан билеушілер, орыс билеушілерінің қолшоқпарына айналып, өз халқына қару кезеген арсыздар мен екіжүзділердің жағымсыз әрекеттерін сипаттап жазу – ақынның шығармашылығының ең бір керемет тұстары десем артық айтапағаным. Шығармаларында ақынның рөлі отаршылдықтың айыптаушысы, еркіндігі, бірлігі мен ынтымағын жоғалтқан халқының жоқтаушысы ретінде көрсетіледі. Әрине, мұнда сол бір қоғам төрінде ел басшыларының жағымпаздық әрекеттері тек өз қамын ойлаудан қолы босамай, өз халқының қамын мүлдем ұмытып кеткен кездерді қалам ұшына салып, оларға өлең тармағында шүйлігеді. Ақын, әсіресе, сол сәтті «Тегімді менің сұрасаң» деген өлеңінде екіжүзді билеушілердің жексұрын әрекеттерінен жиренетіндей суреттейді. Дулат ақынның айтуынша, бұл адамдардың өмір сүруінің өзі адамның психикасына әсер етуі мүмкін делінген. Мысалы, жалқаулық, жағымпаздық, екіжүзділік, зорлық-зомбылық, паракорлық, менсінбеушілік сынды әрекеттер адамды сөзсіз бұзады және де ол адамды моральдық құлдырауға әкеледі. Ақын мұндай адамға тән психологияны «Барақ жас, Барақ жас» атты өлеңінде тереңірек аша түседі. Патша өкіметіне сатылып кеткен жергілікті тұрғындардан шыққан шенеуніктерді аяусыз әшкерелеп, мұндай адамдар халықтың дәстүрінен мүлдем ауытқи түсіп, ата-баба өсиеттерін сатуға да барады деп, ащы сөздерімен тағы бір сынай түседі. Ақынның сол кезеңдегі басқа ақындардан айырмашылығы, ол өзі өмір сүрген қоғамының жағымсыз жақтарын неғұрлым қатал және өткір, ащы сөздерімен айыптай түсуінде. Дулат ақынның арнау өлеңдері ішінде «Ақтанға» өлеңінің сипаты ерекше деуге болады. Бұл жерде жетім бала Ақтанның өмірін жеткізген ақын аяушылық сезімін көрсете отырып, жүректі тебіреніп отырып жырлайды. Егер толғауға үңілетін болсақ, бұл жерде ақынды баланың қазіргі сәті емес, болашағы көбірек толғандыратын сияқты. Нақтырақ айтсақ, ақын ол баланың бойынан ел тілегін бойына арқалап шығатын, бұрынғы тәуелсіз кезеңі бар дәуренін қайта оралтар ерді, батырды көбірек көргісі келетінін сол бір сындарлы сөздерімен жеткізеді.

Дулат ақынның өлеңдерін оқи отырып, оның әділдікті, турашылдықты жаны сүйген адам екенін, ол сол кездегі қазақтардың арасынан шыққан әкімдер мен төрелердің арасында елін, жұртын ойлайтындар да бар екенін жоққа

шығармайды. Осы жөнінде ақын «Сүлейменге» деген өлеңінде осы тақырыпта арқау етеді. Бұл шығармасында Сүлеймен төренің адалдығы, әділдігі, халқы үшін күйініш білдіретіндігі, дұшпанға деген қажарлығын айта отырып, жырға қосады. Ақын сонымен қатар, Сүлеймен төреге «сен басқа төрелерге ұқсамайсың, әйтсе де, бойыңа сіңген адалдығың бар болса да, елдің еріне лайық айтарлықтай ештеңе тындырмадың» деп наразылығын тудыра түседі. Әрине, оқыған жанға ауыр тиетіні рас, алайда ақын айтқан сөздерін артынан іле-шала «жүйрікке керек көтерме» деп айта түсіп, ауыр сөздерін қайтадан жуып кетеді. Негізі ақынның шығармаларының басты өзегі ретінде, ол адамды әр түрлі жағымды және жағымсыз қасиеттерімен ерекшелендіреді. Дулат ақын жалпы суреттеуде адамдардың моральдық-психологиялық келбетінің бір бөлігін көрсетуге тырысады. «Атаны бала алдады» деген толғауында елдің жағдайына көбірек үңіліп, тағы толғандырады. Бұл толғауында ақын «артына қарағанда бұрылып» деген жолдарын айта отырып, егерде қайтадан өткен тарихқа көз жүгіртсек, онда үш жүздің басын біріктіретін хандар мен билер, батырлар барлық қазақтың басын біріктіріп, отанын жоңғардың шабуылынан азат еткенін көрмекпіз. Ақын өзінің өмір сүрген қоғамында халқы үшін жауға қарсы шығатын хандар, билер және де батырлардай басшы-көсемдерді армандай жазады. Сонымен бірге, әкімдерді «туған еліне жау секілді көзбен қарап, арандары әбден ашылған» деп қана сынап, сол үшін ғана жек көрмейтінін айтады. Патша өкіметіне сатылып, олармен ауыз жаласып, елдің сорын қайнатып, елін, жерін сатқаны үшін жек көретіндігін айтып, олар үшін қатты күйінетіндігін өзінің өлең жолдарында сөз етеді. Негізі түптеп келгенде, Дулат ақынның аңсаған арман-тілегі, ол – халқының рухын, елдігін, өзіндік салт-санасын, дәстүрін, адамшылық туралы түсініктерін ел арасында сақтап қалу болды. Ақынның «Қазақ деген ғарып жұрт», «Тегімді менің сұрасаң», «Ал, қарағай сұлу сындарлы», «О, Сарыарқа, Сарыарқа», «Асқар таудың сәні жоқ» деген өлеңдерімен бірге, «Кеңесбайға», «Бараққа», «Ел аралаған ишанға» тағы да басқа жеке тұлғаларға арнаған өлеңдерінде ел басқару ісінде болатын озбырлықты, әділетсіздікті атап көрсетіп, елдің отарлау саясатының әсерінен жерінен айрылған елдің қазіргі жағдайы мәз еместігін сөз етеді. Яғни, ол кездегі адамдардың негізгі кейпі – ел тағдырын мүлдем ойламайтын, елдің болашағына бас қатырмайтын, қарапайым халыққа көрсеткен зорлық-зомбылықтарының себеп-салдарына еш үңілмейтін, ұлтының тағдырына жаны ашымайтын сезімсіз адамдар туралы десек болады. Өлеңдерінде сол заман адамының мінез-құлқы мен іс-әрекеттерін, және де түр-әлпетін бейнелейтін алуан түрлі теңеулер мен детальдар өте көп айтылады. Олар халықты «қасқырша талаған», «итше қапқан» ел басқыншыларының бойынан ақын «күшігендік» сынды қасиеттерді осылайша теңеп суреттейді. Сонымен қатар, Дулат ақынның өлеңдерінде ойды білдіру үшін аң-құсты, жан-жануарды мысал етіп алынған өлең тіркестерінің түрі кездеседі. Сол қоғамның азып-тозуын кейде иттік іс-әрекет арқылы түсіндіреді. Ақын шығармаларында қазақ халқының келешегі туралы, елі үшін қабырғасы қайыса отырып, тығырықтан шығудың қандай да бір жолын іздей түседі. Енді тағы бір өлеңінде дін өкілдерін сынауға арнайды. Ол кезеңде қазақ даласына дінді уағыздайтын адамдар көбейе

бастаған. Алдыңғы сатыда Бұхарада, Стамбул қаласында оқып келген татар молдалары, сонымен бірге, қазақ халқының өз ішінен шыққан хазіреттер жайында айтылады. Олар тек дінді уағыздаушы емес, қарапайым халықты қанаушылардың бір тобы ретінде таныла түседі. Әлбетте, олар ірі феодалдармен, патша өкілдерімен тіл табысады, жемтіктес болады. Оларды қанаушы топтардың құрамына еніп, зорлық-зомбылықтарын шарифатқа сыйғызып және әр түрлі жолдармен халықты тонайды. Мұндай адамдарды сөз жүзінде өздерін періште секілді көрсете отырып, ал іс жүзінде сұрқиялық іс-әрекетке бой ұрып отырған молдаларды ақын жақсы тани түседі. Дулат ақын «Ел аралап ишанға» атты өлеңінде осындай былықтарының бетін аша отырып, халыққа бар шындықты жария етеді. Ақынның өлеңіндегі сөздерінің тарихи мәні зор екендігін білеміз. Сол отарлау кезеңіндегі шындықты шебер суреттеп беруі, бұл ел-жұрттың ой-санасын оятуда тәрбиелік мәні зор. Оның өлеңдерінің ең бағалысы, өз заманының қанаушы тап өкілдерін батыл сынауында демекпін. Ақынның өлеңдерінің көбірек сақталуы да өз кезеңіндегі келелі мәселелерді жырлау білуімен ерекшелінеді. Дулат ақынның шығармашылығынан шындықты өткір, сатира, шешен тілмен мейлінше шебер суреттеп берген өз елінің адал ақынын тануға болады. Елді қанаушы патша өкілдерінің, ірі феодалдардың, аға сұлтандардың, дін өкілдерінің жасаған пиғылдарын мысқылмен жеткізеді. Негізінен ақынның өлеңдерінде сынаушылыққозқарас отаршылдық езгіге қарсы халықтық ниетпен туғандықтан, ол ел әкімдерін сынағанда, жай озбыр, елді қанаушы, тонаушы деп қана көрсетпейді, өз елін, яғни қазақ елін патша өкіметінің езгіге салуына себепші, халық арасында халқын, жерін сатушылар деп ащы сынмен сынайды. Ақын сонымен бірге, жұрттының жеріне баса-көктеп келіп билеген, халқын қатты езгіге салған патшаның отаршылдық саясатына қарсы қоюды ойлағанда, оған алдағы келер күнде әкелер ауыртпалығынан үрейленіп, сол ауыртпалықты бар жамандығымен еске салуды негізгі бір тәсіл ретінде қолдана білген. Сол қоғамдағы қауіпті менше сезініп, елде болып жатқан жағдайды барысынан қорытынды шығарар, ел қамын жер, ел басшылары жолын тағы көрген ақын, күндік қызықтың ойсыз құлдарын, заман ағымының құдыретсіз пенделерін «Бозақор, өңшең мастар, есерсоқ, ойсыз жастар» деп ескерте отырып, әлі де басыңа түсетін күн туатынын жеткізген. Дулат ақын ел әкімдерінің мынадай күйге түскенін көре, оларды сынаумен бірге, олардың мұндай әрекеттерін «алданушылық» не болмаса «қорқақтық» деп түйеді. Ақынның отарлық езгіге қарсылығы «Аякөз», «О Сарыарқа, Сарыарқа», «Ақжайлау мен Сандықтас» атты туған жер туралы жырларында туғызады. Осы жырлары арқылы қазақ халқының туған жеріне деген сезімін оятып, сүйіспеншілігін арттыру мақсатында айта, «осы жер енді кімдікі?!» деген жолдармен жеткізе, олардың зығырданын қайната түспек болған. «Аякөз» өлеңінде туған жерді поэтикалық тілмен суреттеп, оның сұлулығын қызықтап, еліге отырып, қайтадан бүгінгі күнге оралады. Ал, «Ақжайлау мен Сандықтас» атты өлеңінде туған жер дегенде қабырғасы қалай қайысатынын айтып, тағы да бұл жерде тағдыр толғандырмаған көзге күйік болған ел әкімдері жайында сөз қозғайды.

Дулат Бабатайұлы қазақ әдебиеті тарихында алғаш мысал жазған ақын. Мысал ретінде жазған өлеңдері ақыл айту, үлгі өнеге көрсету секілді тұрғыда жазылады. Атап айтатын болсақ, «Бір патшаның бір кезде», «Шымшық пен бөдене», «Сары шымшық», «Қара қарға жем тілеп» атты өлеңдерінде орынсыз мақтаншықтықты, әділетсіздікті, тойымсыздықты әшкерелеп, адамгершілікті, кішіпейілділікті уағыздап жазады. Адам бойындағы асыл қасиеттерді уағыздаған ақын өлеңдерінің тәрбиелік мәні жойылған емес. Ақын «Бесінші сөз» немесе «Атақоныс Арқадан» деген өлеңдерінде Арқаны жайлаған қазақ халқының бір кездегі тарихын баяндап арқау етеді. Ол қазақ халқының жоңғарларға қарсы күрес жүргізу мақсатында елдің елдігін сақтап келгенін, туған жерін қалмақтардан қорғай білгенін айта отырып, сол кезеңдегі ерлікті, дербестікті мақтай жырлайды. Бірақ сол «Абылайдың туы жығылып», енді елді патша өкіметінің жаулап ала басталғанын, ал бұған қарсы шыққандардың кейбірі өз басымен әлек болып, қаңғып кеткендерін айтып күрсінеді. Ал, ақынның «Әуелгі қазақ деген жұрт» деген өлеңінде тарихты мүлдем басқаша баяндайды.

Дулат Бабатайұлының өзіне ғана тән ерекшелігі – ең алдымен, қазақ халқын тұтас ала отырып, оны езушіге, езілушіге бөліп, ел басшысынан қарапайым халықты айыра сөз етуінде. Ал, тағы бір ерекшелігі деп, патша өкіметінің отаршылдық езгісін сынау дәрежесіне көтеруі деп айтуға болады. Бұл отарлауды қарапайым халық көріп айтса да, дәл Дулат ақын секілді айта алмады. Ақын сол қоғамда өмір сүрген ел әкімдеріне сыни көзқараспен қарап, өзіндік баға беріп, тағы сынға алады. Алайда, Кеңесбай бастаған аға сұлтандар мен билерді, әкімдерді, дін өкілдерін сынағанда, Дулат ақын мына сендер, деп оларға өз халқыңды жат жұртқа талатып қана қоймай, солармен бірге қосылып оларды тонадыңдар, ездіндер қан жылайды. Ал, жер басып жүрген, тап өкілдеріне сендер тегі де жоқ болғанмен теңсіндер деп ащы сөздермен жырлайды өлең жолдарында. Ақынның өлеңдеріндегі енді бір ерекшелігі бұқара халықты, отарлаудың езгісінен қиналған халықпен бірге мұңын мұндап, езгідегі жұртын көріп, олардың жоғын жоқтап, жыртысын жырты десек артық айтпаған боламыз.

Жалпы, Дулат Бабатайұлы – қазақ халқының қазақ әдебиеті тарихындағы ең көрнекті ақындар қатарына жатқызсақ артық айтпағандық болады. Оның әр шығармасы өзі өмір сүрген қоғамдағы заман шындығының тамыр тартқан көркем туындылары тарихта ерекше бір құбылыс болып қалатыны сөзсіз. Дулат ақын – зар заман әдебиетінің көрнекті өкілі ретінде танылып, отаршылдықты айыптап, сатылған атқамінерлердің өз халқын патша өкіметімен бірге тонағандығын, намыстарын аяқ асты еткендерін ашына бейнелеген сатирик ақын. Сөз соңында қаншама жылдар өтсе де, Дулат Бабатайұлы ерлік пен елдіктің жаршысы болып қала бермек демекпіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бабатайұлы Д. Замана сазы.-Алматы:Жазушы,1991
2. Бабатайұлы, Д. Өсиетнама.- Алматы: Ғылым, 2001

3. Бабатайұлы, Д. Шығармалары.-Алматы: Ана тілі, 2013

4. Бабатайұлы Д. Өлеңдер // Бес ғасыр жырлайды: Үш томдық. Т.1. XV ғасырдан XX ғасырдың бас кезіне дейінгі қазақ ақын-жырауларының шығармалары. - Алматы : Қазақ ССР Ғылым Академ. баспасы : Жазушы, 1984.

6. Рай Қ. Жарияланбаған жырлардың жұмбағы: [Д. Бабатайұлы туралы] // Жұлдыз.- 2001. - № 6.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ДИЛОГІЇ СВІТЛАНИ ТАЛАН «ОГОЛЕНИЙ НЕРВ» І «ПОВЕРНУТИСЯ ДОЩЕМ!»

Стадніченко Ольга Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Запорізький національний університет

Тема війни належить до вічних і невичерпних у нашому житті та мистецтві, з яким би етичним спротивом це не доводилося констатувати. Через це особливої актуальності сьогодні, коли на Сході України йде так звана гібридна війна, набувають твори мистецтва, які мають антимілітаристське спрямування. Сучасні культурні діячі відразу відгукнулися на цю страшну подію: знято ряд художніх та документальних фільмів, написано десятки картин, музичних композицій, поставлено кілька вистав і т.п. Та ніхто не заперечить величезної сили впливу на свідомість людини, її чуттєво-емоційну сферу саме слова, зокрема образного слова. Тому не дивно, що так багато зараз з'являється різних за жанрами, формами художніх творів, присвячених тим подіям, які відбуваються на нашій землі. Їх авторами є не лише відомі сучасні письменники, а й військові, волонтери, журналісти і навіть ті, хто просто не може мовчати.

Окреме місце у сучасній військовій прозі займають романи Світлани Талан «Оголений нерв» та «Повернутися дощем», у яких авторка акцентує увагу не скільки на самій війні, стільки на стосунках між членами однієї родини, між колишніми друзями, між людьми, які проживали в одному місті і ще вчора були як одна спільнота, а сьогодні перетворилися на ворогів. Зазначимо, що сама письменниця родом із Сіверськодонецька, вона – свідок окупації міста та подальшого його звільнення, а отже, тих подій, про які пише: «Це саме той рідкісний випадок, коли факт біографії автора невідривний від твору» [2, с.4]. Саме тому до назви своїх романів Світлана Талан додає коротке: «Правда про війну, побачену на власні очі».

Зауважимо, що й вивченню теми війни на Сході в художній літературі присвячено дуже мало праць. В основному її аналізують на прикладі творчості окремих письменників, виділяючи декілька тез/тем, поданих у тому чи іншому творі. Жіночі характери, їхнє місце в сучасній літературі військової тематики не вивчені з необхідною глибиною й об'єктивністю, яка повинна ґрунтуватися на ретельному аналізі текстів романів, суворому врахуванні авторської концепції. Таким чином актуальним стає ґрунтовне дослідження діалогії Світлани Талан «Оголений нерв» та «Повернутися дощем» у світлі своєрідності художньої інтерпретації образу жінки, що досі не ставилося в центр наукового розгляду.

Нами з'ясовано, що справжнім художнім відкриттям української жіночої прози 90-х років ХХ століття став образ нової жінки нашого часу – мислячої, творчої, освіченої, наділеної гострим критичним розумом, активної й емансипованої, із високим почуттям людської гідності, образ, контрастний до

традиційного патріархального типу. Концепція особистості такої жінки, розкрита в романах і повістях Г. Гордасевич, О. Забужко, Т. Зарівної, С. Йовенко, С. Майданської, Н. Тубальцевої та ін. Героїні творів сучасних письменниць – це і жінки-жертви (роман Марії Матіос «Солодка Даруся» (2004), і берегині роду (роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» (2010)), і палкі феміністки («Гербарій коханців» (2011) Наталки Сняданко, «Мелодія кави в тональності кардамону» (2013) Наталі Гурницької, «Фелікс Австрія» (2014) Софії Андрухович), і стерви («Музей покинутих секретів» Оксани Забужко) і под..

Як не прикро усвідомлювати, але нові історичні і політичні обставини, пов'язані із подіями на сході України, зумовили появу нового типу жінки в художній літературі – жінка АТО, адже попри численні виклики й небезпеки, фронт нині не є закритою для жінок територією, більше того – він набуває певної притягальної сили для тих, хто так і не «вписавсь» у «мирну» обстановку. Цілком природно, що цей тип перебуває лише на стадії формування, проте вже зараз можна констатувати спробу авторів показати: жінка у воєнний час – не декорація й не фон, не статистка історичної драми, не засіб продовження роду й не заручниця обставин, а особистість, яка намагається впливати на події та брати в них активну участь.

Саме такої концепції притримується Світлана Талан. Героїні її творів це не лише воїни, а й волонтерки, коханки, берегині-патріотки, бойові побратимки, для яких характерне інтенсивне внутрішнє життя, напружений пошук відповідей на наболілі питання.

Проблема моделювання літературного характеру пов'язана зі змістом і формою вираження потаємно-внутрішнього життя людини, її почуттів та настроїв, свідомості та підсвідомості. На думку В. Фащенко, «психологізм – універсальна, родова якість художньої творчості. Його предметом є відображення внутрішньої єдності психічних процесів, станів, властивостей і дій, настроїв і поведінки людини» [За 1, с. 141]. Він вважав, що зображенню душевних станів та духовного життя служать такі засоби, як жести й рухи, комплекс міміки й пантоміміки, інтонація, поза і постать, психологічний портрет, вираз очей, обличчя й уст, прийоми живої мови очей, рухи й антирухи (стан нерухомості як вияв характеру чи стану людини) тощо.

Переконані, що із цим завданням майстерно впоралася Світлана Талан у своїй діалогії «Оголений нерв» і «Повернутися дощем». Авторка в дусі воєнного часу зосереджує увагу на хаосі, що виник у головах і серцях луганчан і дончан, які потребують перекладачів із мови насильства і зради, віддзеркалює психологію людини в умовах окупації та війни, перебування її в граничній ситуації. Одночасно письменниця, розглядаючи історію конкретної людини, намагається передати біль і стогін багатостраждального українського народу упродовж трагічних десятиліть нашої історії.

Спираючись на концепцію нової жінки в сучасній художній літературі, авторка створює власну, реалізуючи її в образі головної героїні, яка протистоїть навалі складних обставин, часто трагічних, яка не може переступити через високі

моральні орієнтири, яка «щиро, до щему в серці» любить свою Україну, традиції народу, народні пісні, вбрання, звичаї і под. [2, с. 6].

Зрозуміло, що не для всіх жіночих персонажів досліджуваних романів Світлани Талан важливим є усвідомлення тісного зв'язку між отчим краєм, рідним домом, родиною та людською душею. Не всі намагалися зберегти у собі й у своїх рідних високі моральні якості, почуття власної гідності. Письменниця реалістично зображує і тих, які *«запльовували на базарі українські вишиванки і, вирячивши очі, оскаженило репетували «Расія!»* [2, с. 6].

Проте у своїй розвідці ми детально розглянули лише ті жіночі образи, у характерах яких простежується авторська концепція. Нами з'ясовано, що письменниця у своїй диалогії реалізує її через кілька типів. Серед них, на нашу думку, треба виокремити *жінку-матір, Берегиню роду*. Це, перш за все, головна героїня Анастасія Агафонова, у якої двоє дітей – син і донька. Доля під час війни розвела їх по різні боки барикад, бо син поїхав на Майдан, щоб *«відстоювали свою свободу, яка дорого коштує, але її ціна не вимірюється грошовим еквівалентом. За неї заплачено людськими життями та пролотою кров'ю»* [2, с. 69], а донька стала ополченкою, адже як і тисячі інших юнаків і дівчат була *«настільки оброблена проросійською пропагандою»*, що щиро вірила: *«Воювати потрібно не в Інтернеті, а з автоматом у руках. Подивіться, що коїть українська армія: твалтує дівчат, влаштовує публічні страти, на полях стоять розтяжки — все для того, щоб знищити Донбас і російськомовне населення. Ми задля того воюємо, щоб не опинитися у рабстві, яке нам люб'язно запропонував «доброзичливий» Євросоюз* [2, с. 412]. Материнському розпачу не було меж: *«Хай що робила Настя, вона ні на мить не забувала про доньку»* [3, с. 10]. Жінка завжди вірила, що донька із часом усвідомить свої помилки, що зрозуміє справжній смисл поняття «Батьківщина». І вона її пробачить, і люди пробачать, і пробачить рідна земля, адже вона також мати.

Подібну гаму почуттів переживає і Богдана Стефанівна Бидлота – мати двох доньок: Ніни та Анастасії. Анастасія – її гордість, а Ніна – вічний біль. Три роки минуло відтоді, як вона поїхала на заробітки в Москву, три довгих роки, як немає від неї жодної звістки. Материнське серце «стлілося», та надія на те, що донька жива, не зникла. Саме тому жінка їде на пошуки своєї вже дорослої дитини. Матір не лякає ні чужа ворожа країна, ні велике місто, бо глибоко переконана в тому, що сама десь припустилася помилки в її вихованні, сама перед нею завинила у тому, що народила дівчинку від нелюба, і тепер цей гріх їй треба спокутувати, уже вкотре рятуючи Ніну із біди.

Як бачимо, у своїх романах Світлана Талан зображує матір як турботливу, ніжну і люблячу жінку, яка відчуває велику відповідальність за своїх дітей, за їх виховання, яка вміє терпіти і чекати, не втрачати ні за яких обставин надії, а ще прощати. Це робить її самою сильнішою.

Проте дослідження показало, що почуття матері-Берегині сфокусовані не лише на дітях, вона гостро відчуває народне горе, чуйна до чужої біди, готова ризикнути власним життям заради допомоги іншим. Тому не дивно, що сильне материнське начало лежить в основі ще одного типу жіночих образів,

репрезентованих Світланою Талан. *Це жінка-товариш, борчиня, бойовий побратим*. Варто зазначити, що цей тип у романах письменниці реалізується через цілу низку жіночих образів, з-поміж яких виокремлюються волонтерки Валентина (власниця кав'ярні у Сіверськодонецьку), її добра приятелька Ольга і сама головна героїня. Жінки збирали необхідні солдатам речі, готували їжу, а Анастасія Агафонова разом із коханим чоловіком возили ці передачі на блокпости, доставляли на передову. Письменниця зосереджує свою увагу на патріотизмі жінок, на їхньому бажанні хоч чимось допомагати своїй країні у такий важкий для неї час: *«Кожен повинен робити для перемоги те, що у нього виходить, – підсумувала Настя. – Не можна залишатися осторонь, і тоді все буде добре»* [3, с. 34].

Зауважимо, що Світлана Талан зосереджує свою увагу не лише на центральних персонажах романів, вона наводить багато прикладів того, як навіть старенькі бабусі ділилися останнім, аби чимось допомогти молодим хлопцям, які захищали їх та їхню землю: *«За кілька хвилин вона повернулася. Знаючи, що її знову близько не підпустять, старенька дістала важкого конверта, жбурнула у відчинений мікроавтобус і швидко зникла. Це сталося блискавично, хлопці не встигли навіть і оком змигнути. Довелося чекати саперів, щоб оглянули пакунок. Як же здивувалися солдати! У пакунку лежали десять тисяч гривень!»* [3, с. 34].

Привернув нашу увагу і образ Уляни – подружки Геннадія (сина Насті), згодом його нареченої. Дівчина, дізнавшись про рішення коханого їхати на передову, відразу для себе вирішила, що її місце поряд із Геннадієм. І ніякі вмовляння хлопця, випробування, влаштовані бойовим командиром, побутові незручності, постійна небезпека не змогли змінити цього рішення. Уляна стає снайпером і поряд із іншими бойовими побратимами знаходиться в Іловайському котлі. Дівчина вірить у непереможну силу любові – любові до України, до людей, до свого хлопця, до маленьких голодних дітей, які цілодобово ховаються в укриттях від постійних вибухів. І ця любов допомагає їй вижити і вибратися із пекла. Вона, маленька і тендітна на вигляд, ніжна і щира у коханні, – справжня українська жінка, яка силою та твердістю характеру, мужністю і хоробрістю, відданістю і вірністю не поступається жодному чоловікові. Такою, на думку письменниці, і має бути жінка АТО.

Зацікавив нас ще один досить яскравий тип жінки у діалогії про війну – *це кохана жінка, дружина, наречена*. У проаналізованих творах цей тип розкривається через низку образів. Наприклад, Уля – наречена, а згодом і дружини Геннадія – пройшла із коханим усі труднощі життя на передовій: від побутових незручностей до ворожого обстрілу в Іловайському котлі, поранення, втрати найвірніших бойових побратимів і под.. Ніби на протигагу їй Світлана Талан створює ще один образ молодої дівчини – першої обраниці Геннадія – Оксани, яка стосунки із чоловіком будувала на фундаменті матеріальних цінностей. Саме тому в житті хлопця вона затрималася не надовго, бо зрозумівши її справжню суть, хлопець сміливо в очі говорить: *«Так, ти утримуєш житло в ідеальному стані, ... слідуєш за собою, за своїм тілом та волоссям, але маєш брудну, засмальцьовану душу. Якась бабуся в селі з брудними*

руками, які все життя порпалися в землі, має прозорішу душу, чисту, як вранішня роса. У тебе ж стільки бруду накопичилося всередині, що до скону не відмити його, не вискребти, не вигребти, і ніякі пральні порошки не допоможуть» [2, с. 397].

Досить яскравий образ матері Анастасії – Богдани Стефанівни: жінка під тиском певних обставин вимушена була тікати від свого справжнього кохання із немовлям на руках, щоб потім усе життя прожити із нелюбом, і лише на схилі літ доля знову звела із першим коханням і подарувала кілька років щасливого родинного щастя на рідній землі. Жінка по-новому переживає це почуття, бо тільки тепер усвідомлює, що *«воно дуже життєлюбне, не має строку, з роками не псується, а навпаки, стає сильнішим, таким тремтливим і бажаним, як у далекі роки юності. Різниця лише в тому, що ... у зрілому віці, коли розум бере верх над амбіціями та безумством, людина розуміє, що життя веде зворотний відлік часу, починає цінувати своє кохання, плекати, насолоджуватися ним щодня, щогодини, щосекунди» [3, с. 272].*

Не змогла зберегти сім'ю і головна героїня Анастасія Агафонова, адже між нею і чоловіком Валерієм, як показала війна, дуже мало спільного, а головне вони по-різному бачать і розуміють події на Україні: *«З чоловіком Настя завжди знаходила спільну мову, хоча інтереси вони мали різні. Зараз із ним можна говорити лише про роботу, бо події в країні його «дратують, і все». Настя намагалася стримано з ним поговорити, щоб зрозуміти, як можна спокійно ставитися до того, що твориться в країні, у їхній рідній державі, де ллється кров молодих хлопців-захисників, однолітків їхнього сина, — все марно. ...Виходить, що не знала Настя свого чоловіка, помилково сприймаючи його звичайну бездушність і байдужість за спокійність та врівноваженість» [2, с. 167].*

Аналіз цих та інших жіночих образів цього типу дав нам можливість зрозуміти авторське бачення жінки у стосунках із чоловіками. Письменниця переконана, що в основі шлюбу повинно бути справжнє кохання, яке будується на спільності інтересів, поглядів на життя, взаєморозумінні, повазі одне до одного, на умінні прощати, терпіти, чекати.

Нами з'ясовано, що головна героїня романів Світлани Талан Анастасія Агафонова – це *інтелігентна творча особистість і сильна натура*. Жінка щиро вболіває за долю своєї країни, свого народу, свого роду, вона пізнати людську сутність, справжні життєві цінності. Саме тому під красномовним ім'ям Віра Сєверодонецька пробує роль журналіста-аматора і пише *«про земляків для тих, хто щиро хотів почути Донбас» [2, с. 5].* Пише для того, щоб розвіяти міф про бандерівців, про майданівців-наркоманів, про «київську хунту», про «гарне» життя в ЛНР та ДНР і под.. Саме через цей жіночий тип авторка розкриває власні почуття, думки і переживання, викликані ситуацією на Сході країни.

Зазначимо, що з численних дописів Насті в редакцію однієї із газет Сумщини читач може не лише відтворити реальну картину подій на Луганщині, а зрозуміти тих, хто залишився патріотом навіть у таких нестерпних умовах, коли *«... населення залякане настільки, що боїться навіть брати участь в*

анонімному опитуванні. А хто б не боявся, коли місцева влада відгороджена від народу, міліція продажна, Київ далеко, бандери нас ненавидять та ще й повсюди правосеки?! Проте: «...частина населення має проукраїнські погляди. Зараз більшість таких патріотів змушені покинути місто... Патріоти, які ще залишилися, не мають змоги розкрити рота, але жевріє надія, що на Донбасі таки є справжні українці, вони — серед нас і саме вони час від часу будуть нагадувати, що Донбас — це частина єдиної і неподільної України» [20, с. 217-218].

Таким чином, характер та його зображення у творі є образним «баченням» людини, а вивчення внутрішньої суті особистості, спроба виокремити її із загалу на основі системи філософсько-естетичних поглядів приводить до розрізнення окремих його типів. Аналіз типів-характерів романів Світлани Талан показав, що авторка інтерпретує їх через призму воєнного часу, спираючись при цьому на концепцію «нової жінки». Саме тому її героїні – це справжні українки, вольові, стійкі, витривалі, з яскраво вираженим почуттям власної гідності, при цьому вони залишаються бути зворушливими, ніжними, чуттєвими, які іноді помиляються, але їх завжди веде за собою любов: до чоловіка, до дітей, до Батьківщини.

Таким чином, можна зробити висновок, що в українській літературі ми простежуємо власну традицію зображення жіночих характерів, в основі яких лежить сильний аспект сприйняття, пов'язаний з Великою Матір'ю. Жіночі образи, які еволюціонують, знаходимо у творах не одного покоління авторів. Кожна мистецька епоха репрезентувала свій погляд на жінку, на її місце у суспільстві. Відповідно до літературних традицій ХІХ початку ХХ століття учені виділяють різні типи жінок за критерієм відносин жінки і чоловіка: *жінка-страдниця*, рабиня, *жінка-амазонка*, товаришка, борчиня і *жінка-берегиня*, мати. Одним із найяскравіших явищ сучасної художньої літератури є створення образу нової героїні, представленої в основному у творчості письменниць-жінок, до яких ми зараховуємо і Світлану Талан, оскільки у зображенні жінки АТО вона дотримується концепції, запропонованої своїми талановитими сучасницями.

Список літератури

1. Фащенко В.В. У глибинах людського буття: Літературознавчі студії. – Одеса: Маяк, 2005. – 640с.
2. Талан С. Оголений нерв : роман / Світлана Талан ; передм. О. Хвостової. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 544 с.
3. Талан С. Повернутися дощем : роман / Світлана Талан. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 448 с.

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТРИВОЖНО-ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У МОЛОДІ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

Столярчук Олеся Анатоліївна,
доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології особистості та соціальних практик Київського
університету імені Бориса Грінченка

Мещеряков Андрій Олександрович,
студент 5 курсу спеціальності «Психологія»
Київського університету імені Бориса Грінченка

Негативні емоційні переживання, як-то тривога за власне здоров'я та фізичний стан близьких, страх захворіти та померти, роздратування, сум і пригніченість через соціальну ізоляцію, що мають пролонгований характер внаслідок пандемії COVID-19 та карантинних обмежень, зумовили зростання потреби пересічних українців у наданні якісної психологічної допомоги. Наукові дослідження, здійснені у європейських країнах і США, виразно вказують на негативний вплив пандемії на психологічне здоров'я населення, а також тривалість наслідків цього впливу. Тривожні, депресивні й астеничні стани, фобічні розлади все частіше спостерігаються як у людей, що не хворіли на COVID-19, так і у пацієнтів, які вже подолали цю хворобу, проте не досягають достатнього відновлення емоційного і когнітивного стану.

Тривалий карантин викликав явище інфордемії та спровокував масові травмувальні емоційні переживання, які властиві практично для всіх українців, що щоденно отримують інформацію про поширення вірусу, його небезпеку, статистику смертей, стають учасниками і свідками цих подій. Даються ознаки й різка перебудова звичного ритму і способу життя, соціальна ізоляція, які змінили людей і їхню психологію, вплинули на взаємовідносини цілих систем у соціумі. Відповідно, чітко простежується тенденція до збільшення числа звернень за психологічною допомогою клієнтів з тривожними станами. На початку пандемії зміст і детермінація тривожних побоювань мали різноманітний індивідуально значущий характер. Однак поступово стали з'являтися і домінувати тривоги та страхи, безпосередньо пов'язані з COVID-19: зараженням, перенесенням інфекції, наявності безсимптомного захворювання, ризиком інфікування рідних.

Молодь як соціальна група характеризується різноманітними емоційними переживаннями, що суттєво впливають на загальний психологічний стан особистості, перебіг її когнітивних і вольових процесів, зміст діяльності та

поведінки. Період юнацтва є важливим етапом соціалізації, впродовж якого стартує реалізація авторського життєвого плану, розгортається професійне самовизначення, активізується та розширюється сфера комунікації молоді людини, її громадської активності. Такі стратегічні та тактичні завдання потребують для реалізації значної душевної рівноваги, збалансованості інтелектуальної, емоційної та мотиваційної сфер особистості, достатнього соматичного здоров'я. Однак, суспільна невизначеність, стресогенність життєвих обставин, спричинених розповсюдженням COVID-19, провокують стійкі негативні емоційні переживання сучасної молоді. Ці переживання, в свою чергу, знижують адаптивність молодих людей до умов тривалого карантину та підвищують ризик ускладненого перебігу хвороби. Відповідно, важливим прикладним психологічним завданням постає вивчення змісту емоційних переживань сучасної молоді та розроблення і впровадження заходів запобігання тривожно-депресивним станам в умовах карантинних обмежень.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу й узагальнення досліджень проблеми емоційних переживань сучасної молоді в умовах карантинних обмежень.

Стрімке розповсюдження COVID-19 і подальші карантинні обмеження спровокували негативні психологічні реакції населення, зокрема сум, гнів, тривогу, страх, дистрес і депресивні симптоми. Ці деструктивні емоційні переживання, які ускладнюють фізичну та психічну адаптацію особистості до умов суспільної кризової невизначеності, стали предметом уваги багатьох дослідників. Аналіз результатів вивчення емоційного супроводу пандемії є підґрунтям для реалізації заходів профілактики та корекції негативних емоційних проявів особистості. Молодь у цьому ракурсі потрапляє у фокус дослідження у зв'язку з впливом карантинних обмежень, дистанційного навчання, соціальної ізоляції на психічний стан і психологічне благополуччя особистості молоді людини.

Наукові публікації, присвячені емоційному здоров'ю молоді в умовах пандемії, загалом підтверджують його погіршення і, як наслідок, ускладнення комунікативного простору особистості. Під час дослідження Артюховою В.В. психологічного здоров'я курсантів в умовах пандемії COVID-19 було виявлено, що страх захворіти та необхідні заходи безпеки у вигляді соціальної дистанції накладають відбиток на особливості комунікативної сфери особистості, на зміст її соціальної взаємодії. Вимушена ізоляція та обмеження, що викликані епідемією коронавірусу, знижують спрямованість курсантів на безконфліктну соціальну взаємодію, розширення соціальних контактів, дотримання соціальних норм, відкритість у спілкуванні та фізичне благополуччя. Дослідниця зробила висновок, що курсанти інтериоризували зовнішні карантинні вимоги та обмеження і будують власну поведінку виходячи з них [1].

Локальні дослідження спрямовані на вивчення змісту копінгу й опанувальної поведінки студентської молоді в умовах карантинних обмежень. Згідно із результатами досліджень Христук О.Л. і Угрин О.Г., ті студенти, які в меншій мірі переживають пандемію як стрес, використовують такі копінг-стратегії,

як знання, віру та фізичну активність. Проведений вищезгаданими дослідниками кореляційний аналіз засвідчив тенденцію зменшення фізичної активності тих студентів, які підпадають під вплив стресу, але при цьому є внутрішньо мотивованими та роблять акцент на саморозвитку [2]. Такі результати говорять про доречність фізичної активності як способу запобігання чи послаблення стресових переживань молоді під час карантину, або ж вказують на необхідність чергування фізичної та розумової активності задля збереження емоційної рівноваги.

Розповсюдження негативних емоційних переживань молоді все ж не виключає можливості збереження психічної рівноваги. По суті карантинні обмеження постають як ситуація вибору для молодої людини: зануритись у вир тривоги, сумнівів, страху, депресії чи сприйняти ситуацію як виклик, платформу для особистісного самопізнання та самовдосконалення, збагачення поля і засобів комунікації. І багато молодих людей обирають другий варіант побудови власної життєвої траєкторії. Водночас, зростає ризик потрапляння юнацтва під несприятливий вплив інфодемії, маніпулятивних інформаційних технологій. Так, у процесі проведеного Ольгою Коробановою дослідження поряд з ознаками стресу виявлено також позитивні переживання молодих людей, пов'язані здебільшого із взаємодією. Встановлено зростання під час карантину виявів онлайнової соціальної взаємодії (на 62,6 %), активізацію користування соцмережами (на 59,6 %), офлайнової соціальної взаємодії (на 15,3 %). Виявлено зв'язки між занепокоєнням через можливість захворіти на COVID-19 і користуванням соцмережами; між користуванням соцмережами і онлайновою соціальною взаємодією; між офлайн-взаємодією і волонтерською активністю. Зафіксовано негативний семантичний зв'язок між моделлю поведінки «носити медичну маску» і задоволеністю стилем життя. Отримані дані свідчать про низьку диференціацію уявлень респондентів про соціальну ситуацію, а також аглютинацію різних суспільних питань у їхній свідомості. Виявлено потребу молодих людей у піклуванні про них і позитивні очікування щодо зацікавленості всього суспільства у вирішенні проблем молоді. Висловлено припущення, що це зумовлює вразливість молодих людей до маніпулятивних політичних впливів [3].

Важливим превентивним чинником негативних емоційних переживань молодої людини є рефлексія її особистісного досвіду в умовах карантинних обмежень. Як слушно зазначає О.В. Зазимко, у ситуації невизначеності, особливо якщо вона є травматичною для особистості, вибудована смислова система розпадається і виникає смисловий хаос. Дослідження вченої щодо здатності конструювання студентами особистого досвіду виявили анатогоністичні тенденції. Частина студентів вважає, що самоізоляція в умовах карантину постає як перешкода на шляху розвитку, натомість інші запевняють, що самоізоляція не призупиняє процес розвитку особистості, або надає можливість для переоцінки його пріоритетів, а 9 % респондентів у своїх розповідях період самоізоляції в умовах карантину визначили як значимий етап конструювання власного досвіду [4].

Отже, пандемія COVID-19 і карантинні обмеження провокують переживання особистістю негативних емоційних станів. Вразливою соціальною групою у цьому контексті постає молодь, провідними психологічними ознаками якої традиційно є соціальна взаємодія, громадська активність. Розповсюдженими причинами інтенсифікації тривожно-депресивних станів молоді в умовах карантину є перевантаженість умовами дистанційного навчання та професійної діяльності, складність реалізації життєвого плану через невизначеність щодо майбутнього, соціальна дистанція та комунікативні обмеження. Успішність подолання тривожно-депресивних станів молоддю є запорукою збереження психологічного здоров'я та підтримання особистісного благополуччя й якості життя.

Література:

1. Артюхова, В.В. (2020). Особливості психологічного здоров'я курсантів в умовах пандемії COVID-19. *Psychological journal*. 6 (6). 19–28.
2. Христюк, О.Л. і Угрин, О.Г. (2020). Особливості переживання стресу під час пандемії «сovid-19» у студентів в процесі дистанційного навчання. *Вісник Національного університету оборони України*. 2 (55). 116–122.
3. Коробанова, О. (2020). Соціальна взаємодія та переживання складних соціальних ситуацій в умовах пандемії COVID-19. *Проблеми політичної психології*, 23(1), 72–93. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol23-Year2020-47>.
4. Зазимко, О. В. (2020). Дослідження конструювання досвіду особистістю в умовах карантину. *Досвід переживання пандемії covid-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії covid-19 і карантину»* / [за наук. ред. М.М. Слюсаревського, Л.А. Найдьонові, О.Л. Вознесенської]. Київ. ІСПП НАПН України. 52–55.

SCHOLARSHIP ACCOUNTING SYSTEM TAKING INTO ACCOUNT PRELIMINARY CATEGORIES

Krepych Svitlana,

PhD., Associate professor of the department of computer science
West Ukrainian National University, Ukraine

Spivak Iryna,

PhD., Associate professor of the department of computer science
West Ukrainian National University, Ukraine

The relevance of the topic is due to the fact that the process of awarding scholarships and related manipulations occupy a significant place in the functioning of any higher education institution. Existing software products-analogues make it much easier for the employee to work with the data of fellows. However, the big disadvantage of such programs is that for their normal operation (in many cases) you need to install additional software. Also, the disadvantages include the fact that the employee is limited to working with the program only his workplace. In addition, to date there is no software solution that would be able to work with students' grades, calculate their average score and, accordingly, the privileged category (if any) and the data obtained, to assign a scholarship and correctly calculate its size.

During the credit-examination session, the employee of the university has the task of awarding a scholarship through a number of routine actions. In order to properly award a scholarship, a lot of time is spent to calculate the average score, check the availability of the privileged category and directly calculate the appropriate amount of cash payments to students.

Therefore, the development of a web-based system that would simplify the work of a university employee, without being tied to the workplace with the installed software is an urgent task.

The aim of the work is to analyze and study in detail the existing software products for working with the scholarship fund and to develop its own web-based software system, based on analyzed software solutions, which would allow a number of related scholarship operations to perform in a complex.

There are three types of users in the system: Administrator, Chief Accountant and Ordinary Accountant. The system will provide different functionality for each of them. Common to all types of users will be the functions of authorization, work with students, reporting and some opportunities to work with a scholarship. The relationship between users and uses is shown in Figure 1.

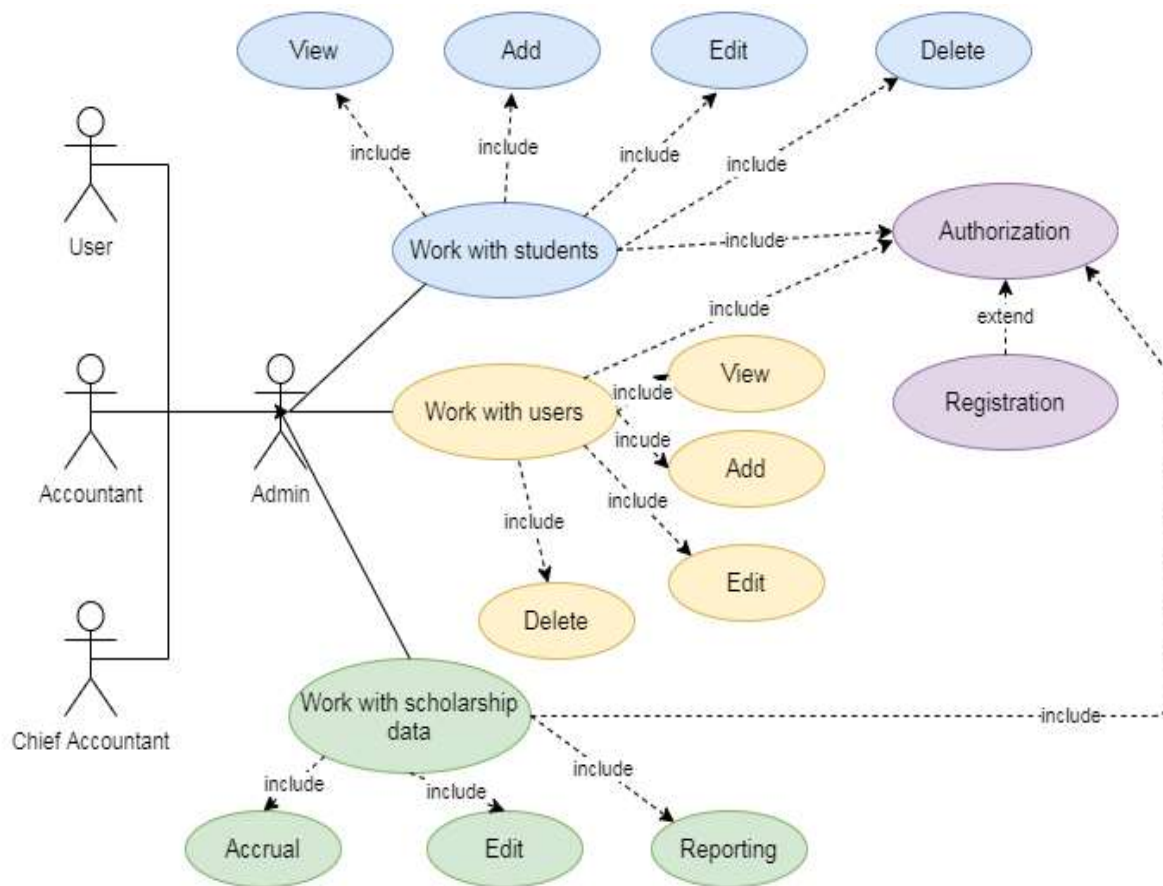

Figure 1. Diagram of use cases

For the normal operation of the system, it is necessary to ensure the preservation of a large amount of data, access to which will be possible only to users of this software product. This was made possible by databases and their management tools, in particular the database management system (DBMS) MySQL, which is used in the system (see Figure 2).

The PHP programming language was chosen to implement the web-based scholarship accrual software system.

The following classes were implemented during the software system development: Site, Loader, Students, Stypendia, Users and Report.

Using the Site class, the go () method, is the process of identifying the user and giving him the appropriate level of access to the system. If the user with the entered data is not registered in the system - access to the main functionality will be denied.

The Loader class is used to build site blocks and the mechanism for loading them.

With the Students class, you can view a list of students, add a new student, edit student data, and delete an entry from the database. In addition, it is possible to form lists of students according to certain criteria, namely: group and form of study. In addition, a search by last name is also implemented.

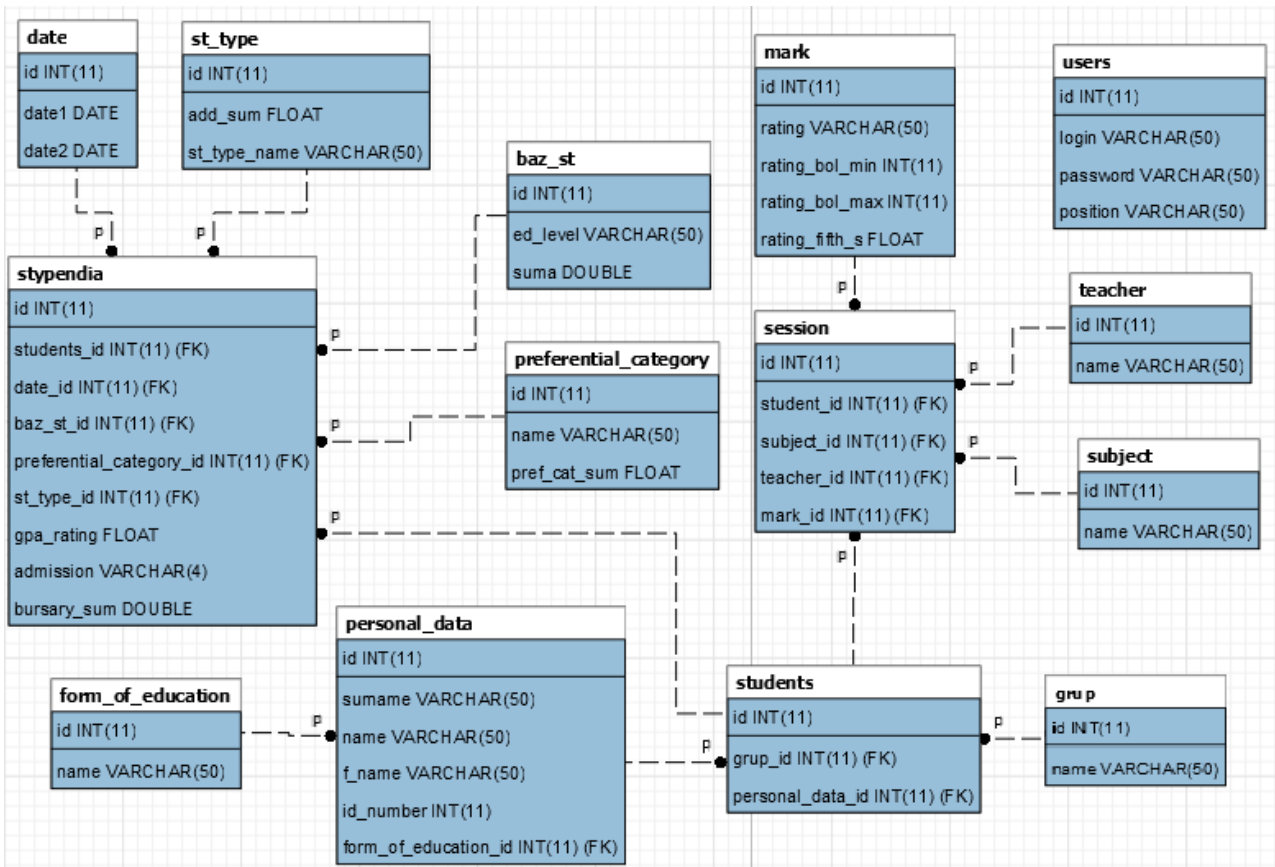

Figure 2. Entity-relationship diagram (ERD)

With the help of the Stypendia class, you can calculate the average score of students and assign a scholarship according to certain criteria, namely: the opportunity to receive a preferential and increased scholarship. And edit the basic information about the scholarship (validity date, the amount of the increased scholarship, the amount of the regular scholarship, according to the educational level).

You can use the Users class to view a list of registered system users, edit user data, add a new one, and delete an existing system user.

The Report class allows you to generate a scholarship order and view scholarship reporting. It is possible to form a list according to certain criteria (group, availability of a privileged category, rating). In addition, the number of results that meet the above criteria, the overall average rating for these results, and the total amount spent will be indicated at the end of the list.

The result of the calculation of scholarship data is shown in Figure 3.

In order to generate a scholarship order, you need to select the item "Reports - Generate an order". The result of this function will be a printable order, which is shown in Figure 4.

Група	Прізвище	Ім'я	По батькові	Пільгова категорія	Середній бал	Допуск	Сума, грн
p25-31	Мартиненко	Григорій	Йосипович	Немає	3.5	no	0
p25-31	Андрус'як	Іван	Степанович	Сироти	5	yes	1516.44
p25-22	Ігоренко	Петро	Андрійович	Жителі гірських місцевостей	4	yes	1700.15
p25-41	Ковальчук	Іван	Іванович	Немає	4.5	yes	816.44
p25-41	Мартиненко	Руслан	Іванович	Немає			
p25-41	Бойко	Микола	Ігорович	Немає	5	yes	916.44

Figure 3. The result of the function "Scholarship - Accrual"

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАКАЗ

№ _____ 20__ р. Тернопіль, № _____

«Про призначення стипендій»
ш. _____ семестр 20__ - 20__ р.р.»

Згідно прохання зазначеної стипендіальної комісії № ____ від ____ 20__ року
Повноваження «Про порядок записування іменів, перерахованих на виплату стипендій, наданих відповідною документами та преміювання студентів»

НАКАЗУЮ:

Призначити стипендію студентам даних форм, що вказані за адресованим, ш. _____ семестр
20__ - 20__ р.р., в _____ р. на _____ р., які записані у реєстрі № 1.

РЕЄСТР № 1

Група	Прізвище	Ім'я	По батькові	Пільгова категорія	Середній бал	Сума, грн	Тип стипендії	Дата початку дії виплату	Дата кіця дії виплату
p25-11	Андрус'як	Іван	Степанович	Сироти	5	1516.44	Підвищення	2016-05-08	2016-12-08
p25-22	Ігоренко	Петро	Андрійович	Жителі гірських місцевостей	4	1700.15	Звичайна	2016-05-08	2016-12-08
p25-41	Бойко	Микола	Ігорович	Немає	5	916.44	Підвищення	2016-05-08	2016-12-08
p25-41	Ковальчук	Іван	Іванович	Немає	4.5	816.44	Звичайна	2016-05-08	2016-12-08

Ректор, професор А. І. Крижанів
Головний бухгалтер М. І. Покорченко

Figure 4. The result of the function "Reports -> Generate order"

References:

1. Крепич С.Я. Якість програмного забезпечення та тестування: базовий курс. Навчальний посібник / С.Я. Крепич, І.Я. Співак// Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2020. – 478с.
2. Lindley C. jQuery Cookbook. Solutions & Examples for jQuery Developers. O'Reilly Media, 2009. – 478 с.

PROSPECTS FOR THE EFFECTIVE USE OF TRANSIT POTENTIAL OF UKRAINE

Prokudin Georgiy

Ph.D., Professor
National Transport University

Yerko Yaroslav

postgraduate student
National Transport University

Sheshenya Diana

Master
National Transport University

The presence of Ukrainian automotive carriers in international markets is critical in terms of providing national security in the economic sphere. The results of the carriers indicate their significant contribution to ensuring conditions for sustainable economic growth and increase the competitiveness of the national economy. Thus, over the past 5 years, the international automotive carriers of Ukraine increased exports from \$ 254 million. US to 578 million dollars. US (by 227%) and import of goods from 109 million dollars. US to 240 million dollars. US (by 221%) [1].

In addition, according to official statistics, the national internal gross product, the value of which is larger than larger export volumes, largely depends on the situation in the international transport services market. The last three years the share of exports of transport services in the total export volume is the largest and in accordance with the State Statistics Service of Ukraine is 65-67% [1]. The importance of the deposit of domestic international carriers to the domestic gross product of the country gains its special relevance and importance to the background of preservation, since 2011, a negative balance of foreign trade balance, due to the negative balance of foreign trade in goods. Reducing the presence of Ukrainian transport organizations at international transport markets can lead to a significant reduction in gross domestic product.

As the fastest solution to the problem in the management of transportation in the TC of Ukraine through the development of new approaches focused on the use of tools and methods of modern progressive information technologies, will allow transport of Ukraine as a branch of the national economy, which is responsible for timely, economic and reliable delivery of passengers and cargoes. To the destinations, worthily execute a huge national economic task.

To date, science has far enough advanced in the development of prediction technologies. Specialists are well-known methods of neuron-network forecasting, fuzzy logic and the like. The relevant software packages are designed, but in practice they are not always available as a number of user, and at the same time, many of these problems can be successfully solved, using methods of operations, in particular

simulation, game theory, regression analysis, realizing these Algorithms in a widely known and distributed package of applications MS Excel [2].

The analysis of the consolidated schedule for the forecast of transit trucks in Ukraine for 2019-2021 allows to make a positive conclusion on their further development. Studies show the forecast of the growth of volumes of transit trucks in the country in 2021. Almost 10% more compared to 2020 [3].

In order to ensure the development of exports of transport services, the effective use of transit potential of Ukraine and the restoration of economic growth and modernization of the country's economy and in order to prevent the threats of national security of the state, the following events are offered.

1. Increasing the competitiveness of domestic transport in the international transport services market; establishment and support within the framework of trade and transport policy of the state of favorable conditions for Ukrainian exporters of transport services; promoting the interests of domestic carriers in the world market of transport services; Creation of conditions for the acquisition of Ukrainian carriers of modern transport vehicles, which provides not only competitiveness in international markets, but also the fundamental availability of these markets for domestic operators.

2. Implementation of a public-private partnership mechanism for attracting private investments aimed at ensuring compliance with the operational characteristics of the domestic infrastructure of international standards.

References:

1. Official site of the State Statistics Committee of Ukraine // www.ukrstat.gov.ua.
2. Prokudin G.S. / Prokudin G.S., Chupaylenko O.A., Pilipenko Yu.V. Development of international transit potential of Ukraine. EUROPEAN JOURNAL OF INTELLIGENT TRANSPORTATION SYSTEMS. N. 1 (2). 2019. 26-31. Doi: <https://doi.org/10.31435/rsglobalejits/31072019/6580>.
3. Prokudin G.S. / Prokudin G.S., Chupaylenko O.A., Pilipenko Yu.V. Optimization of multimodal freight traffic by routes of international transport corridors. Bulletin of the East Ukrainian National University named after Vladimir Dahl. No. 2 (250). 2019. 65-74.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ПРОИЗВОДСТВАХ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ

Искаков И.Ж.

к.ю.н., ректор

Кучеренко В.Я.

директор отдела развития образования

Алексеев Г.В.

профессор кафедры высшей математики
Университет при МПА ЕврАзЭС
Санкт-Петербург

Все большее значение при производстве различных продуктов питания приобретает использование различных крахмалов, в частности модифицированных. Импорт крахмалов в Россию ежегодно превышает 130 тыс. тонн. Важным этапом выработки крахмала является предварительная подготовка сырья. Обеспечение высокого качества продукции требует не только бережной разгрузки (0) и тщательного его отделения от примесей (1) (земли и камней), но также мойки (2), сортировки (3) от гнили, обеспечение достаточных степеней гидролиза (4), сушки (5) и упаковки(6). Разработка оптимального технологического процесса такого производства может быть организована с применением основных положений сетевого планирования [1]. К одной из основных задач сетевого планирования относят, как известно, задачу отыскания критического пути сетевого графика. Эта задача может быть описана в терминах линейного программирования. Пусть в структурной таблице работы пронумерованы от 1 до n , а события сетевого графика упорядочены и пронумерованы от 0 до n , где 0 – исходное, а n – завершающее событие. Для каждого события j ($0 \leq j \leq n$) обозначим через $u^+(j)$ множество событий сетевого графика, непосредственно предшествующих событию j , а через $u^-(j)$ – множество событий, непосредственно следующих за событием j . Критический путь ведет из исходного события в завершающее и имеет максимальную длину. Для получения математической модели задачи выбора критического пути необходимо составить систему ограничений, охватывающую множество всех полных путей сетевого графика. С каждой работой a_k свяжем число x_k , равное 1, если эта работа входит в критический путь, и равное 0 для некритической работы. В системе ограничений должны быть учтены следующие условия:

– из исходного события выходит только одна критическая работа a_k , для которой $x_k=1$, следовательно, $\sum x_k = 1$; (1)

– если в какое - либо событие j входит критическая работа a_k , то должна быть и критическая работа a_l , выходящая из этого события; если в какое - либо событие j не входит критическая работа, то должна отсутствовать критическая

работа, выходящая из этого события. Отсюда следует, что имеет место «сохранение потока»:

$$\sum x_k = \sum x_j, 1 \leq j \leq n - 1; \quad (2)$$

– в завершающее событие входит только одна критическая работа a_j , для которой $x_j=1$, следовательно, $\sum x_j = 1$.

(3)

Длина полного пути выразится как сумма всех длин t_k (продолжительностей работ a_k) для которых $x_k=1$:

$$z = \sum t_k x_k. \quad (4)$$

Таким образом, математическая модель задачи выбора критического пути формулируется в следующем виде: требуется найти неотрицательные переменные x_k ($k=1 \div n$), принимающие только два значения 0 или 1, удовлетворяющие ограничениям (1), (2), (3) и обращающие целевую функцию (4) в максимум.

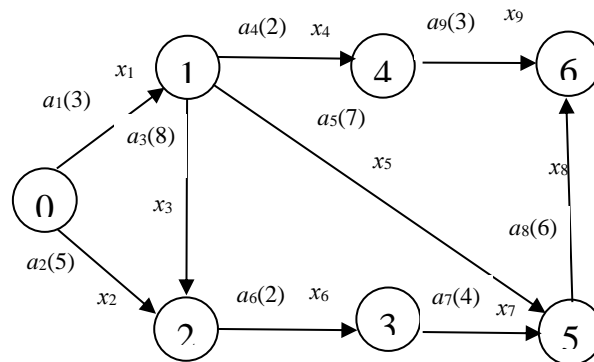

Рисунок 1 - Сетевой график выработки крахмала

```

ORIGIN := 1
C := (3 5 8 2 7 2 4 6 3) X := (1 1 1 1 1 1 1 1 1)ᵀ z(X) := C·X
Given
X ≥ 0
X₁ + X₂ = 1 X₁ = X₃ + X₄ + X₅ X₂ + X₃ = X₆ X₆ = X₇ X₄ = X₉
X₅ + X₇ = X₈ X₈ + X₉ = 1 K := Maximize(z, X)
K = (1
      0
      1
      0
      0
      1
      1
      1
      0) z(K) = 23
    
```

Рисунок 2 - Решение задачи для сетевого графика

Поставленная таким образом задача относится к линейному целочисленному программированию с альтернативными переменными [2].

Нетрудно показать, что эта задача разрешима, и симплекс - метод, примененный для решения задачи (1) – (4), дает решение, компоненты которого принимают только два значения 0 или 1.

Отсюда следует, что критический путь может быть получен путем решения симплексным методом задачи линейного программирования.

$$y_j \geq y_i + t_k. \quad (5)$$

Для решения этой задачи при использовании Mathcad вводим на листовое поле следующие команды (рисунок 2). Открываем вычислительный блок и задаем ограничения.

С помощью функции Maximize находим критический путь. Критический путь проходит через события 0 - 1 - 2 - 3 - 5 - 6, $t_{кр} = 23$. При этом критические работы: a_1, a_3, a_6, a_7, a_8 . Полученный результат говорит о том, что отсутствие гидролиза (4), реализуемого, например, при механической очистке картофеля снижает эффективность производства крахмала, поскольку приводит к критическому пути.

Описанный в статье подход не только позволяет оптимизировать производственные затраты [3], но и способствует получению продукта более безопасного в пищевом отношении, поскольку в процессе получения он подвергается меньшему времени воздействия на него вредных производственных факторов.

Литература.

1. Алексеев Г.В. Компьютерные технологии при проектировании и эксплуатации технологического оборудования, ГИОРД, Санкт-Петербург, 2012., 216 с.
2. Леу А.Г. , Егошина Е.В., Возможности изменения рецептур продуктов здорового питания. Технологии пищевой и перерабатывающей промышленности АПК – продукты здорового питания. 2016, № 5 (13). С. 65-71.
3. Leu A.G., Romachikov S.A., Kholiavin I.I. Stable operation of food enterprises in the conditions of financial and economic instability. Polzunovsky vestnik. 2017, № 3. С. 27-31.

КЛАССИФИКАЦИЯ И ОБНАРУЖЕНИЕ МЕЛКИХ ГРУЗОВЫХ И ЛЕГКОВЫХ МАШИН НА ИЗОБРАЖЕНИЯХ 4К КАЧЕСТВА

Меликян Карен Вагинакович

Магистрант,
Российско-Армянский (Славянский) университет

АННОТАЦИЯ

Нахождение мелких объектов на изображении представляет из себя непростую задачу. В этой работе мы рассматриваем модификацию сети YOLO для обнаружения и классификации мелких грузовых и легковых машин на изображении. Работа была произведена на изображениях качества 4К, чтобы понять как будет себя вести нейронная сеть на изображениях, где детализация очень большая.

Ключевые слова: обнаружение маленьких объектов, классификация, 4К изображения

1. Введение

Задача классификации объектов уже решена многими исследователями, но по-прежнему актуальна из-за большого разнообразия классов, к которому может относиться тот или иной объект на картинке либо на видео или даже несколько объектов. Алгоритмы классификации объектов должны быть устойчивыми к разным формам, размерам и расположениям объектов в изображении, а также к искажениям самих изображений.

В нынешних реалиях особый интерес представляет обнаружение и классификация объектов на изображениях очень хорошего качества, где детализация изображений может как помочь сети понять об исследуемом объекте больше информации, так и вредить слишком большим объемом информации, где большая часть пикселей (н/р фон объекта) могут играть незначительную роль, а сеть будет внимательна и к этим деталям.

2. Связанные работы

Основная работа, которая связана с нашей работой, это сеть YOLO (You Only Look Once) [1, 2, 3], которая в свое время совершила революцию в области обнаружения объектов на изображении, потому что она работала очень быстро и очень качественно. Эту сеть можно использовать и для обнаружения объектов в реальном времени.

После первой версии сети были придуманы много версий этой сети, которые так или иначе улучшали результат. Мы использовали некую модификацию уже готовой версии YOLOv4, которая была последней на момент написания работы. Так как изображения довольно таки большие, сеть работает не в реальном времени.

Кроме того, мы использовали сеть Feature-Fused SSD [4] для сравнении результатов. Эта сеть более ориентирована на быстрое нахождение объектов, что в нашем случае не так важно т.к. в любом случае на таких изображениях сеть будет работать довольно таки медленно. Эта сеть не дала хороших результатов.

3. Предлагаемый метод

Наша цель - найти оптимальный баланс между разрешением входной сети, количеством сверточных слоев и номер параметра, и количество выходов слоя (фильтров). Например, многочисленные исследования показывают, что CSPResNext50 значительно лучше по сравнению с CSPDarknet53 с точки зрения классификации объектов на наборе данных ILSVRC2012 (ImageNet) [5]. Однако, наоборот, CSPDarknet53 лучше по сравнению с CSPResNext50 с точки зрения обнаружения объектов в наборе данных MS COCO [6].

В целом сеть, которая предназначена для обнаружения маленьких объектов, должна соответствовать следующим требованиям (i) Высокий размер входной сети (разрешение) - для обнаружения несколько маленьких объектов (ii) Большое количество слоев - для более высокого восприимчивого поля, чтобы покрыть увеличенный размер входной сети.

Гипотетически говоря, можно предположить, что модель с большим размером рецептивного поля (с большим количеством сверточных слоев 3×3) и большее количество параметров должны быть выбраны в качестве основы. CSPResNext50 [7] содержит только 16 сверточных слоев 3×3 , рецептивное поле 425×425 и 20,6 М параметров, в то время как CSPDarknet53 [7] содержит 29 сверточных слоев 3×3 , рецептивное поле 725×725 и 27,6 М параметров. Это теоретическое обоснование вместе с Наши многочисленные эксперименты показывают, что нейронная сеть CSPResNeXt50 является оптимальной моделью из двух в качестве основы для детектора.

Мы добавляем блок SPP поверх CSPResNext50, так как он значительно увеличивает рецептивное поле, выделяет наиболее значимые контекстные особенности и практически не вызывает снижения скорости работы сети. Мы используем PAN как метод агрегирования параметров с разных уровней магистралей для разных уровней детектора.

Используются стандартные техники для улучшения сверточных нейронных сетей. Функция активации представляет из себя обычный RELU, используется регуляризация DropBlock, которая по сравнению с другими регуляризаторами имеет довольно таки большое преимущество. Так же используются некоторые более сложные техники, уже ранее показавшие себя с хорошей стороны.

Мы используем метод увеличения данных Mosaic и Self-Adversarial Training (SAT). Mosaic представляет собой новый метод увеличения данных, который

смешивает 4 обучающих образа. Это позволяет обнаруживать объекты вне их нормального контекста. Кроме того, нормализация вычисляет статистику активации из 4 разных изображений на каждом слое. Это значительно снижает потребность в большом размере мини-батчов. Самостоятельное обучение (SAT) также представляет собой технику увеличения данных, работающую в 2-х направлениях. На 1-м этапе нейронная сеть изменяет веса сети на исходное изображение. В этом случае нейронная сеть выполняет враждебную атаку на себя, изменяя исходное изображение, чтобы создать обман, что на изображении нет желаемого объекта. На 2-м этапе нейронная сеть обучена обнаруживать объект на этом измененном изображении обычным способом.

4. Эксперименты

Мы тестируем влияние различных методик улучшения обучения на точность классификатора на ImageNet (ILSVRC 2012 val), а затем на точность детектора на наборе данных MS COCO (test-dev 2017).

В экспериментах по классификации изображений ImageNet по умолчанию используются следующие гиперпараметры: шаги обучения: 8,000,000; размер батча и размер мини-батча 128 и 32 соответственно; скорость обучения полиномиальному распаду стратегия планирования принята с начальной скоростью обучения 0,1; разминка - 1000 шагов; уменьшение количества движения и веса соответственно установлено на 0,9 и 0,005. Все эксперименты проходят обучение на 2080 Ti GPU.

В экспериментах по обнаружению объектов MS COCO по умолчанию используются следующие гиперпараметры: шаги обучения: 500 500; стратегия планирования скорости обучения с уменьшением шага принято с начальной скоростью обучения 0,01 и умножить на коэффициент 0,1 для 400 000 шагов и 450 000 шагов, соответственно; Уменьшение количества движения и веса соответственно установлено на 0,9 и 0,0005. Все архитектуры используют один графический процессор для выполнения многомасштабного обучения в размере батча 64, в то время как размер мини-батчи составляют 8 или 4, в зависимости от архитектуры и ограничения памяти графического процессора. За исключением использования генетического алгоритма для экспериментов по поиску гиперпараметров, во всех остальных экспериментах используются настройки по умолчанию. Генетический алгоритм использовал YOLOv3-SPP для обучения с потерей GIoU и поиск 300 эпох для min-val 5k наборов. Мы ставим скорость обучения 0,00261, импульс 0,949, порог IoU для присваивания истинного значения 0,213, а нормализатор потерь 0,07 для экспериментов генетических алгоритмов. Для всех экспериментов мы используем только один GPU для обучения, поэтому такие методы, как syncBN, оптимизирующие несколько графических процессоров не используются.

5. Полученные результаты

Сравнение результатов, полученных с другими современными детекторами объектов, показано в таблице 1. Как и предполагалось, FPS довольно таки мал т.к. изображения очень хорошего качества. Наши модификации YOLOv4 расположены на кривой оптимальности по Парето и показывают неплохие результаты для данной задачи. Поскольку разные методы используют графические процессоры разных архитектур для проверки времени вывода, мы используем нашу сеть на общепринятых графических процессорах Maxwell, Pascal и Volta архитектуры. В таблице 1 приведены результаты сравнения частоты кадров с использованием разных графических процессоров а) графического процессора Maxwell, и это может быть GTX Titan X (Maxwell) или графический процессор Tesla M40, б) графического процессора Pascal GPU, а это может быть Titan X (Pascal), графический процессор Titan Xp, GTX 1080 Ti или Tesla P100, в) графического процессора Volta GPU, а это может быть GPU Titan Volta или Tesla V100.

Таблица 1

Результаты экспериментов

Graphical processor	Size	FPS	mAP
Maxwell	512	15	43.5%
Pascal	608	17	43.0%
Volta	416	31	41.2%

Список литературы

- 1. Joseph Redmon, Santosh Divvala, Ross Girshick, and Ali Farhadi.** You only look once: Unified, real-time object detection. In Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR), pages 779– 788, 2016.
- 2. Joseph Redmon and Ali Farhadi.** YOLO9000: better, faster, stronger. In Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR), pages 7263– 7271, 2017.
- 3. Alexey Bochkovskiy, Chien-Yao Wang, Hong-Yuan Mark Liao.** YOLOv4: Optimal Speed and Accuracy of Object Detection. arXiv:2004.10934, 2020.
- 4. Guimei Cao, Xuemei Xie, Wenzhe Yang, Quan Liao, Guangming Shi, Jinjian Wu.** Feature-Fused SSD: Fast Detection for Small Objects. arXiv:1709.05054, 2017.
- 5. Jia Deng, Wei Dong, Richard Socher, Li-Jia Li, Kai Li, and Li Fei-Fei.** ImageNet: A large-scale hierarchical image database. In Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR), pages 248–255, 2009.

6. Tsung-Yi Lin, Michael Maire, Serge Belongie, James Hays, Pietro Perona, Deva Ramanan, Piotr Dollar, and J. C. Lawrence Zitnick. Microsoft COCO: Common objects in context. In Proceedings of the European Conference on Computer Vision (ECCV), pages 740–755, 2014.

7. Chien-Yao Wang, Hong-Yuan Mark Liao, Yueh-Hua Wu, Ping-Yang Chen, Jun-Wei Hsieh, and I-Hau Yeh. CSPNet: A new backbone that can enhance learning capability of cnn. Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition Workshop (CVPR Workshop), 2020.

АНАЛІЗ МЕТОДІВ МОДЕЛЮВАННЯ СКЛАДНИХ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМ

Потапенко Микола Валентинович

к.т.н., старший викладач кафедри енергетики і автоматики
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м.Бережани, Україна

Рамш Василь Юрійович

к.т.н., доцент, завідувач кафедри енергетики і автоматики
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м.Бережани, Україна

Шаршонь Віталій Любомирович

асистент кафедри енергетики і автоматики
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м.Бережани, Україна

Електроенергетичні системи слід розглядати і вивчати як комплекс взаємопов'язаних динамічних, і складних систем, що розвиваються. Необхідність їх вивчення як комплексу складних систем визначається: широкою взаємозамінністю різних видів енергії; технологічною єдністю процесів виробництва, розподілу і споживання більшості видів енергії, що виключають можливість акумулювання готової продукції, а в багатьох випадках практичним збігом у часі процесів виробництва і споживання енергії; високорозвиненою централізацією в енергопостачанні; широким поширенням комбінованих енергогенеруючих засобів.

Важливо вміти обґрунтовано виділяти всередині єдиної складної електроенергетичної системи, окремі що входять до неї підсистеми, які, в свою чергу, повинні бути об'єктом спеціальних досліджень (звичайно, з повним урахуванням виникаючих зовнішніх і власних внутрішніх зав'язків цих систем). Подібна оцінка окремих систем як об'єктів дослідження дозволить значно чіткіше формулювати цілі вивчення окремих ланок електроенергетичних систем, методи їх моделювання, характеристику необхідної вихідної інформації при розгляді систем того чи іншого виду.

Одночасно при вивченні електроенергетичних систем як сукупності складних систем, численні групи екстремальних енергетичних завдань, які зазвичай розглядаються окремо, логічно об'єднувати у відносно нечисленні класи [1].

Моделювання представляє собою універсальний і ефективний метод пізнання навколишнього світу. Процес вирішення будь-якої задачі нерозривно пов'язаний з формуванням того чи іншого виду моделі.

При побудові моделі враховуються тільки ті фактори, які найбільш істотні для проведеного дослідження.

Існуючі способи моделювання електроенергетичних систем дозволяють проаналізувати роботу установок до реалізації. Будь-яке моделювання представляє собою спрощення та опис процесів в чітку структуру, і саме точність опису дозволяє змоделювати більш точно роботу електроустаткування. Моделювання дозволяє створити точну еквівалентну копію діючого електрообладнання, на якій фахівці мають можливість перевірити свої навички і підвищити свій рівень підготовки.

Моделювання дозволяє оцінити стан системи в ідеальному середовищі в конкретний момент часу і за певних умов, що не завжди дозволяє оцінити правильність роботи електроенергетичної системи в цілому. Тоді на зміну приходять комп'ютерне моделювання, коли за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення, можна оцінити роботу складних електроенергетичних систем в динамічному режимі.

Так, зокрема, застосування інструментальних пакетів для імітаційного моделювання (Simulink, Multisim) елементів систем електропостачання окремо і в комплексі, виконується з метою перевірки існуючих результатів енергоспоживання і прогнозування його зміни при проведенні енергоаудиту. За результатами моделювання електроенергетичних систем створено бібліотеку шаблонів, за допомогою якої досліднику не потрібно заново створювати робочий прототип, а лише скласти свою схему [2].

Комп'ютерне моделювання є гнучким і багатофункціональним способом, з можливістю моделювати різноманітні і змішані за своєю природою процеси, що дозволяє за досить короткий час отримати необхідний результат [3]. Задаючи межі тих чи інших компонентів системи, ми отримуємо досить точний розрахунок роботи електроустановок. Складність даного методу полягає в тому, що необхідно заздалегідь врахувати і запрограмувати всі можливі ситуації і процеси. Такий підхід породжує велику кількість змінних і залежних від них параметрів, що призводить до необхідності застосування потужної обчислювальної техніки для обробки інформації.

Фізичне моделювання - один з найскладніших і витратних способів моделювання електроустаткування, але є найбільш точним і ефективним. Фізичне моделювання додає в аналізоване середовище елемент випадковості і не ідеальності, можливість виникнення явищ, які будуть впливати на електричні параметри установки і електромережі.

Так з часом, під дією навколишнього зовнішнього середовища (температури, вологості, параметрів мережі живлення та ін.) матеріали і електронні компоненти змінюють свої характеристики (в межах встановлених норм), що призводить до зміни параметрів електроустановки в цілому [4].

Інколи ці зміни не піддаються прогнозуванню, або чіткому опису, і врахувати їх при інших способах моделювання є вкрай складно або навіть неможливо. Достовірність, отриманих таким способом, результатів при фізичному моделюванні, як правило, перевіряється за допомогою використання інших видів

моделювання стосовно до окремих елементів і складових частин, що дещо спрощує розрахунки або комп'ютерне моделювання.

Розглядаючи види моделювання необхідно відмітити, що всі вони повинні доповнювати і перевіряти один одного. Так, при комп'ютерному моделюванні дуже часто вдаються до створення фізичних моделей частин досліджуваної системи. Фізичне і комп'ютерне моделювання не обходиться без проведення певних розрахунків при проектуванні, перевірці та налагодженні технологічних установок.

Тому вибір методу моделювання визначається виходячи з конкретного завдання і складності аналізованого середовища технологічної установки чи системи.

Список літератури:

1. Кулик М.Н. Методы системного анализа в энергетических исследованиях. К.: Наук. думка, 1987. 198 с.
2. Веников В.А. Электрические системы. Математические модели электроэнергетики: учебник для студентов вузов. М.: Высш.шк., 1981. 288 с.
3. Поршнев С.В. Компьютерное моделирование физических процессов в пакете MATLAB. М.: Горячая линия. Телком, 2003. 592 с.
4. Мартиненко І.І., Лисенко В.П., Тищенко Л.П., Лукач В.С. Проектування систем електрифікації та автоматизації сільського господарства. Підручник. К: Вища школа, 1999. 201 с.

ВПЛИВ ЖИРОВОГО КОМПОНЕНТА В БЕЗДРІЖДЖОВОМУ БЕЗГЛЮТЕНОВОМУ ТІСТІ НА ЯКІСТЬ ВИПЕЧЕНИХ ВИРОБІВ

Сук Руслан Володимирович,

магістр

Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка

Галясний Іван Володимирович

канд. техн. наук

Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка

Гавриш Тетяна Володимирівна

канд. техн. наук, доцент

Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка

Хлібобулочні вироби є продуктом щоденного вживання, в той же час мають досить незбалансований хімічний склад. В першу чергу це визначається рецептурою виробу, а для простих видів хліба – сортом борошна, з якого вони виготовлені. Відомо, що переробка зерна на борошно і подальша її технологічна обробка в процесі виготовлення хліба значно погіршує біологічну цінність і збалансованість основних поживних речовин зерна. Будучи перенасиченими вуглеводами (в першу чергу – крохмалем), хлібобулочні вироби, особливо, безглютенові містять недостатню кількість білків і жирів [1].

При виробництві безглютенових хлібобулочних виробів для хворих целиакію використовують сировину, що не містить білків клейковини, тому в рецептуру таких виробів включають різні добавки поліпшувачі: крохмалі, гідроколоїди, концентрати тваринних білків, ферментні препарати, харчові волокна, розпушувачі, жири тощо [2].

Серед жирів застосовують рослинну олію, яка має меншу вартість, містить меншу кількість насичених жирних кислот порівняно із твердими жирами та не містить трансізомерів. Головним чином це соняшникова, кукурудзяна, бавовняна та гірчична олії. Рослинні олії гальмують у тісті життєдіяльність мікроорганізмів, поліненасичені жирні кислоти утворюють комплекси з білками та крохмалем, які суттєво впливають на фізичні властивості тіста, роблять його більш еластичним. Жири та олії сприяють довшому збереженню хлібом свіжості, підвищують його калорійність [3, 4].

Метою дослідження було вивчення впливу жирового компоненту в рецептурі тіста на структурно-механічні та органолептичні показники безглютенових бездріжджових хлібців. Для досліджень застосовували рафіновану соняшкову

олію в кількості 4 % до маси борошняної сировини (суміші рисового та кукурудзяного борошна у співвідношенні 70 / 30 % відповідно). Рецептури досліджуваних рисово-кукурудзяних хлібців включали аналогічні компоненти, а відмінності полягали в наступному (із розрахунку на 100 г борошняної сировини): зр. 1 – 100 г рідини (90 г води та 10 г 9 %-го столового оцту), в якості розпушувача – натрій двовуглекислий, спосіб розпушення тіста комбінований (механічний та хімічний); зр. 2 – аналогічний зр. 1 з додаванням 4 г рослинної олії; зр. 3 – 100 г 0,5 %-го розчину карбоксиметилцелюлози натрієвої солі (КМЦ), 1,0 г концентрату тваринного білку Геліос 11 (КТБ), спосіб розпушення тіста – механічний; зр. 4 – аналогічний зр. 3 з додаванням 4 г олії. Температура рідини у всіх зразках під час тістоведення – 30 °С. Результати спробних лабораторних випікань наведені на Рис. 1 та в таблиці 1-2.

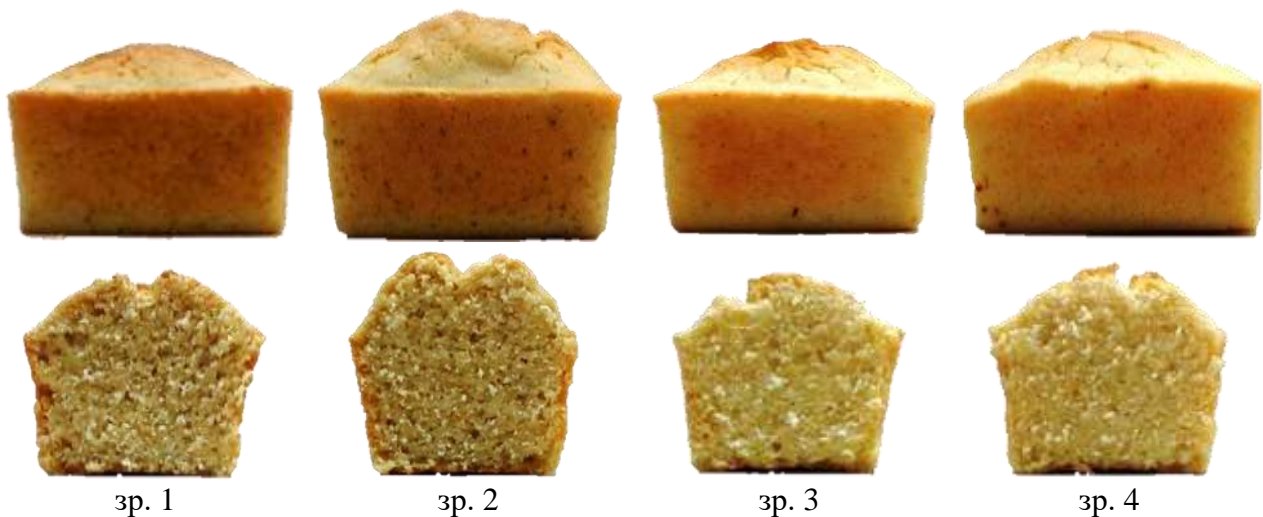

Рисунок 1. Зовнішній вигляд та переріз рисово-кукурудзяних хлібців без олії (зр. 1, зр. 3) та з додаванням 4 г олії (зр. 2, зр. 4)

Таблиця 1.
Органолептичні показники ББХ з додаванням олії

Показник	зр. 1	зр. 2	зр. 3	зр. 4
Стан поверхні	на поверхні наявні поодинокі тріщини			
Колір	сіро-жовтий		блідо-жовтий	жовтий
Стан м'якушки	пропечена, крихка, пористість не достатньо розвинена	пропечена, консистенція ущільнена, пористість дрібна	пропечена, не достатньо еластична, крихка	пропечена, консистенція ущільнена, не крихка
Смак та запах	Властивий даному виду виробів, без стороннього запаху			

Таблиця 2.
Фізико-хімічні показники бездріжджових безглютенових хлібців з додаванням соняшникової олії (n=5, p≤0,05)

Показник	Особливості рецептури зразка			
	вода, оцет, двовуглекислий натрій		вода	
	без добавок	КТБ, КМЦ		
	без олії	4 г олії	без олії	4 г олії
Питомий об'єм, см ³ /100 г	197±5	210±6	189±5	200±6
Товщина скоринки, мм	1,3±0,03	1,2±0,03	1,1	1,0
Упік, %	13,7±0,4	13,7±0,4	14,0±0,4	14,5±0,4
Усушка, %	4,3±0,1	4,3±0,1	4,4±0,1	4,0±0,1

Як видно з представлених даних, наявність рослинної олії в тісті чинить позитивний вплив на структурно-механічні та органолептичні показники хлібців. Зростає питомий об'єм виробів – в середньому на 6-7 %, покращується пористість м'якушки та зменшується товщина скоринки.

Для вивчення впливу рослинної олії в тісті було досліджено також зразки з КТБ – Сканпро Т95 та отримано тенденції, подібні описаним вище. Вважаємо, що за додавання олії в рецептурну суміш під час збивання яєчної суміші сприяє утворенню стійкої системи «піна-емульсія», що покращує пористість м'якушки та питомий об'єм хлібців.

Таким чином, наявність олії в рецептурі в присутності поліпшуючих добавок (КТБ та КМЦ) помітно покращують готових виробів.

Список літератури

1. Гуртовая В. Ю. Использование различных видов растительных масел в технологии хлебопекарного производства // В. Ю. Гуртовая, В. Н. Махинько, Л. В. Махинько // Наука. Образование. Молодежь : сборник материалов республиканской конференции молодых ученых, Алматы, 18-19 апреля 2013 г. – Алматы : Алматинский технологический университет, 2013. – С. 47-48.
2. Shanina O. Development of gluten-free non-yeasted dough structure as factor of bread quality formation / O. Shanina, I. Galyasnyj, T. Gavrysh та ін. // Potravinarstvo Slovak Journal of Food Sciences. – 2019. – № 13 (1). – С. 971-983.
3. Жири, які використовують у хлібопекарському виробництві [Електронний ресурс] // Інформаційний портал по харчовому і кондитерському виробництву. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.baker-group.net/bread-and-bakery-products/technology-of-bread-and-bakery-products/2015-09-29-20-08-53-548.html>.
4. Рензяева Т. В. Разработка рецептуры и технологии безглютенового печенья на основе природного растительного сырья / Т. В. Рензяева, А. С. Тубольцева, С. И. Артюшина // Техника и технология пищевых производств. – 2015. – Т. 39, №4. – С. 87-92.

К ОПРЕДЕЛЕНИЮ РАСЧЕТНОГО ЗНАЧЕНИЯ КРИТИЧЕСКОЙ ВЫСОТЫ ВЕРТИКАЛЬНОГО ОТКОСА С УЧЕТОМ ФИЗИЧЕСКОЙ НЕЛИНЕЙНОСТИ ПРОЧНОСТНЫХ СВОЙСТВ ГРУНТА

Шаповал Владимир Григорьевич,

Доктор технических наук, профессор
National Technical University Dnipro Polytechnic, Dnipro

Терещук Роман Николаевич,

Кандидат технических наук, доцент
National Technical University Dnipro Polytechnic, Dnipro

Жилинская Светлана Руслановна,

Инженер
National Technical University Dnipro Polytechnic, Dnipro

Работы при выполнении земляных работ (в частности, работ по устройству траншей и котлованов с вертикальными стенками) связаны с повышенной травматичностью и летальностью [1].

Это обусловлено либо нарушением технологии проведения земляных работ, либо неправильной оценкой устойчивости вертикальных стенок траншей и котлованов.

Одной из причин неправильного определения устойчивости (т.е. критической высоты) стенок траншей и котлованов является игнорирование физической нелинейности прочностных свойств грунта.

Так, согласно современным представлениям, зависимость прочности от вертикального давления на глинистый грунт имеет вид нелинейной кривой (ее также называют огибающей Мора). При этом для определения критической высоты вертикальных стенок откосов, склонов и других выработок в настоящее время используют линейный критерий прочности Кулона – Мора [2, 3]. Это, в свою очередь, приводит к некорректному учету прочностных свойств грунта и, как следствие, потере устойчивости вертикальных стенок траншей и котлованов.

Для иллюстрации сказанного найдем критическую высоту вертикального откоса без учета и при учете и без учета нелинейной зависимости прочностных свойств грунта от нормального давления.

В качестве исходных данных примем полученные авторами работы [4] в ходе определения прочности суглинистого грунта результаты:

1. При использовании критерия прочности Кулона-Мора [2, 4]:

$$\tau_k = \sigma \cdot tg(\varphi_k) + c_k = \sigma \cdot 0,4969 + 0,0576. \quad (1)$$

2. При использовании полиномиального критерия прочности грунта [4]:

$$\tau_n = a_0 + a_1 \cdot \sigma + a_2 \cdot \sigma^2 = 0,023 + 0,7044 \cdot \sigma - 0,2594 \cdot \sigma^2. \quad (2)$$

Здесь: τ_k и τ_n - разрушающее касательное напряжение в рамках критериев прочности Кулона-Мора и полиномиального соответственно; σ - то же, нормальное; $tg(\varphi_k) = 0,4969$ – тангенс угла внутреннего трения в рамках критерия прочности Кулона-Мора ($\varphi_k = 26,42^0$); $c_k = 0,0576$ МПа – удельное сцепление в рамках критерия прочности Кулона-Мора; $a_0 = 0,023$ МПа; $a_1 = 0,7044$; $a_2 = -0,2594 \frac{1}{\text{МПа}}$ - материальные константы полиномиального критерия прочности.

При проведении численного эксперимента был принят удельный вес грунта $\gamma = 20 \frac{\text{кН}}{\text{м}^3} = 0,02 \frac{\text{МН}}{\text{м}^3}$ и представленные в формулах (1) и (2) материальные константы, а для определения критической высоты была использована известная формула:

$$h_{kp} = \frac{2 \cdot c \cdot \cos(\varphi)}{\gamma \cdot [1 - \sin(\varphi)]}, \text{ м.} \quad (3)$$

где h_{kp} - критическая высота откоса.

Вначале найдем критическую высоту вертикального откоса с использованием критерия прочности Кулона-Мора (1). Имеем:

$$h_{kp,k} = \frac{2 \cdot c \cdot \cos(\varphi)}{\gamma \cdot [1 - \sin(\varphi)]} = \frac{2 \cdot 0,0576 \cdot \cos(26,42^0)}{0,02 \cdot [1 - \sin(26,42^0)]} = 9,29 \text{ м.} \quad (4)$$

Здесь $h_{kp,k}$ - значение критической высоты вертикального откоса, установленное в рамках критерия прочности Кулона – Мора.

Далее найдем критическую высоту вертикального откоса с использованием полиномиального критерия прочности (2). В этом случае входящие в формулу (3) угол внутреннего трения и удельное сцепление будут являться функциями нормального давления σ . Имеем:

$$\left. \begin{aligned} \varphi_n &= \arctg\left(\frac{\partial \tau_n}{\partial \sigma}\right) = \arctg(a_1 + 2 \cdot a_2 \cdot \sigma) = \arctg(0,7044 - 0,5188 \cdot \sigma); \\ c_n &= \tau_n - \frac{\partial \tau_n}{\partial \sigma} \cdot \sigma = a_0 - a_2 \cdot \sigma^2 = 0,023 + 0,2594 \cdot \sigma^2 \end{aligned} \right\} \quad (5)$$

Поскольку значение входящего в формулу (5) напряжения σ заранее неизвестно, для определения критической высоты $h_{kp,n}$ был использован процесс итерации в виде:

$$\left. \begin{aligned} h_{kpn,0} &= 0,0; \\ h_{kpn,i} &= \frac{2 \cdot c_k \cdot \cos(\varphi_{n,i-1})}{\gamma \cdot [1 - \sin(\varphi_{n,i-1})]}; \\ \varphi_n &= \arctg(a_1 + 2 \cdot a_2 \cdot \sigma) = \arctg(a_1 + 2 \cdot a_2 \cdot \gamma \cdot h_{kpn,i-1}); \\ c_n &= a_0 - a_2 \cdot \sigma^2 = 0,023 + 0,2594 \cdot (h_{kpn,i-1})^2. \end{aligned} \right\} \quad (6)$$

Здесь h_{kpn} - значение критической высоты вертикального откоса, установленное в рамках полиномиального критерия прочности, а i - номер итерации.

Оказалось, что в этом случае критическая высота вертикального откоса равна: $h_{kpn} = 4,68$ метра, что приблизительно в два раза меньше критической высоты $h_{kp,k} = 9,29$ метра, рассчитанной в рамках критерия Кулона – Мора.

Изложенные в настоящей работе материалы исследования позволили сделать такие выводы:

1. Рассчитаны значения критической высоты вертикального откоса в рамках нелинейного полиномиального критерия прочности и линейного критерия прочности Кулона – Мора.

3. Оказалось, что неучет физической нелинейности прочностных свойств грунта приводит к завышению значения критической высоты, что приводит к потере устойчивости и, как следствие, травматизму и летальным исходам при производстве земляных работ.

Список литературы

1. <https://rcmm.ru/arhitektura-i-proektirovanie/21663-smertnost-na-stroykah-rezko-poshla-vverh.html>
2. Шаповал В.Г., Седин В.Л., Шаповал А.В., Моркляник Б.В., Андреев В.С. Механика грунтов. Учебник. Днепропетровск: Пороги, 2010- 168 с.
3. Зарецкий Ю.К. Нелинейная механика грунтов и перспективы ее развития // Основания, фундаменты и механика грунтов. - 1982. - N5. - С. 28-31.
4. Shapoval V., Protsenko P., Golovko S., Ponomarenko I. Anent the nonlinear dependence of the strength of loamy soil on normal pressure// Art and Science Multilingual scientific journal. Vol. 1 - 2021 - P. 16-25.

ҒИМАРАТТАРДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚЫСҚЫ БЕТОНДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қаршыға Ғалымжан Орынбасарұлы,
техника ғылымдарының кандидаты, Сәулет және
құрылыс өндірісі кафедрасының доценті
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан

Тілесов Дініслам Омарұлы,
I курс магистранты
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан

Құрылыстың қазіргі жағдайында қысқы бетон және темірбетон жұмыстарының көлемінің артуы, электр энергиясының тапшылығы және олардың қымбаттығы, сондай-ақ монолитті құрылыс конструкцияларын қысқы бетондау сапасына қойылатын талаптардың артуы қысқы бетондау әдісін таңдауда да, таңдалған әдіс параметрлерін есептеу негіздемесінде де дәстүрлі тәсілді қайта қарауды қажет етеді. Бұл, өз кезегінде, жобалау және өндіріс кезеңдерінде нормативтік температуралық шектеулердің орындалуын бақылаудың техникалық құралдарын жасаумен байланысты өзекті ғылыми-техникалық міндеттерді шешу қажеттілігін тудырды. Сонымен бірге, талдау көрсеткендей, температураның нормативтік шектеулерін орындаудың өте маңыздылығына қарамастан (бетонның қызып кетуіне немесе қызбауына кепілдік беретін, оның ішінде бетонның жылытқыштармен жылу байланысы бар жерлерде және бетонның бұрын бетондалған конструкциялардың бетіне жылу жанасатын жерлерде, сондай-ақ жылытқыштарды қосқаннан және сөндіргеннен кейін температура өрісін қайта құрудың рұқсат етілген жылдамдығы), осы уақытқа дейін, бір жағынан көрсетілген шектеулердің орындалуын сенімді бақылау, екінші жағынан, ғимараттардың монолитті жақтауларының орташа массалық құрылымдық элементтерін қысқы бетондау кезінде бетонның жылу инерциясын пайдалану арқылы айтарлықтай энергияны үнемдеуді қамтамасыз ету. Құрылыс тәжірибесінде бетонды жылытудың ең көп таралған әдістері (оны электр жылыту сымдарымен жылыту және электродты жылыту изотермиялық төзімділікпен бірге қолданылатындығын көрсетті, бұл біріншіден, айтарлықтай энергия үнемдеуге қол жеткізу үшін бетонның жылу инерциясын қолдану пайдалы, екіншіден, белгілі бір тәуліктік динамикаға байланысты бетонның беріктігін арттыру процесін сенімді болжау ауа температурасының тәуліктік динамикасына байланысты бетонның изотермиялық әсер ету температурасы болып табылады.

Бетонды ұстап тұрудың бақыланатын температуралық режимдерінің тұжырымдамасын іс жүзінде жүзеге асыру оңтайлы температура диапазонында оны жылумен өңдеудің бақыланатын температуралық режимі, сондай-ақ жылытудың энергетикалық ресурстарды айтарлықтай үнемдеу кезінде жылытқыштардың жылу қуатын реттеу арқылы температуралық өрісті қайта

құрудың шекті рұқсат етілген жылдамдығынан асып кетуді болдырмайтын бетонның салқындауы тиіс.

Қазіргі заманғы құралдарымен және ақпараттық технологиялармен үйлесе отырып, күрделі физикалық және ұйымдастыру-технологиялық процестерді математикалық модельдеу әдісінің кең мүмкіндіктерін пайдалана отырып, монолитті құрылыс конструкцияларын қысқы бетондау проблемасының ғылыми міндеттерін шешуге дәстүрлі емес тәсілдеуден тұрады.

Бетонды электродты қыздырудың бақыланатын температуралық режимін оңтайлы температуралық диапазонда практикалық іске асыру үшін, сондай-ақ бетонды электродты қыздыруды үш рет басқару тұжырымдамасын іске асыру үшін:

- жылытқыштарды уақтылы қосу және ажырату арқылы бетонды оңтайлы температура диапазонында қыздырудың температуралық режимін басқару;
- ток кернеуін ауыстыру немесе электродтарды коммутациялау схемасын өзгерту арқылы жылытқыштардың жылу қуатын басқару;
- бетонның меншікті электр кедергісін алдын ала (бетондау басталғанға дейін) бетон қоспасына антифриз қоспасының есептік мөлшерін енгізу жолымен басқару, портландцемент бетонның меншікті электр кедергісінің зертханалық жағдайларында, -5 және -10°C есебімен натрий нитритінің ерітіндісінде - 30, 40, 50 және 60°C ұстау температурасында, эксперименттік зерттеулер жүргізу қажет.

Бетондағы температуралық және беріктік өрістерінің динамикасының әзірленген математикалық модельдерін сандық жүзеге асыру, біріншіден, жылытқыштардың жалпы жылу қуатының қажетті шамасын неғұрлым дәлелді негіздеуді қамтамасыз етуі керек, екіншіден, математикалық модельдерді III және IV буындарды I буын мм (жылу датчиктерінің көрсеткіштері) ауыстыру арқылы бетон температурасының нормативтік аспаптық өлшемдеріне бейімдеуі керек, бұл өз кезегінде, құрылыс объектілері жағдайында ауқымды температуралық өрісті жедел есептеуге және нормативтік температуралық шектеулердің орындалуын бақылауға мүмкіндік береді.

Ғимараттардың монолитті қаңқаларының құрылымдық элементтерін қысқы бетондау кезінде бетонды ұстап қалудың бақыланатын температуралық режимдері ғылыми негізделген және іс жүзінде іске асырылған:

- уақытылы бетон есебінен бетонның қызып кетуін және қызбауын болдырмайтын оңтайлы температуралық диапазонда бетонды жылумен өңдеудің басқарылатын температуралық режимі.
- бетонды қыздырудың шекті рұқсат етілген жылдамдығынан асып кеткен кезде жылытқыштардың жылу қуатын төмендететін немесе бетонның салқындауының шекті рұқсат етілген жылдамдығынан асып кеткен жағдайда жылытқыштардың жылу қуатын ішінара қосатын бетонды қыздыру мен салқындатудың басқарылатын сатылы температуралық режимі.

Жылытудың балама әдісі үшін екі температуралық режим (изотермиялық ұстауы бар бетонды жылумен өңдеудің дәстүрлі температуралық режимі және бақыланатын температуралық режимдер) бетонның температуралық өрісі мен беріктігі динамикасының әзірленген математикалық модельдерін сандық іске

асыру ғимараттардың монолитті қаңқаларының құрылымдық элементтерін қысқы бетондау кезінде нормативтік температуралық шектеулерді жобалау сатысында кепілді орындауды қамтамасыз ететін техникалық құралдарды (бағдарламалық өнімдерді) жасауға мүмкіндік берді.

Алынған нәтижелердің практикалық маңыздылығы, біріншіден, жобалау кезеңінде де, өндіріс кезеңінде де, ғимараттардың монолитті жақтауларының құрылымдық элементтерін қысқы бетондау кезінде нормативтік температуралық шектеулерді бақылаудың техникалық құралдарын жасау, екіншіден, энергияны едәуір үнемдеу.

Әдебиеттер тізімі:

1. Трембицкий С.М. Технические и организационные основы зимнего бетонирования монолитных железобетонных конструкций с прогревом бетона/ С.М. Трембицкий// Бетон-и-железобетон; 2007.-№6; - С.20-24.
2. Зубков В.И". Расчетные обоснования-технологии зимнего бетонирования строительных конструкций.прямоугольного сечения/ В.И. Зубков, П.Д. Доленко// Изв. вузов. Стр-во и арх-ра. 1986. - №7. - С. 118-112.
3. Молодин. В.В. Зимнее, бетонирование монолитных; строительных конструкций: учебное пособие/ В1В; Молодин. Новосибирск: Изд-во НЕАСУ (Сибстрин), 2007. - 184с.
4. Молодин В. В. Бетонирование монолитных строительных конструкций в зимних условиях : монография / В. В. Моло-дин, Ю. В. Лунев. -Новосибирск : НГАСУ (Сибстрин), 2006. 300 с.

The authors of the XXI International Scientific and Practical Conference «Problems of practical application of innovations, methodology and experience» were representatives of the following educational institutions:

Uman National University of Horticulture; Bila Tserkva National Agrarian University; A.N. Beketov Kharkov National University of Urban Economy; Lesya Ukrainka Volyn National University; Lutsk national technical university; Lviv National Agrarian University; National Academy of Statistics, Accounting and Audit; Armenian State University of Economics; Khmelnytsky University of Management and Law; State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management; Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kyiv National University of Trade and Economics; Dnipro State Medical University; Uzhhorod College of Culture and Arts; Augustyn Voloshin Carpathian University; National Academy of Internal Affairs; National Aviation University; University of Banking of the National Bank of Ukraine; Vasyl' Stus Donetsk National University; Yaroslav Mudryi National Law University; University "Astana"; Kharkiv University or Karazin University; National university of Pharmacy; Municipal non-profit enterprise «City children's clinic number 23»; Georgian-German Reproductive Clinic; Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education ; Kundiiiev Institute of Occupational Health of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine; Bogomolets National Medical University; Bukhara State Medical Institute; Danylo Halytsky Lviv National Medical University; Ukrainian Engineering Pedagogics Academy; Southern Ukrainian National Pedagogical University K. D. Ushinsky; Zhetysu state university named after I.Zhansugurov; West Ukrainian National University; Rivne State Humanitarian University; Educational and Scientific Institute of Management and Psychology; Drahomanov National Pedagogical University; Borys Hrinchenko Kyiv University; Asfendiyarov Kazakh National Medical University; Baku Slavic University; M. Kh. Dulati Taraz State University; University of World Languages; Turan Astana University; Kh.Dosmukhamedov Atyrau University; Zaporizhzhya National University; National Transport University; University Under The Interparliamentary Assembly Of Eurasec; Russian-Armenian University; Berezhany Agrotechnical Institute; Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture; National Technical University Dnipro Polytechnic; Korkyt Ata Kyzylorda State University.

PROBLEMS OF PRACTICAL APPLICATION OF INNOVATIONS, METHODOLOGY AND EXPERIENCE

Scientific publications

Materials of the XXI – the International Science Conference «Problems of practical application of innovations, methodology and experience», Lisbon, Portugal. 210 p.

(April 15 – 16, 2021)

UDC 01.1

ISBN – 978-1-63848-680-0

DOI – 10.46299/ISG.2021.I.XXI

Text Copyright © 2021 by the International Science Group(isg-konf.com).

Illustrations © 2021 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group(isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group(isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Fedosov S., Urban O., Nuzhna O.

The impact of energy efficient technologies on the formation of the paradigm of sustainable development // Problems of practical application of innovations, methodology and experience. Abstracts of XXI International Scientific and Practical Conference. Lisbon, Portugal. 2021. Pp. 19-20.

URL: <https://isg-konf.com>.